

De Zwarte Weduwen van Tsjetsjenië en hun weg naar radicalisering

DE ZWARTE WEDUWEN VAN TSJETSJENIË

en hun weg naar radicalisering

Hoe worden de radicaliseringstrajecten van drie Zwarte Weduwen verklaard en wat is de rol van de Islam hierbij?

Sofja Goldstein en Annette Scholten, december 2010

Afbeelding titelblad: foto van een Tsjetsjeense strijdster, © HEIDI BRADNER/PANOS PICTURES

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 <i>Inleiding</i>	blz. 4
Hoofdstuk 2 <i>Brandhaard Kaukasus: voorgeschiedenis Tsjetsjenië</i>	blz. 11
Hoofdstuk 3 <i>De ontwikkeling van het Tsjetsjeense terrorisme, met in het bijzonder de rol van vrouwen</i>	blz. 27
Hoofdstuk 4 <i>Portretten van drie Zwarte Weduwen</i>	blz. 41
Hoofdstuk 5 <i>Een vergelijking van de portretten</i>	blz. 69
Hoofdstuk 6 <i>Conclusie</i>	blz. 79
Desiderata	blz. 87
Dankwoord	blz. 88
Noten	blz. 89

Hoofdstuk 1

Inleiding

Introductie

29 maart 2010 ontploften er twee bommen in de Moskouse metro. Niet lang daarna werd bekend gemaakt dat deze aanslag was uitgevoerd door twee vrouwen: *Shahidka's* of Zwarte Weduwen genoemd. Dit zijn termen die de media hebben gegeven aan Noord-Kaukasische vrouwen, veelal Tsjetsjeense, die aanslagen plegen in Tsjetsjenië en Rusland. De term *Shahidka* is een vervrouwelijking van de term *Shahid*: een religieuze term die letterlijk 'getuige' betekent, maar in de Islam vaak voor 'martelaar' staat. Zwarte Weduwe is een term die aan deze vrouwen gegeven is door de media, om die vrouwen aan te duiden als verbitterde weduves die wraak nemen voor het verlies van hun man in de Tsjetsjeense oorlogen. In totaal zijn er sinds 2000 in Tsjetsjenië en Rusland meer dan dertig aanslagen gepleegd door deze 'Zwarte Weduwen', die uiteenliepen van aanslagen op muziekconcerten, legerbasissen, hotels, cafés en openbaar vervoer, tot gijzelingen van scholen of theaters, en zijn er rond de duizend mensen om het leven gekomen.¹

In dit onderzoek doen wij verslag van literatuuronderzoek dat gericht is op de motieven van deze Zwarte Weduwen om hun aanslagen te plegen. Hiervoor richten wij ons op het radicaliseringstraject van drie van deze vrouwen en proberen door deze te analyseren de factoren die hiertoe geleid hebben boven water te brengen. Een factor waar wij ons extra op richten is de godsdienst die deze Jihadistische terroristen belijden, de Islam. Alle aanleidingen en factoren uit de levens van deze vrouwen op een rijtje zettend, vragen we ons af hoe groot de rol van deze Islam bij de radicalisering van deze vrouwen in werkelijkheid is.

In dit hoofdstuk zullen we de opzet van ons onderzoek weergeven en nader toelichten. Allereerst zullen we ingaan op de gekozen onderzoeksvraag en onderzoeksmethode en onze redenen hiervoor. Vervolgens zullen we een beschrijving geven van de gekozen literatuur voor het onderzoek. Aansluitend volgt een uitwerking van de gekozen onderzoeksmethodes en tot slot geeft een hoofdstukindeling de opbouw van de rest van het onderzoek weer.

Verklaring onderzoeksvraag en onderzoeksmethode

In ons onderzoek willen wij ons verdiepen in deze Zwarte Weduwen met de volgende onderzoeksvraag: *“Hoe worden de radicaliseringstrajecten van drie Zwarte Weduwen verklaard en wat is de rol van de Islam hierbij?”* We zullen ons hierbij richten op drie vrouwen: Zarema Muzhakhoyeva, Roza Nagayeva en Amnat Nagayeva. Zarema Muzhakhoyeva heeft op 9 juli 2003 een poging gedaan zichzelf op te blazen in een hoofdstraat in Moskou, maar is daar niet in geslaagd en vervolgens opgepakt. Roza en Amnat Nagayeva zijn zusjes die binnen een week achtereenvolgens bij twee aanslagen betrokken zijn geweest. Amnat heeft op 24 augustus 2004 zich in een vliegtuig boven Tula Oblast opgeblazen en Roza heeft deelgenomen aan de gijzeling van een school in Beslan, van 1 tot 3 september 2004.

Hoewel het fenomeen van de Zwarte Weduwe vanzelfsprekend eerder onder de loep is genomen, zijn de meeste onderzoeken tot nu toe vooral gericht op terrorisme in Tsjetsjenië in het algemeen of de relatie tussen de contraterroristische acties van de Russische overheid en het terrorisme zelf. Het grondig analyseren van specifieke vrouwelijke Tsjetsjeense terroristen en hetgeen hen ertoe heeft gebracht om zich aan te sluiten bij een terroristische organisatie is iets dat minder voor is gekomen. Het enige onderzoek dat hierbij aansluit dat wij hebben gevonden is dat van Anne Speckhard, universitair hoofddocent aan de Georgetown University Medical School in samenwerking met Khapta Akhmedova, universitair hoofddocent aan de Chechen State University. Zij hebben ook gekeken naar de motieven van Shahidka's om een aanslag te plegen, en hebben hierbij interviews met omstanders van de vrouwen afgenomen. Zij trekken echter de lijn van hun onderzoek veel algemener. De resultaten van hun onderzoek zeggen iets over de gehele groep van Zwarte Weduwen en vergelijken op een grotere schaal de vrouwen met elkaar, terwijl wij juist diepgravend op enkele vrouwen zijn ingegaan. Daarnaast beantwoorden zij de vraag hoe groot de rol van de Islam is in de radicalisering van de vrouwen niet uitvoerig. Ook is dit iets waar wij in de meeste andere onderzoeken geen antwoord op hebben gevonden, en vooral niet in relatie tot de vrouwelijke terroristen.

Derhalve is dat, het uitwerken van portretten door het diepgaand reconstrueren van de levens en de radicalisering van deze Zwarte Weduwen, en daarbij extra aandacht voor de rol van de Islam hebbend, hetgeen we van plan zijn aan bestaand onderzoek over het terrorisme in Tsjetsjenië toe te voegen.

De voornaamste conclusies van de onderzoeken van Anne Speckhard en Khapta Akhmedova zijn dat de belangrijkste overeenkomst in alle Zwarte Weduwen is dat ze

getraumatiseerd zijn en vaak niet gedwongen, maar zichzelf gerekruteerd hebben om lid te worden van een terroristische organisatie. Daarnaast stellen ze dat alle vrouwen ook religieus gemotiveerd zijn door Jihadistische ideologieën en ernaar verlangden martelares te worden. Hun geformuleerde rol van de Islam kent echter beperkingen. De rol van de Islam in het leven van de vrouwen en het veronderstelde radicale gedachtegoed worden weinig diep en consciëntieus uitgewerkt. De waarde van de Islam voor deze vrouwen is aldus iets waarover slechts beperkte informatie aanwezig is en iets waarbij wij onze vraagtekens blijven zetten. Met ons onderzoek wordt dus beoogd een bijdrage te leveren aan de discussie over de vraag of opvattingen over de rol die de Islam inneemt bij de radicalisering van Zwarte Weduwen en in welke mate dit het geval is.

Bij het analyseren van de radicaliseringstrajecten van bovenstaande vrouwen en het bepalen van de rol van de Islam maken we gebruik van een model van radicalisering, opgesteld door de onderzoekers Frank J. Buijs en Froukje Demant en een categorisering van drie radicaliseringmotieven, opgesteld door Bert Klandermans en Nonna Mayer.² Deze twee verschillende manieren om radicalisering te beschrijven zijn in samenhang met elkaar opgesteld. We hebben er dan ook voor gekozen deze als onderzoeksmethodes te gebruiken, omdat naar onze mening de totaliteit van het model en de motieven zowel breed als diepgaand het proces van radicalisering behandelen, waar andere modellen zoals die van Donatella Della Porta een meer eenzijdig beeld gaven of slechts geschikt voor een bepaalde soort radicalisering waren. Daarnaast hebben we het radicaliseringtraject ingedeeld in vier verschillende factoren, volgens welke we de radicalisering ook zullen proberen te verklaren en zo op een andere manier naar de radicalisering zullen kijken: bestuurlijke verhoudingen in Rusland, de economische situatie, culturele gebruiken en sociale verhoudingen. Ook hier geldt dat deze vier factoren naar onze mening een breed en divers beeld van de levensomstandigheden van personen in het algemeen en van deze vrouwen specifiek geven.

Literatuurstand

Wij hebben bij ons literatuuronderzoek gebruik gemaakt van verschillende bronnen.

Voor de vroegere geschiedenis van Tsjetsjenië hebben wij gebruik gemaakt van J.F. Baddeley, *The Russian Conquest of the Caucasus*, Bas van der Plas, *Kavkaz. Bebloede schoonheid aan de Russische grens* en Avtorkhanov, *Chechens and Ingush*. In al deze boeken was diepgravende en nauwkeurige informatie over de vroegere geschiedenis van Tsjetsjenië te vinden. Het feit dat deze boeken in verschillende periodes zijn geschreven gaf voor ons een

breed spectrum aan informatie. *Kavkaz. Bebloede schoonheid aan de Russische grens* is een recent boek terwijl *The Russian Conquest of the Caucasus* uit 1908 stamt. Het omvat geen informatie over de twintigste eeuw maar het geeft juist daarom ook een gedetailleerdere blik van de geschiedenis van Tsjetsjenië in de eeuwen daarvoor, terwijl de recentere boeken juist meer op de twintigste eeuw focussen.

Voor informatie over de Eerste en Tweede Tsjetsjeense Oorlogen in Tsjetsjenië hebben wij gebruik gemaakt van John B. Dunlop, *Russia Confronts Chechnya*, en Anatol Lieven, *Chechnya, Tombstone of Russian Power*, Emma Gilligan en *Terror in Chechnya: Russia and the tragedy of civilians in war*. Dit laatste boek is het meest recente boek dat we over de Tweede Tsjetsjeense Oorlog en de oorlogsmisdaden van Rusland in Tsjetsjenië konden vinden en wordt door andere auteurs als John Dunlop als een standaardwerk op dit gebied gezien.

Voor informatie over de Islam in Rusland en Tsjetsjenië hebben wij gebruik gemaakt van G.M Yemelianova, *Russia and Islam A Historical Survey*, Muhammad Iqbal Khan, *The Muslims of Chechnya – Struggle for Independence*, Charlotte Hille, *State Building and Conflict Resolution in the Caucasus*. Dit zijn boeken die zich specifiek richten op de Islam in het gebied van de Kaukasus. Het boek *Russia and Islam A Historical Survey* focust zich ook in het bijzonder op de relatie tussen Rusland en de bewoners van de Kaukasus met betrekking tot Islamitische vraagstukken, een onderwerp dat zeer relevant is voor ons onderzoek.

Voor bronnen over het Jihadistische netwerk in Tsjetsjenië het boek van Gordon Hahn: *Russia's Islamic Threat*, het boek van Paul Murphy, *The Wolves of Islam, Russia and the face of terror* en het boek van R. Kim Cragin en Sara A. Daly, *Women as terrorists – Mothers, Recruiters and Martyrs*. Dit laatste boek is een werk geschreven door twee contraterrorisme experts die de verschillende rollen van vrouwen in terroristische organisaties onder de loep nemen, waarbij ook een uitgebreid stuk de rol van de vrouw als zelfmoordterroriste aan bod komt.

De enige wetenschappelijke bron die wij konden vinden met gedetailleerde informatie over Shahidka's waren publicaties van Anne Speckhard en Khapta Akhmedova, zoals *Black Widows: The Chechen Female Suicide Terrorists*.

Naast deze boeken hebben we voor veel recente informatie over bijvoorbeeld de aanslagen en de levens van de vrouwen bronnen als wetenschappelijke artikelen en krantenartikelen gebruikt. Deze kranten, die vaak de dagen vlak na de aanslagen stukken

hebben gepubliceerd over de aanslag en incidenteel over de vrouwen zelf, variëren van Nederlandse en Engelse kranten, tot Russische, die Sofja heeft vertaald.

Hiervoor en voor gedetailleerdere informatie over de boeken verwijzen wij u naar onze bronnenlijsten, die aan het einde van het onderzoek te vinden zijn in een notenlijst.

Toelichting onderzoeksmethoden

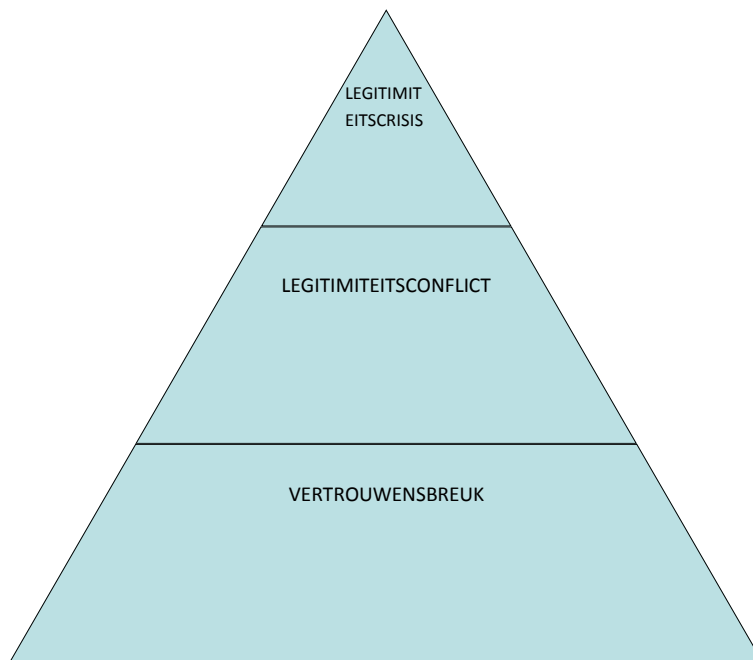
De hierboven beschreven gekozen onderzoeksmethoden zullen we achtereenvolgens samenvatten en uitleggen.

Het bergmodel van radicalisering van Frank J. Buijs en Froukje Demant is een bergmodel dat drie stadia van radicalisering belicht die wij hier kort zullen samenvatten. Oorspronkelijk is dit model gemaakt om toegepast te worden op radicaliserende groepen. Het is echter ook toepasbaar op individuele personen.

Het model beschrijft een weg naar radicalisering, die opgedeeld wordt in drie fases. De eerste fase is de **vertrouwensbreuk**, waarin het vertrouwen in de bestaande overheid sterk wordt uitgehoud en er een conflict ontstaat tussen een groep of beweging en specifieke machthebbers over specifiek beleid. Dit betekent nog geen ideologische breuk, maar wel al wantrouwen. De oppositiebeweging of het individu weigert het spel te spelen volgens bestaande regels en legt nadruk op directe, confrontatieve acties en ontwikkelt tegen-culturele aspecten in taal, gedrag en opvattingen.

De volgende en tweede fase van het radicaliseringmodel is het **legitimitieitconflict**, wanneer niet meer het beleid, maar de legitimiteit van het politieke systeem zelf ter discussie wordt gesteld. De oppositie ontwikkelt een alternatief ideologisch en cultureel systeem, dat het heersende regime en de sociale normen discrediteert. Woede en/of teleurstelling wordt omgezet in een ideologie van delegitimatie, die een breuk met de heersende politieke orde formuleert. In dit stadium worden confronterende acties uitgevoerd, waarbij daarnaast, op beperkte schaal, ook intentioneel geweld gepleegd wordt tegen het regime.

De laatste fase van het model beschrijft de **legitimitieitcrisis**, waarin kritiek op maatschappij wordt uitgebreid naar de personen die ermee verbonden zijn. De personen worden ontmenselijkt en oppositionele radicalen beginnen zichzelf te beschouwen als het licht dat de duisternis bestrijdt. Er ontstaan een nieuwe revolutionaire moraal, tegen de bestaande normen en waarden. Als sociale eenheid is de geweldplegende beweging geïsoleerd van de buitenwereld, ontwikkelt een eigen realiteit en eigen morele codes die gebiedend worden opgelegd.

Hierboven is het bergmodel in piramidevorm afgebeeld. Afdaling en opklimming zijn beide mogelijk in het model. Hoe hoger men in het bergmodel terechtkomt, hoe meer mensen er afhaken. Zo bereikt slechts een klein aantal mensen de fase van de 'legitimiteitscrisis'.

We hebben ervoor gekozen bovenstaand bergmodel te combineren met een indeling van drie samenhangende radicaliseringsmotieven die door Bert Klandermans en Nonna Mayer zijn opgesteld. Deze drie motieven bestrijken samen wat ons betreft het gehele spectrum van aanleidingen of motieven tot radicalisering. De drie motieven worden als volgt beschreven.

Het *ideologische motief* is een motief dat vooral bestaat uit een zoektocht naar zingeving. Radicale ideologie geeft hier betekenis aan de wereld van een radicaal individu. Dit wordt ook wel de 'psychology of cause' genoemd. Het is een religieus-ideologisch motief.

Het *instrumentele motief* is er één waarin mensen ervoor kiezen te participeren in een sociale beweging, omdat zij geloven dat zij hun politieke en sociale omgeving kunnen veranderen. Een andere term hiervoor is ook wel de 'psychology of hate', omdat dit motief vaak voortkomt uit een gebeurtenis of gebeurtenissen die als onrechtvaardig worden ervaren en dus woede opwekken. Er wordt dan hieruit gestreefd naar verandering van de huidige situatie. Het is een politiekactivistisch motief waarbij er gereageerd wordt op onrecht.

Het laatste motief is het *identiteitsmotief*, waarin tot uiting komt dat mensen niet alleen iets willen bereiken, maar ook tot een voor hen waardevolle groep willen behoren. Zij

ontlenen sociale identiteit aan hun participatie in de sociale beweging en voelen zich daarmee verbonden. Dit wordt ook wel de ‘psychology of comrades’ genoemd en is een belangrijk sociaal-cultureel motief.

Tot slot hebben we het radicaliseringstraject ingedeeld in vier verschillende factoren, volgens welke we de radicalisering ook zullen proberen te verklaren: bestuurlijke verhoudingen in Rusland, de economische situatie, culturele gebruiken en sociale verhoudingen.

Wij hebben voor de voorgenoemde factoren gekozen omdat we van mening zijn dat deze zo breed mogelijk alle facetten van de maatschappelijke verhoudingen beslaan en dat we aan de hand van deze vier factoren vanaf een andere invalshoek dan het radicaliseringmodel en de radicaliseringmotieven een eenduidig antwoord kunnen vinden op onze hoofdvraag.

Hoofdstukindeling

Het structureren van ons onderzoek hebben wij als volgt aangepakt.

In hoofdstuk twee beginnen wij met een overzicht van de geschiedenis van Tsjetsjenië en zijn relatie met Rusland. Hierin zullen voor een belangrijk deel het Tsjetsjeense verzet vanaf de komst van de Russen, informatie over de Eerste en Tweede Tsjetsjeense Oorlogen, de ontwikkeling van de Islam in Tsjetsjenië en de huidige politieke situatie in Tsjetsjenië aan de orde komen. Al deze achtergrondinformatie achten wij belangrijk bij verder begrip van ons onderzoek.

In hoofdstuk drie bespreken wij uitvoerig het terrorisme in Tsjetsjenië. De ontwikkeling daarvan, een overzicht van de belangrijkste aanslagen, maar ook de structuur van het terrorisme en de rol van de vrouwelijke terroristen zullen hierin voorkomen.

Ons eigenlijke onderzoek begint in hoofdstuk vier. Wij hebben portretten gereconstrueerd van achtereenvolgens Zarema Muzhakhoyeva, Roza Nagayeva en Amnat Nagayeva. Naast de biografieën van de drie vrouwen hield dat ook het reconstrueren van hun radicaliseringstrajecten aan de hand van het bergmodel van F.J Buijs en F. Demant en de motieven van Klandermans & Mayer in.

In hoofdstuk vijf hebben wij de vrouwen aan de hand van de vier factoren: bestuurlijke verhoudingen in Rusland, de economische situatie, culturele gebruiken en sociale verhoudingen met elkaar vergeleken.

In hoofdstuk zes bevindt zich de conclusie van ons onderzoek.

Hoofdstuk 2

Brandhaard Kaukasus: voorgeschiedenis

Tsjetsjenië

Introductie

In dit hoofdstuk focussen wij ons op de achtergrondinformatie van ons onderzoek. Wij zullen hierbij de voorgeschiedenis van Tsjetsjenië en het huidige Tsjetsjeense verzet beschrijven vanaf de komst van de Russen in de zestiende eeuw tot en met het verzet tegen de communistische overheersers. Daarnaast focussen wij ons ook op de geschiedenis van de Eerste en Tweede Tsjetsjeense oorlog en de huidige politieke situatie in Tsjetsjenië. We hebben ervoor gekozen deze informatie in ons onderzoek op te nemen, omdat we deze noodzakelijk achten ter begrip van de situatie waarin de zelfmoordterroristen zijn opgegroeid. We zullen bovenstaande informatie in chronologische volgorde doorlopen, waarbij ook de ontwikkeling van de islam in Tsjetsjenië onder de loep wordt genomen. Zo kan een duidelijk beeld van de positie van de Islam in de Tsjetsjeense maatschappij worden gevormd.

De voorgeschiedenis van het Tsjetsjeense verzet

De Tsjetsjeense Republiek is één van de 21 autonome republieken die de Russische Federatie rijk is. De Republiek ontstond na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991, toen de Tsjetsjenen geen onafhankelijkheid, maar een vorm van autonomie binnen het nieuwe Rusland kregen. Tegenwoordig maakt Tsjetsjenië deel uit van het Zuidelijk Federaal District, één van de acht federale districten van Rusland, gelegen in de Noordelijke Kaukasus.

Ontstaansgeschiedenis

De Kaukasus is een streek die sinds de oudheid de aandacht heeft getrokken van vele stammen, veroveraars, reizigers en geleerden. De regio als geheel geografisch, klimatologisch of biologisch beschrijven is niet eenvoudig, omdat deze door het Kaukasusgebergte in allerlei afzonderlijke stukken is gedeeld. De aanwezigheid van deze topografische barrières is één van

de verklaringen voor de culturele en etnische verscheidenheid op de Kaukasus. Andere verklaringen zijn de vele pogingen van overheersers om de streek in te nemen, zoals de Ottomanen, Mesopotamiërs, Perzen en Romeinen. Hierbij heeft het gebied vaak als grens gefungeerd van de invloedssfeer van een grote mogendheid. Doordat de macht vaak wisselde, konden machtsvacua ontstaan die het stichten van kleine bergstaatjes mogelijk maakten.³

De grote diversiteit aan volkeren is van grote betekenis geweest voor de complexe loop van de geschiedenis van de Kaukasus. Niet voor niets wordt het gebied ook wel ‘een berg van volkeren’, of ‘een open wond aan de Russische zuidgrens’ genoemd. Beide definities geven de problematiek die de streek heeft gekend duidelijk aan.⁴

Vainachen

Als we vanuit de gecompliceerde geschiedenis van dit gebied met al zijn volkeren inzoomen op Tsjetsjenië zelf, zien we een gebied dat tot de komst van de Russen in de zestiende eeuw voornamelijk bewoond werd door Tsjetsjenen en Ingoesjen. Deze volkeren noemden zich in hun eigen taal samen de Vainachen: ‘ons volk’. Vanaf de tiende eeuw werden de Vainachen vanuit Georgië tot het christendom bekeerd. Deze godsdienst hebben zij voor een aantal eeuwen, gemengd met hun eigen natuurgodsdienst en hun cultuur, behouden. De natuurgodsdienst vindt men terug in hun tejp-structuur, een bestuurlijke structuur die de Tsjetsjenen van oudsher kennen en die nog steeds in de huidige samenleving centraal staat. Deze structuur verdeelt de bevolking in tejs: clans die beschikken over eigen grondgebied en een eigen bestuur. Dit bestuur is de Raad van Ouderen, die besluiten neemt en rechtspreekt. In 1556 probeerde de Russische tsaar Ivan de Verschrikkelijke de Kaukasus bij zijn rijk te voegen. Dit zou het begin betekenen van een eeuwenlange inmenging van eerst het Russische Imperium en daarna de Sovjet-Unie met de Tsjetsjenen, die zich altijd hiertegen hebben verzet.

De ontwikkeling van de islam in Tsjetsjenië

Vanaf de zestiende eeuw maakte Tsjetsjenië kennis met een nieuwe godsdienst. Vanuit Dagestan, een aangrenzend islamitisch gebied en tegenwoordig ook een autonome republiek van Rusland, werd de islam over Tsjetsjenië verspreid. Zoals de Vainachen ook met het christendom gedaan hadden, vermengden zij deze religie met hun natuurgodsdienst. De islamitische leer bleek door de tijden heen steeds veel succesvoller dan het christendom,

ondanks (eeuwenlang) aanhoudende pogingen van het Russische Rijk om de islam tegen te werken en het aanhangen van het christendom aan te moedigen.

Hoewel aan het einde van de 18e eeuw het grootste gedeelte van de bevolking van de Noordelijke Kaukasus al moslim was ⁵, waren de Tsjetsjenen en de Ingoesjen relatief laat met hun ‘islamisering’, die pas in het begin van de 18e eeuw op gang kwam. De clanstructuren en daarbij behorende cultuur in de Noordelijke Kaukasus zorgden ervoor dat, net als bij het christendom was gebeurd, men de islamitische invloeden mengde met eigen tradities. Hierdoor kozen veel mensen uit de Kaukasus, en zo ook de meeste Tsjetsjenen, voor het soefisme, een wat mystieker, ‘landelijk’ alternatief voor de zuivere, striktere islam uit de steden. Deze stroming, waarbij de Koran niet letterlijk wordt genomen, maar waarin naar een vrijere interpretatie van het geloof wordt gezocht, paste goed binnen de lokale structuren van stammen en clans die in de samenleving centraal stonden. Het soefisme werd door de tijd heen volledig geïntegreerd in het systeem van de lokale gemeenschappen. Zo is er een specifieke regionale vorm van het soefisme ontstaan, tariqatisme genoemd. ⁶

We zullen zien dat in de loop van de geschiedenis de islam herhaaldelijk voor de bewoners van de Noordelijke Kaukasus als bindmiddel tegen het imperialisme van de Russen zou fungeren. De eerste keer dat dit gebeurde was na de inval van Catharina de Grote aan het einde van de achttiende eeuw, waarbij het merendeel van de Noordelijke Kaukasus, waaronder Tsjetsjenië, fel tegen de Russen in opstand kwam en een grootschalige guerrilla oorlog begon. Hierbij functioneerde de Islam, en dan voornamelijk het tariqatisme, als ideologisch kader voor de politieke eenmaking van de regio. Dit kan gezien worden als een begin van een ‘functie’ van de islam, die later van groot belang zal blijken te blijven.

De Russen en de Tsjetsjenen vanaf de zestiende eeuw

De Noordelijke Kaukasus werd een belangrijke plek voor de militair-strategische plannen van het Russische Imperium om de uitbreiding van het Ottomaanse Rijk vanuit het zuiden tegen te houden. In 1559 werd door Ivan de Verschrikkelijke het eerste fort gebouwd op de Noord-Kaukasus, Tarki. Niet lang daarna vestigden kozakken zich in de laagvlakten aan de oevers van de Terek, een in Georgië ontsprongen rivier die onder andere door Tsjetsjenië zijn weg vindt. Tsaar Peter de Grote maakte aan het einde van de zeventiende eeuw van deze kozakken grenstroepen van het groeiende Russische rijk. ⁷

Onder Peter de Grote, in het begin van de achttiende eeuw, kreeg het Russische rijk voor het eerst te maken met de opstandige Tsjetsjenen, die vanuit de bergen in het zuiden naar

de noordelijke laagvlakte verhuisden, op zoek naar land. Peter de Grote droomde ervan om het Perzische rijk te verslaan en de Noordelijke Kaukasus was daarbij van cruciaal belang. De volkeren van de Kaukasus zagen dit echter als een bedreiging van de relatieve onafhankelijkheid die zij daar genoten. De eerste grote strijd met de Tsjetsjenen was in 1722. Eerder, in 1707, waren de Tsjetsjenen samengekomen met andere groepen die als doel het vernietigen van het Russische fort in Tarki hadden. In 1722 was de Russische cavalerie door Peter de Grote gezonden om het dorpje Enderi, gelegen in Oost Tsjetsjenië, te bezetten. Daar stuitten ze echter op sterk verzet en leden ze een nederlaag.⁸

In 1780 begon Catherina de Grote een grootschalige militaire campagne gericht op de annexatie van Noord Kaukasus. Rusland achtte dit nodig om de Zuidelijke Russische territoria veilig te stellen van de aanvallen van verschillende volken in deze regio. Deze aanval consolideerde Ruslands heerschappij over de Kaukasus tegenover het sterke Ottomaanse Rijk en Iran. De Kaukasus werd ook een troefkaart in het politieke en economische duel met Groot-Brittannië over suprematie in Centraal Azië, ook wel de 'great game' genoemd.⁹

In deze periode stond de eerste grote strijder van de Tsjetsjenen op: Sjeik Mansoer. Deze zelfbenoemde Imam kwam op in een tijd van grote economisch en sociale moeilijkheden.¹⁰ Mansur riep de Tsjetsjenen op om zich te wijden aan de ware Islam en trad hard op tegen zijn oppositie. Hij werd de eerste Tsjetsjeense leider in de onafhankelijkheidsstrijd tegen Rusland. Hij voerde deze strijd tot 1791, toen hij gevangengenomen werd en afgevoerd naar Sint-Petersburg. Mansur stierf drie jaar later in gevangenschap. Zo groeide hij uit tot een martelaar voor de Tsjetsjeense vrijheid waarbij hij vele andere Tsjetsjeense vrijheidsstrijders in latere eeuwen zoals imam Sjamil, maar ook Dzjochar Dudayev en Aslan Mashadov, inspireerde en voor veel mensen uit de Noordelijke Kaukasus een grote held en voorbeeld werd.¹¹

De Russische generaal Jermolov (1777-1861) stichtte in 1818 een legerfort in Grozny. Zijn centrale idee was dat de hele Kaukasus onderworpen moest worden aan het Russische Rijk.¹² Vooral tegen de Tsjetsjenen trad hij ongelofelijk hard op. Hele dorpen werden uitgeroeid, de bevolking werd de bergen in gedreven of gedeporteerd naar Siberië.¹³ De strijd leverde de Russen uiteindelijk wel hun felbegeerde dominantie van de Kaukasus op. Gedurende de negentiende eeuw kwam de hele Noordelijke Kaukasus langzaam maar zeker onder het bestuur van Russische tsaren. Niettemin kostte de voortgezette strijd door het sterke verzet van de Kaukasiërs en het verraderlijke bergachtige landschap vele levens en geld. Deze oorlog werd tevens de basis voor alle verdere conflicten met Rusland in dit gebied.

In deze oorlog verscheen één van de belangrijkste iconen van de Tsjetsjeense onafhankelijkheidsstrijd, Imam Sjamil. Deze Imam verenigde verschillende bergvolkeren in de strijd tegen de Russen. Zijn georganiseerde verzet werd pas doorbroken toen de Russen een half miljoen troepen inzetten. In 1859 werd Sjamil gevangen genomen. Later werd hij vrijgelaten om de rest van zijn dagen door te brengen in de heilige stad Mekka. Sjamil wordt nog steeds vereerd in Tsjetsjenië. Hij wordt door de leiders van de huidige verzetsbeweging als rolmodel gezien.

Ook na de dood van Jermolov werd zijn harde politiek voortgezet. In de Kaukasusoorlog verloren de Tsjetsjenen bijna de helft van hun populatie en was hun economie compleet vernietigd. Zij genoten niet dezelfde behandeling als andere Russische burgers. Desondanks herinneren de Tsjetsjenen deze periode niet als de ergste, aangezien zij na 1859 genoten van religieuze vrijheid.¹⁴

De Tsjetsjenen onder het communisme

In 1918, toen de Bolsjewieken de macht in Rusland hadden overgenomen, riepen de volkeren van de Noordelijke Kaukasus de Bergrepubliek van de Noordelijke Kaukasus uit. De Bolsjewieken erkenden de onafhankelijkheid en de Tsjetsjeense activist Tapa Chermoev werd tot president benoemd. In 1919 echter vielen de Witte troepen Tsjetsjenië binnen. Anton Denikin, commandant van de Witten, hield zich strikt aan het principe van één Rusland en zond troepen de Noordelijke Kaukasus in. De troepen traden genadeloos op. Ze staken vele steden in brand staken om de oppositie de kop in te drukken. Gecombineerde troepen van de Kaukasiërs, geleid door Sheiksh Uzun Haji, konden de witte troepen verslaan. Maar in 1920 drong het Rode leger het gebied binnen en bezette de territoria.¹⁵

In 1921 werd de nieuwe Sovjetrepubliek der Bergvolkeren opgericht. Het communistische bewind in Moskou verleende de republiek volledige autonomie op het gebied van de binnenlandse aangelegenheden. De Sharia mocht aanvankelijk zelfs als rechtsstelsel worden geïmplementeerd. Dat het een tactische zet van de Bolsjewieken was, bleek anderhalf jaar later, toen de republiek werd opgebroken en Tsjetsjenië als autonome republiek werd gesticht. Gedurende de jaren twintig zetten de Sovjetbestuurders de demilitarisatie van de Tsjetsjenen voort. Ook namen communistische functionarissen de collectivisatie van de landbouw ter hand¹⁶, beperkten ze sterk de Islam en waren ze actief bezig met Russificatie, het bevorderen van de Russische taal en andere Russische culturele elementen.¹⁷

Ook toen bleven de Tsjetsjenen zich verzetten. Zo pleegden ze tussen 1931 en 1933 maar liefst 69 terroristische acties. De bevolking wilde terug naar de Bergrepubliek, die door Stalin persoonlijk aan hen beloofd was, en waar ze konden leven via de Sharia wetgeving en over privé bezit konden beschikken.¹⁸ De Sovjetbestuurders stuurden in 1929 opnieuw legers om de rebellen te bestrijden. Toch bleef het verzet tegen de Russificatie in de jaren dertig aanwezig, zowel actief als passief. Passief verzet hield in dat, ondanks dat bijna al het landbouw gecollectiviseerd was, ze daar niet veel werk verrichtten en ze alsnog veel bezig waren met eigen landbouw.¹⁹

In de jaren dertig begon er, net als in de rest van de Sovjet-Unie, een jacht op tegenstanders van het communistische regime en op intellectuelen. Deze werden gevolgd door massa-arrestaties. In 1932 werden bijvoorbeeld in Tsjetsjenië 3000 mensen gearresteerd, omdat ze ervan beschuldigd werden een contrarevolutionair centrum te hebben opgericht. Deze leugen was gefabriceerd door de NKVD, het communistische volkscommissariaat voor interne zaken. In 1937 bereikte de hetze tegen al dan niet vermeende Tsjetsjeense opstandelingen een hoogtepunt waarbij er iedere nacht massa-executies in de kelders van de NKVD werden gepleegd. Alle Tsjetsjeense leden van de regionale partij werden tijdens een plenaire vergadering ter plekke gearresteerd. Ambtenaren, intellectuelen, geen van hen ontkwam aan arrestatie. De hele intelligentsia werd vernietigd. In twee jaar, van 1937 tot 1939, was de populatie van Tsjetsjenië verminderd van 435.922 tot 400.344.²⁰

Nadat Hitler Rusland aanviel in 1941, was Duitsland sterk bezig propaganda van hun ideeën op de Kaukasus te verspreiden. De nationaal-socialisten beloofden religieuze vrijheid en heropeningen van religieuze scholen in de talen van de bergbewoners. Ondanks dat de Tsjetsjenen redenen genoeg hadden om de Sovjet-Unie niet te mogen, steunden ze zeker niet massaal de Duitsers. Een kleine groep van Tsjetsjenen, onder leiding van Hassan Izrailov, vocht echter tegen de Sovjet-Unie. Aan de andere kant waren er duizenden van Tsjetsjeense soldaten die vrijwillig het Rode leger ingingen. Toch begonnen in 1944 massadeportaties van de Tsjetsjenen. Stalin legitimeerde dit met het 'argument' dat het hele Tsjetsjeense volk de nazi's had gesteund tegen de Sovjet-Unie.²¹

Op 23 februari 1944 werd de Tsjetsjeense bevolking, die nietsvermoedend was bijeengekomen voor het vieren van een Sovjetjubileum, verteld dat ze zouden worden gedeporteerd. Ze werden weggeleid en in goederentreinen gedeporteerd naar Centraal Azië. Al het verzet werd onderdrukt en in sommige regio's werden dorpen compleet uitgemoord. Al tijdens de reis stierven velen, onder andere aan een uitgebroken tyfusepidemie. Ook in

Kirgizië en Kazakstan, waar de meeste gedeporteerden werden geplaatst, waren de omstandigheden erbarmelijk. Velen stierven aan ondervoeding en infectieziektes.²²

Na Stalins dood keerden steeds meer Tsjetsjenen terug naar hun geboortegrond. Zij kregen daarbij te maken met veel verzet van de overheid, maar toch waren zij hierbij niet te stoppen.²³ In 1957 werd besloten om het gebied weer terug te brengen tot de Tsjetsjeense – Ingoesjetische autonome oblast, een soort aparte provincie binnen de Sovjet-Unie.²⁴ De Sovjetrussische leiders zorgden er echter wel voor dat de Tsjetsjenen geen machtsfactor meer konden worden. Sovjetleider Nikita Chroestsjov zorgde ervoor dat zij een minderheid werden in de oblast door deze te verenigen met Russische en Kozakken gebieden. Hij voerde tevens een anti-islamitische campagne door.

Onder Chroestsjov in de vroege jaren zestig hanteerde men een relatief liberale en soepele politiek over de moslims in Tsjetsjenië. Dit kwam door de nieuwe religieuze politiek van de Communistische Partij, het zogenaamde ‘mature socialism’, volwassen socialisme. Dit hield dat men ervan uitging dat de Sovjet-samenleving zodanig was ontwikkeld dat het niet meer bang hoefde te zijn voor anti-communistische ideologieën, nationalistisch of religieus van aard. De Islam was derhalve volgens hen volledig in de Sovjet-samenleving geïntegreerd en vormde geen bedreiging meer voor het regime.²⁵

De Sovjet invasie van Afghanistan tussen 1979 en 1989 heeft ervoor gezorgd dat de relatie tussen het Sovjet regime en de moslims in Tsjetsjenië verstoord zijn geraakt. Hoewel lokale Islamitische leiders officieel de politiek in Afghanistan goedkeurden, keurde de meerderheid van de moslims het af. Dit zorgde ervoor dat veel moslims meer politiek geëngageerd werden. Als reactie hierop verhoogde de Sovjet-Unie de politieke druk op de Tsjetsjenen.

Aan het einde van de jaren zeventig ontstond de zogenaamde ‘pre-crisis’-situatie in de Sovjet-Unie, zoals Gorbachev zelf het noemde: de economie stagneerde, de Koude Oorlog werd geprobeerd te ‘temperen’ en er werden maatregelen als de *glasnost* ingevoerd.²⁶ De militaire ramp in Afghanistan, waarna de Sovjet-Unie zijn troepen terugtrok in 1989, in combinatie met de openheid van de *glasnost*, zorgde ervoor dat er zogenaamde ‘Young Imams’ opkwamen: geestelijken die tegen de oude Imams in opstand kwamen. Ze beschuldigden de oude Imams ervan passief te zijn, geen morele standaarden meer te hebben en zich te veel te conformeren naar het Sovjet bewind. Voorbeelden van deze jonge Imams zijn Muhammad Sadiq Muhammad Yusuf en Talgat Tadjuddinov, beiden moefiti’s.²⁷

Een campagne werd gestart waarin gepleit werd voor een bredere invloed van moslims in het sociale en politieke leven. In september 1990 werd er door het Russische parlement een wet aangenomen waarin nieuwe vrijheid van godsdienst werd gegarandeerd. Vanaf dat moment kwamen veel mensen voor hun Islamitische geloof uit: in heel Rusland ging het aantal van moslims meteen na invoering van de wet omhoog van 10/12 naar 50 procent.²⁸

Deze islamitische opleving uitte zich ook in het ontstaan van Islamitische politieke organisaties. Deze verschilden in heel Rusland van ‘vredige’ organisaties als de Islamic Renaissance Party tot Wahabisten die voor de purificatie van de islam en een terugkeer naar de ‘ware’ islam pleitten.

Zoals we hebben kunnen zien in de loop van de geschiedenis bleven de Tsjetsjenen zich altijd verzetten tegen de Russische machthebbers. Het nationalisme en gevoel van eenheid van de Tsjetsjenen bleek niet onderdrukt te kunnen worden, noch met russificeringscampagnes, noch met deportaties. Het was dan ook onvermijdelijk dat na de ineenstorting van het communisme, in 1991, in Tsjetsjenië een revolutie zou plaatsvinden.

De Sovjet-Unie valt uiteen: terugkeer van de islam als politieke factor

Bij de ineenstorting van de Sovjet-Unie in 1991 verscheen de islam opnieuw als bindende factor. Deze ineenstorting veroorzaakte een golf van nationale bewustwording onder alle volkeren in de voormalige Sovjet-Unie. Omdat de islam altijd voor een duidelijke scheiding tussen de Noordelijke Kaukasus en de rest van Rusland heeft gezorgd, is het geen verrassing dat de islam een belangrijk deel uitmaakte van het ontwakende nationalistische gevoel bij de Tsjetsjenen. Niet voor niets wordt deze periode ook wel de ‘Islamic Renaissance’ van de Noordelijke Kaukasus genoemd.²⁹ Factoren die dit aangeven zijn bijvoorbeeld de stijging van het aantal moskeeën, hadjis en madrasah’s (gebouwen die gebruikt worden om Islamitische theologie of wetten te onderwijzen). In ruim tien jaar steeg het aantal moskeeën in Rusland van 179 (jaren ‘80) naar meer dan 5500 (1998), waarvan er ongeveer 2000 zich in Tsjetsjenië bevonden.³⁰

Al vóór de ineenstorting van het Sovjet-communisme viel er in heel Rusland een tendens van een groeiend aantal islamitische organisaties waar te nemen. Een belangrijke oorzaak hiervan was de in het midden van de jaren tachtig opgestarte perestrojka. Deze hervormingspolitiek van Gorbatsjov zorgde voor een versoepeling van het Russische regime die voor een herleving van de (politieke) activiteiten van de Russische moslims zorgde. Veel van deze organisaties waren echter zeer regionaal en gebaseerd op vage politieke

programma's die uit grotendeels abstracte, theoretische en soms utopische ideeën bestonden. Hoewel al deze organisaties voor een islamitische eenheidsstaat in Rusland pleitten, hadden hun bezigheden eerder een tegengesteld effect. Door een gebrek aan eenduidig beleid en door de grote hoeveelheid kleine organisaties die ieder op een zeer klein gebied actief waren, ontstond er juist een gefragmentariseerde moslimwereld.

Het wahabisme

Om de terugkeer van de islam als politieke factor in de Kaukasus uit te kunnen leggen, moeten we eerst wat langer stilstaan bij een ontwikkeling binnen de islam zelf. In de tweede helft van de twintigste eeuw vond er namelijk onder invloed van de Iraanse revolutie in 1979 en de oorlog in Afghanistan een deling plaats binnen de Russische islam, waarbij conservatievere, 'zuivere' stromingen van de islam in beeld kwamen. Veel moslims die het soefisme of het tariqatisme als een heidense stroming zien, hebben geprobeerd in Tsjetsjenië, waar de aanhang voor beide groot was, mensen te bekeren tot wat zij beschouwden als de 'ware' islam. Hierdoor deden nieuwe stromingen hun intrede in de Kaukasus, in Tsjetsjenië vooral het wahabisme.

Het wahabisme verscheen in Tsjetsjenië aan het einde van de jaren zeventig. In die tijd ondervonden de verkondigers echter weinig enthousiasme bij de bevolking en de Russische staat kon zo gemakkelijk een einde maken aan de activiteiten hieromheen. Maar na de opheffing van het IJzeren Gordijn konden buitenlandse islamitische missionarissen uit Arabische landen gebieden als Tsjetsjenië binnentrekken en kregen jonge mensen uit dezelfde gebieden de gelegenheid onderwijs te volgen in godsdienstige instellingen in buitenlandse islamitische landen.³¹ Ook het ontwaken van nationaal bewustzijn in de loop van de jaren negentig had sterk met het opleven van deze stroming te maken, die tijdens de eerste Tsjetsjeense oorlog een grote vaart begon te nemen.

Het wahabisme is een soennitische, fundamentalistische en van oorspong Saoedi-Arabische stroming. Volgens deze stroming moet een ware moslim zich volledig houden aan de wetten van de islam. Twee belangrijke elementen nemen plaats binnen deze stroming: takfir en jihad. De kern van het eerste is moslims die het oneens zijn met de wahabisten en alle andere (niet-)gelovigen te beschuldigen van ongeloof, waarbij moord op een afvallige een eerbiedwaardige zaak is. Ook het radicale begrip 'jihad' is naar de Kaukasus gebracht: de verplichte strijd met politieke en godsdienstige tegenstanders .

In de huidige tijd is het wahabisme een verzamelnaam voor allerlei verschillende islamitische groeperingen, die allemaal het doel nastreven de maatschappelijk-politieke structuur in een land te veranderen, zich specifiek baserend op de geschriften van de islam. De post-sovjet versie van het wahabisme pleit voor een terugkeer naar de ware islam, die verdwenen zou zijn door de lange isolatie van ex-sovjet moslims van de islamitische wereld.

Hulp van buiten

Van groot belang voor het bestaan en de groei van de fundamentalistische bewegingen binnen Tsjetsjenië is de royale financiële en andere hulp van islamitische groeperingen uit landen als Qatar, Jordanië en Koeweit. Eigenlijk zijn Tsjetsjeense (fundamentalistische) bewegingen volkomen afhankelijk van deze groeperingen. Een grote financiële bijdrage aan de ontwikkeling van islamitische organisaties in de Noordelijke Kaukasus en in de rest van de Russische Federatie levert de Islamitische Wereldliga uit Saoedi-Arabië. De Saoedische ambassade in Moskou droeg openlijk de functie van doorgeefluik voor de financiering door verschillende organisaties.³²

Ook andere middelen werden ingezet door deze buitenlandse islamitische organisaties, zoals het gratis verspreiden van religieuze literatuur, de opening van islamitische onderwijsinstellingen en het verlenen van hulp bij de bouw van moskeeën. Eveneens breidden islamitische organisaties uit Turkije hun activiteiten uit. Saoedische militanten richtten paramilitaire trainingskampen op, zogenaamd opgezet voor de bestudering van de grondslagen van de islamitische religie, terwijl in werkelijkheid in de kampen onder leiding van buitenlandse missionarissen een intensieve ideologische en militaire opleiding van jongeren uitgevoerd werd.³³

Een ander voorbeeld van groeiende politieke betrokkenheid van de islam was de vorming van het Congres van Volkeren van Dagestan en Tsjetsjenië op 26 april 1998 in Grozny, hoofdstad van Tsjetsjenië, op initiatief van de maatschappelijk-politieke beweging Congres van de Islamitische Natie (KIN). Dit congres had als doel de banden tussen de Tsjetsjenen en de Dagestanen te verstevigen, opdat een vereniging van deze volkeren de eerste stap naar het panislamisme zou zijn.

Geen eensgezind fundamentalistisch front

Door de tijd heen tekenden de ideologische verschillen tussen de wahabisten en de tariqatisten zich steeds scherper af. Sommige steden werden in een wahabistisch en een tariqatistisch deel

verdeeld, met ieder hun eigen moskee en imam. Gewapende conflicten kwamen ook voor, waarbij vooral de tariqatisten zich agressief opstelden. Er zijn echter ook genoeg dorpen waar men elkaar tolereerde of zelfs met elkaar samenwerkte. Duidelijk is dat het wahabisme en andere fundamentalistische stromingen gevaarlijke factoren zijn die de Noord-Kaukasische regio ernstig kunnen destabiliseren. Zo werden in 1997/1998 grote militaire bases van de wahabieten op het grondgebied van de Tsjetsjenen gevormd, die niet zelden met de Tsjetsjeense regering in opspraak kwamen.

Tegenreacties op het wahabisme konden dan ook niet uitblijven. In juli 1988 vond in Grozny het Congres van moslims van de Noord-Kaukasus plaats, waar resoluties aan de regeringen van Tsjetsjenië, Ingoesjetië en Dagestan werden aangenomen met de eisen ‘alle extremistische stromingen buiten de wet te verklaren, het instellen van controle op alle islamitische onderwijsinstellingen, leerboeken, massamedia, ter voorkoming van het doordringen van de schadelijke wahabitische ideologie in de maatschappij’.³⁴

Dit is slechts één van de vele voorbeelden die laten zien dat het confessionele pluralisme dat Tsjetsjenië en de hele Noord-Kaukasus kennen ervoor zorgt dat het verenigen van de Noordelijke Kaukasus tot één politiek geheel onmogelijk zal zijn – hoewel er ontelbaar veel andere verschillen zijn (politiek, sociaal-economisch, territoriaal, etnonationaal, taalkundig, etc.) die ook aan deze onmogelijkheid bijdragen.

Voor een poging om de rol van de islam in de Noordelijke Kaukasus in kaart te brengen, is het nodig bij al het bovenstaande wat kanttekeningen te maken. Laten we allereerst niet vergeten dat andere religies, zoals het orthodoxe christendom, nooit hebben opgehouden een rol van betekenis in de Noordelijke Kaukasus te spelen. Tenslotte belijdt bijna de helft van de bevolking in de regio een andere religie dan de islam.³⁵ Hierbij geldt wel dat in Tsjetsjenië zelf bijna 90 % van de bevolking zich als moslim beschouwt.³⁶

Verder is het zo dat, ofschoon de islam een universeel geloof is dat uitstijgt boven een nationaal systeem, het vaak fungeert als belangrijk component van een nationaal bewustzijn. Nationale ideologieën die verweven zijn met religie maken het vaak lastig een lijn te trekken tussen de religieuze en de nationalistische denkbeelden van volkeren. Als resultaat van het feit dat de Kaukasiërs al vanaf het begin de islam in hun al ontwikkelde systeem van geloof, waarden en gebruiken hebben geïntegreerd, beschikt de Noord-Kaukasische regio over elementen van plaatselijke nationale tradities die niet veel met de islam te maken hebben. Dit maakt het beoordelen van de mate van ‘herleving’ van de islam op alledaags niveau lastig, en kan men niet zomaar spreken over het ontwaken van puur islamitische principes. Ook de

aanwezigheid van fundamentalistische stromingen als het wahabisme lijkt soms op het eerste gezicht wijdverbreider en ernstiger dan die in werkelijkheid is. Soms proberen organisaties met streng-islamitische waarden slechts de aandacht van de maatschappelijke opinie te trekken, of financiële steun te krijgen uit islamitische landen.

De Eerste Tsjetsjeense oorlog

In de laatste jaren van de Sovjet-Unie bevond Tsjetsjenië zich in een economisch dieptepunt en ontstond er een machtsvacuüm door de chaos en strijd om de macht binnen het Kremlin. In oktober 1991 maakte Jokhsr Dudayev hier gebruik van en greep illegaal de macht in Tsjetsjenië, nadat hij al een aantal maanden daarvoor de onafhankelijke staat Tsjetsjenië had uitgeroepen.

Dudayev was een luchtmachtgeneraal die van economie en internationaal politiek bedrijven weinig verstand had. Aan de clan-structuren, die in Tsjetsjenië nog altijd erg belangrijk zijn, besteedde hij niet veel aandacht. Dit bij elkaar zorgde ervoor dat het land onder het bewind van Dudayev een economische chaos werd.

Dudayev vond de islam als ideologische basis voor een onafhankelijk Tsjetsjenië niet geschikt. Hij wilde een seculiere staat en geen staatsgodsdienst. Toch maakte hij wel van de islam gebruik om van islamitische staten steun te krijgen. Tegenover buitenlandse moslimleiders beweerde hij zelfs dat Tsjetsjenië de bakermat van de islam was. Dat was een waanidee dat onder Tsjetsjeense intellectuelen de ronde deed.³⁷

Hoewel de president van Tartastan en de leiders van de dertig andere nationaal-autonome gebieden zonder geweld probeerden te onderhandelen met de Russen over mogelijke autonomie, was het geduld van Dudayev op. Hij kwam erachter dat de internationale gemeenschap niet wilde dat Tsjetsjenië zich zou afscheiden, en begon te dreigen met oorlog. Het idee van een seculiere staat gaf hij op en hij beweerde dat hij wel een miljoen mujahedin-strijders op de been zou kunnen krijgen. De dieperliggende oorzaak waarop onderhandelingen telkens strandden, lag waarschijnlijk aan de kloof tussen de traditionele en islamitische bergdorpencultuur van de Tsjetsjenen enerzijds tegenover de orthodox-christelijke en in toenemende mate seculiere cultuur van de Russen anderzijds.³⁸ Daarnaast speelden ook economische en politieke kwesties een rol. Zo bestonden er in Tsjetsjenië plannen om de shariah-wetgeving in te voeren. Dudayev wilde totaal onafhankelijk zijn van de Russische Federatie wat betreft economie en wetgeving. Hij wilde alleen nog banden op het gebied van transport, communicatie, defensie en cultuur. Bovendien

had het uiteenvallen van de Sovjet-Unie een sneeuwbal effect op allerlei Russische deelstaten: waarom mochten de Turkmene wel een eigen republiek vormen, en de Dagestaners en de Tsjetsjenen niet?

In januari 1994 besloot Dudayev definitief om de onderhandelingen met de Russen stop te zetten. Dat was het sein voor de Russen om om de hoofdstad, die bezet werd door Tsjetsjeense groepen, op 11 december 1994 binnen te vallen. De Russen hadden verwacht dat het innemen van Grozny gemakkelijk zou gaan en niet lang zou duren, maar dit viel hen tegen. De slag om Grozny duurde van december 1994 tot februari 1995. Grote delen van de stad werden hierbij verwoest. Toen Grozny eenmaal bezet was door de Russen, bleef er grootschalig verzet bestaan dat vanaf het platteland opereerde.³⁹ De eerste Tsjetsjeense oorlog werd een guerrillastrijd, waarbij de Tsjetsjenen in het voordeel waren doordat ze het bergachtige terrein goed kenden. Dit ondanks het feit dat zij met minder wapens en slechtere bewapening hadden.⁴⁰

Op 25 mei 1995, na grote druk door de internationale gemeenschap, vond er een vredesoverleg plaats, waarbij de Tsjetsjenen onmiddellijke terugtrekking van de Russen eisten. De Russen weigerden en het overleg werd na drie uur vervroegd beëindigd.⁴¹ De strijd tussen beide groepen ging onafgebroken door en leverde ongekende verwoestingen op. Er waren tienduizenden doden, Tsjetsjenen en etnische Russen.

In juni 1996 werd het vredesakkoord getekend door de Russische president Boris Yeltsin en de Tsjetsjeense generaal Aslan Maskhadov. Dudayev was inmiddels gedood door een aanslag van Russische rebellen, en in januari 1997 werd Maskhadov met een ruime meerderheid verkozen tot president van Tsjetsjenië. Maskhadov was een oude Sovjet-kolonel met gematigde politieke ideeën. Het was duidelijk dat het volk geen oorlog meer wilde.⁴² Maskhadov moest er nu voor zorgen dat hij de clans met hun krijgsheren weer in het gareel kreeg, want die hadden tijdens de oorlog zelf aanhang en macht gekregen. De niet-islamitische Maskhadov kwam hiermee tegenover een groot deel van de politiek die juist voor een islamitische staat waren te staan.

Hij kreeg te maken met radicale bevelhebbers die nog steeds tegen vrede met Rusland waren en die intussen contact hadden gezocht met Al Qaida, voor geldelijke en militaire steun. Ze hielden zich ook bezig met ontvoeringen en diefstal van olie, en kregen steeds nauwere banden met buitenlandse radicale islamisten, ook op ideologisch gebied. De krijgsheren kregen steeds meer macht en hun bendes vochten ook onderling. Tenslotte, in februari 1999,

probeerde president Maskhadov orde te krijgen door invoering van de strenge shariah-wetgeving.⁴³

De Tweede Tsjetsjeense oorlog

Een van de machtigste bevelhebbers, Shamil Basayev, die aanvankelijk vicepresident van Maskhadov was, maar na een half jaar opstapte om zich aan te sluiten bij islamitische radicalen, organiseerde intussen invallen in buurrepubliek Dagestan, met steun van een hoge Al Qaida-leider uit Jordanië. Op invallen van deze radicalen in Dagestan in augustus 1999 volgden bomaanslagen, waarvan vier in Moskou. De FSB beschuldigde Tsjetsjeense rebellen van deze aanslagen, hoewel geen één organisatie de verantwoordelijkheid daarvan op zich heeft genomen. Hierop viel Rusland op 1 oktober opnieuw Grozny binnen en dit maal lukte het om Grozny en een groot deel van de rest van Tsjetsjenië in handen te krijgen.⁴⁴ Het leger van de Tsjetsjeense regering en een aantal guerrillagroeperingen, waaronder die van Basayev, verplaatsten zich naar de zuidelijke berggebieden om van daaruit een guerrilla-oorlog tegen de Russen te voeren en terroristische aanvallen te organiseren in heel Tsjetsjenië en Rusland.

De Russische regering voerde de Tweede Tsjetsjeense oorlog als een ‘antiterroristische operatie’ gevoerd (om zo de regels van de verdragen van Genève te kunnen omzeilen). Het beleid van president Poetin, die ondertussen door Yeltsin naar voren was geschoven, was vervolgens om tegenoorlog te voeren, waarbij niet moeilijk gedaan werd over schendingen van de mensenrechten en economisch crimineel gedrag. Daarbij zette Moskou alle zeilen bij: Poetin zette het leger in, de loyale Tsjetsjeense strijdkrachten, de federale veiligheidsdienst en inlichtingendiensten en het federale ministerie van binnenlandse zaken. Tevens gaf Poetin ruim aandacht aan de deelname van internationale jihadstrijders aan de Tsjetsjeense afscheidingsbeweging, om zo de interne oorzaken van de islamitische opstand te verhullen. Ook voerde de Russische regering het beleid om het bestuur van Tsjetsjenië en ook de gevechten daar zoveel mogelijk in Tsjetsjeense handen te leggen.⁴⁵

Een beslissend moment in de oorlog was in juli en augustus van 2002, toen president Maskhakov een op de shariah gebaseerde orde moest accepteren onder druk van Basayev en ander legerleiders. Het land kwam onder bestuur van een ‘Consultatieve Vergadering’, in het Arabisch kortwet ‘Shura’ genoemd, die boven de regering stond. In feite was dit een staatsgreep van de pro-jihad-leiders. In naam was de president de voorzitter van de Shura. De Shura bepaalde meteen een amendement bij de grondwet: de Koran en de Sunna werden de basis van alle besluiten. Het hoogste Sharia Gerechtshof moest daarop toezien. Een aantal

niet-Tsjetsjeense leden van Al Qaida waren aanwezig bij de oprichting van dit alles, en even later kregen enkele Al-Qaida leden ook topfuncties in de politiek en het leger.

In 2003 probeerden de Russen orde op zaken te stellen door een regering bestaande uit loyale Tsjetsjenen te installeren. Er werden verkiezingen gehouden, die zodanig gemanipuleerd werden dat de uitslag was dat Akhmed Kadyrov, voormalig religieus leider van Tsjetsjenië, met 80 procent van de stemmen tot president was gekozen en dat negentig procent van de bevolking het eens was met een nieuwe grondwet. In 2004 werd Kadyrov vermoord door Tsjetsjeense rebellen en werd de Tsjetsjeense minister van binnenlandse zaken, Alu Alkhanov, zijn opvolger met steun van Moskou.

Aan beide zijden werden in de oorlog volop wreedheden en oorlogsmisdaden gepleegd tegenover burgers. De Russische troepen samen met de loyale Tsjetsjeense troepen echter hebben veruit de meeste misdaden begaan, alleen al op grond van hun militaire overmacht: ze maakten systematisch gebruik van massa-arrestaties, ontruiming, executies, marteling en verkrachting. De Tsjetsjeense separatisten lieten zich echter ook niet onbetuigd: Zij namen hun toevlucht tot ontvoeringen met losgeld, het tegenhouden van burgervluchtelingen, stationeren van wapentuig bij ziekenhuizen en woningen van burgers, het leggen van hinderlagen en mijnen, beschietingen van Russische helikopters enzovoorts. Daarnaast hebben Tsjetsjeense commando's tientallen aanslagen in en buiten de Kaukasus uitgevoerd. Hierbij gaat het om het plaatsen van autobommen en het uitvoeren van gijzelingen, massa-aanslagen en zelfmoordterrorisme. Daarover wijden wij verder uit in hoofdstuk drie en vier.⁴⁶

De huidige situatie

Ten tijde van de Tweede Tsjetsjeense oorlog werden Grozny en vele andere steden onleefbaar wegens gebrek aan stromend water, verwarming en elektriciteit. Daar komt nog bij dat er veel werkloosheid is: in 2009 was meer dan 50 procent van de gehele Tsjetsjeense bevolking werkloos.⁴⁷ Her-opbouwprojecten en hulp beloofd vanuit Moskou komen nooit van de grond, alle middelen blijven ergens steken in de federale en regionale bureaucratie.

Sinds februari 2007 is Ramzan Achmadovitsj Kadyrov, zoon van de in 2004 vermoorde Akhmed Kadyrov, waarnemend president van Tsjetsjenië. Zijn voorganger werd door de Russen aan de kant gezet. Bij zijn inhuldiging verklaarde hij “vrede en welvaart” te willen brengen in Tsjetsjenië.⁴⁸ Ondanks het feit dat het sinds zijn komst relatief rustig is, worden er nog steeds aanslagen gepleegd. De huidige president Kadyrov wordt door verscheidene mensenrechtenorganisaties beschuldigd van het schenden van vele

mensenrechten. Tegenstanders van Kadyrov verdwijnen dikwijls van de straat.⁴⁹ Verder is Kadyrov actief bezig om van Tsjetsjenië een republiek met conservatief islamitische normen en waarden te maken.

Hoofdstuk 3

De ontwikkeling van het Tsjetsjeense terrorisme, met in het bijzonder de rol van vrouwen

Introductie

In dit hoofdstuk focussen wij ons op het (zelfmoord)terrorisme in Tsjetsjenië, de opkomst en ontwikkeling van het terrorisme maar ook de organisatie en structuur daarvan en de rol van de vrouwen hierin. Dit hoofdstuk is bedoeld als achtergrondinformatie, die van groot belang is bij ons onderzoek, om zo een duidelijk overzicht te krijgen van het terrorisme in Tsjetsjenië. Deze informatie zal een duidelijkere achtergrond bieden voor de portretten van de drie vrouwen, aangezien de structuur en organisatie van de terroristische organisaties en de ontwikkeling ervan van groot belang zijn bij de radicaliseringstrajecten van de onderzochte vrouwen, **die immers in deze omgeving en structuur plaatsvinden.**

Het hoofdstuk kan verdeeld worden in drie delen. In het eerste deel bespreken we de ontwikkeling van het Tsjetsjeense terrorisme van 1991 tot 2009. In het tweede deel verdiepen wij ons in de organisatie van het Tsjetsjeense terrorisme. Het derde deel gaat voornamelijk over de rol van de vrouw in een terroristische organisatie, maar ook over de positie van de vrouw in Tsjetsjenië in het algemeen.

De ontwikkeling van het Tsjetsjeense terrorisme, 1991-2009

In november 2009 beëindigde Rusland zijn militaire onderneming in Tsjetsjenië, waarbij 20.000 militairen teruggetrokken werden. Een klein deel van de militairen en de Russische geheime dienst FSB bleven achter. Tsjetsjenië is nu een autonome republiek van de Russische Federatie. Dit betekent echter niet dat het veel rustiger is geworden in Tsjetsjenië. In antwoord op het geweld dat de Tsjetsjenen van de Russen over zich heen kregen, heeft het verzet van de Tsjetsjenen door de tijd heen wrede vormen aangenomen. Een andere manier van oorlogvoeren, het uitvoeren van terroristische aanslagen, blijft bestaan. Dit terrorisme in Tsjetsjenië kent een langere geschiedenis.

Shamil Basayev was, na een tijd als vicepresident van Maskhadov gefungeerd te hebben, de leider van de Tsjetsjeense terroristische beweging. Hij is geboren in 1965 en

woonde een tijd in Moskou. In 1991 steunde hij president Jeltsin op de barricades tegen de communisten. Geïnspireerd door de hoop op de Tsjetsjeense onafhankelijkheid, keerde Basajev toen terug naar Tsjetsjenië om zijn steun te betuigen aan Dudajev.

Sinds de uiteenval van de Sovjet-Unie zijn er in de gehele Noordelijke Kaukasus groepen van wahabisten actief geweest. Zoals eerder uitgelegd, is het Wahabisme een fundamentele Islamitische richting die zich richt op het ‘puur’ houden van de Islam. In golfstaten kan het Wahabisme een neutrale richting hebben, maar in Tsjetsjenië wordt een militante en radicale stroming van terroristische groeperingen aangeduid. Hoewel wahabisten zich oorspronkelijk vooral bezighielden met het bekeren van mensen tot de ‘zuivere’ islam of het bouwen van moskeeën, is er door de tijd heen steeds meer financiële hulp uit islamitische landen gekomen. Deze hadden niet alleen belang bij een strijd voor onafhankelijkheid, maar hadden meer als doel de ‘ongelovigen’ in het algemeen te bestrijden.⁵⁰ Tegen het einde van de Eerste Tsjetsjeense Oorlog kwam er daarom een keerpunt in de ideologie van het terrorisme en verzet tegen de Russen. Het was nu niet alleen nationalistisch, maar werd steeds sterker doordrenkt van Islamitische wahabistische invloeden uit onder andere Pakistan en Afghanistan.

Nadat salafi Jihadisten de Russen in Afghanistan hadden overwonnen, richtten zij hun pijlen op andere conflictgebieden die door moslims bewoond werden, waarbij Tsjetsjenië één van deze gebieden was. Er werd derhalve veel geld gestoken in de ontwikkeling van (vooral de militante vorm van) de Islam in Tsjetsjenië. Tegen 1994 bouwde Grozny goede banden op met de Pakistaanse regering en hun geheime diensten.⁵¹ In 2002 verklaarden mensen binnen de verzetsbewegingen dat ze hun imago van separatisten wilden veranderen in dat van een groeiende islamitische beweging dat zich bezighield met de jihad.⁵²

Het is evident dat buitenlandse strijders de aard van het verzet hebben veranderd. Tsjetsjenië werd uitgeroepen tot één van de fronten in de wereldwijde jihad. Een mogelijke verklaring voor deze ‘verschuiving’ in ideologie is simpelweg het in stijgende mate naar de pijpen dansen van islamitische landen voor het verkrijgen van steun, al dan niet financieel. Daarnaast hebben radicale figuren als Shamil Basajev een rol gespeeld in de groeiende religieuze radicalisering.

De eerste terroristische actie van Basajev vond plaats in 1991, toen Jeltsin de uitroep van onafhankelijkheid door Dudajev afwees en de noodtoestand over Tsjetsjenië afriep. Basajev en twee van zijn vrienden kaapten een Russische vliegtuig, waarbij Basajev dreigde zich op te blazen als Jeltsin niet de noodtoestand ophief. Basajev landde het vliegtuig veilig

in Tsjetsjenië in ruil voor vrijlating van enkele Tsjetsjeense gevangenen in Russische gevangenschap. Dudayev verwelkomde Basayev als nationale held en gaf hem leiding over de nieuwe Tsjetsjeense presidentiële troepen.⁵³

De droom van Basayev was een grote Islamitische bergstaat van niet alleen Tsjetsjenië, maar ook de andere gebieden van de Noordelijke Kaukasus, die zich uitstreckte van de Zwarte naar de Kaspische Zee. Via de contacten die Tsjetsjenië met landen uit het Midden-Oosten had, ging Basayev met twintig van zijn beste mannen naar trainingskampen in Afghanistan en Pakistan. In Pakistan was Basajev lid geworden van een extremistische Islamitische organisatie die gesteund werd door de Pakistaanse overheid.⁵⁴

Toch is de invloed van het islamitische buitenland lang niet de eerste en enige oorzaak voor de ontwikkeling van het terrorisme in Tsjetsjenië. De gijzelingen en zelfmoordaanslagen zijn manieren van verzet van de Tsjetsjenen, vaak als ‘collectieve straf’ voor de Russische bevolking, die voortkomen uit de ongelijkheid in aantal en macht tussen de Tsjetsjeense en Russische troepen die aanwezig waren in Tsjetsjenië. Zo bestond de verzetsbeweging uit ongeveer 2000 tot 4000 strijders (met daarbij een aanzienlijk aantal van helpende burgers), terwijl de Russen door de tijd heen gemiddeld 80.000 tot 120.000 troepen in Tsjetsjenië hadden.⁵⁵ Hun doelen waren driedelig: het stoppen van de militaire activiteiten en de terugtrekking van de Russische troepen in Tsjetsjenië, het nemen van wraak voor de duizenden Tsjetsjeense doden door het aanvallen van onschuldige Russische burger en het trekken van publiciteit en het aanwakkeren van angst in de Russische samenleving.⁵⁶

Na zijn terugkeer in Tsjetsjenië introduceerde Basajev de invloeden uit het Midden-Oosten in het terrorisme van Tsjetsjenië. Hierbij werd hij onder andere geholpen door de Arabier Khattab, die door hem meegenomen was naar Tsjetsjenië in de nu Jihadistisch geworden strijd tegen de Russen.⁵⁷

In de jaren hierna vocht Basayev, hoe paradoxaal ook, aan de zijde van de troepen van Jeltsin tegen Georgië om hulp te verlenen aan Abkhazia, die onafhankelijk wou worden van Georgië. Basayev ging toen al ontzettend wreed tekeer, zo liet hij Georgische soldaten hun eigen bloed opdrinken. In februari 1994 keerde Basayev terug naar Tsjetsjenië.⁵⁸

In de Eerste Tsjetsjeense oorlog vocht Basayev aan de kant van Dudayev tegen de Russen. In juni 1995 vond de eerste grote gijzeling plaats: hij gijzelde een ziekenhuis in de Russische stad Budennovsk. Dit werd de grootste gijzeling in de geschiedenis met maar liefst 1600 gegijzelden. Deze gijzeling eindigde met 143 doden en 415 gewonden en zorgde voor een staak-het-vuren. Eigenlijk was dit een mislukking, omdat een grote zelfmoordactie was

gepland, geïnspireerd door zelfmoordterroristische theorieën uit Afghanistan en Pakistan.⁵⁹ Een jaar later vond in het Zuid-Russische Kizliar een tweede grote gijzeling plaats, met 2000 gegijzelden en 78 doden.

Deze twee gijzelingen werden door de bevolking nog dramatisch, maar effectief gezien; een manier om de Russen tot onderhandelen te brengen. In de loop van de tijd echter ging men steeds meer aan het doel van en de motivatie achter de aanslagen twijfelen: het leek of het de Tsjetsjeense rebellen alleen nog ging om het terroriseren en bang maken van Russische burgers, als wraak - ook toen president Poetin weigerde te onderhandelen of een staakt-het-vuren in te stellen. In hetzelfde jaar, 1996, kaapten negen mannen een veerboot met 255 passagiers in de Zwarte Zee. Ze dreigden het schip op te blazen als het Russische leger zich niet terugtrok uit Kizliar.⁶⁰ Na vier dagen gaven ze zich echter over.

Na de beëindiging van de eerste Tsjetsjeense oorlog in 1997 werden de Wahabisten nog actiever. Basayev pikte de Islamitische ideologie steeds meer op van Khattab en reflecteerde het op zijn rebellen door ze ervan te overtuigen dat als zij stierven, zij stierven als martelingen voor de Islam. Er werden openlijk moskeeën gebouwd, waarin radicale ideeën werden gepropagandeerd. Hierbij was er veel invloed van buiten Tsjetsjenië. Er kwam geld van verscheidene Jihadistische organisaties. Arabische leraren met Jihadistische ideeën kwamen die overbrengen naar het beïnvloedbare en verzwakte volk van Tsjetsjenië.⁶¹

Toch kan men zeggen dat het jihadisme in Tsjetsjenië nog steeds meer van nationalistische aard was, en minder gericht op de wereldwijde Jihad. Het ging meer om Jihad voor de onafhankelijkheid van Rusland dan om het bevrijden van ‘onderdrukte moslims’ in de hele wereld. Er werden weliswaar Wahabistische terroristische trainingskampen opgericht waarbij er eveneens ‘instructeurs’ kwamen uit het Midden-Oosten. Maar vanuit de traditionele soefistische stroming werd door verscheidene imams en op de Tsjetsjeense televisie het Wahabisme sterk bekritiseerd. Dat leidde echter tot een tegenreactie van de Wahabisten, die enkele invloedrijke soefistische imams vermoordden om het verzet de mond te snoeren en hun versie van de jihad te propageren.⁶²

In het najaar van 1999 vond een reeks van aanslagen op flatgebouwen in Rusland plaats, waarbij 300 mensen om het leven kwamen. Hoewel de rebellen iedere verantwoordelijkheid ontkenden, schreef Moskou de verantwoordelijkheid onmiddellijk aan de Tsjetsjenen toe.⁶³ Dit was één van de aanleidingen van Rusland geweest om Tsjetsjenië opnieuw binnen te vallen. De feiten bekend over deze aanslagen zijn later echter steeds meer in twijfel getrokken. Inmiddels duiken er geruchten, maar ook feiten op waaruit blijkt dat de

FSB zelf verantwoordelijk was voor deze aanslagen. Mogelijke verklaring hiervoor zou zijn dat Poetin de anti-Tsjetsjeense sfeer wou versterken, om zo met een excuus Tsjetsjenië binnen te kunnen vallen.⁶⁴

Tijdens de Tweede Tsjetsjeense oorlog vochten de Wahabisten als een ondergrondse terroristische organisatie tegen de Russen. Vele rebellen werden in de oorlog in de handen van de goed getrainde Wahabisten gedreven voor samenwerking. Echter, lang niet alle rebellen bekeerden zich tot het Wahabisme. Er bleven vele groeperingen actief die zich distantieerden van het terrorisme en het Wahabisme. Na afloop van de oorlog in 2000, hadden de Russen min of meer de touwtjes weer in handen en was het niet meer mogelijk voor de Wahabisten om openlijk actief te zijn. Zij gingen ondergronds te werk en focusten zich vooral op zelfmoordaanslagen.⁶⁵

De eerste vrouwelijke zelfmoordaanslag vond plaats op 7 juni 2000. Twee vrouwen, Khava Barayeva en Luisa Magomedova, reden een vrachtwagen vol met explosieven in het hoofdkwartier van de OMON, de Russische speciale troepen, in Tsjetsjenië. Vanaf dit punt nam het terrorisme bij vrouwen een wending naar het zelfmoordterrorisme en opoffering. Volgens een onderzoek van Anne Speckhard lag dit aan het feit dat het militante Wahabisme vaste grond had gekregen in Tsjetsjenië en deze vorm van terrorisme werd geïntroduceerd uit andere Islamitische landen, waar dit al jaren ‘succesvol’ werd toegepast.⁶⁶ Over de precieze rol van vrouwen zullen we hieronder meer vertellen.

Halverwege 2000 vonden de eerste terreuraanvallen uitgevoerd door Arabische strijders in Tsjetsjenië plaats. Typische methodes uit het Midden-Oosten werden gebruikt, zoals het inrijden op militaire doelen met vrachtwagens vol explosieven of het plegen van zelfmoordaanslagen.⁶⁷ In het voorjaar van 2001 gingen de aanslagen door: in maart werd een vliegtuig in Istanbul gekaapt door drie Tsjetsjenen en in april werden 120 mensen in een hotel in Istanbul gegijzeld door twintig gewapende Tsjetsjenen. Alle gegijzelden kwamen na twaalf uur weer vrij. Een jaar later haalden rebellen een Russische legerhelikopter neer, waarbij 118 soldaten om het leven kwamen. Dit was de grootste Tsjetsjeense aanval op het Russische leger tot dan toe.⁶⁸

Op 23 oktober 2002 vond een grootschalige gijzeling in het Dubrovkatheater in Moskou plaats. Tsjetsjeense rebellen drongen tijdens de toneelvoorstelling ‘Nord-Ost’ binnen en gijzelden meer dan 800 bezoekers, waarbij ze eisten dat het Russische leger zich uit Tsjetsjenië terugtrok. 39 gijzelnemers en 129 gijzelaars komen om toen de Spetsnas, de Russische speciale troepen, door middel van gifgas een eind aan de actie maakte.⁶⁹ Deze

gijzeling vertoonde grote gelijkenissen met een Al-Qaida operatie vertoont. Een eerder opgenomen tape van de gijzelaars werd op de al-Jazeera televisie vertoond, teksten die door de gijzelaars in het theater waren opgehangen waren geschreven in het Arabisch en de gijzelaars luisterden naar Arabische muziek en lazen de Koran.⁷⁰

In het jaar 2002 vonden minimaal vijf andere aanslagen plaats, waarbij meer dan 170 mensen om het leven kwamen. In de jaren daarop bleef het geweld toenemen, zo stierven er in 2003 227 mensen tijdens acht grote aanslagen.⁷¹

Hoogtepunt, of beter gezegd dieptepunt van het geweld was de gijzeling van de school in Beslan in Noord-Ossetië. Van 1 tot 3 september 2004 werden meer dan 1100 schoolkinderen en volwassenen vastgehouden door een groep van gewapende terroristen. Bij de bestorming vielen ongeveer 20 doden, maar toen twee dagen later de Russen een einde aan de gijzeling maakten, ontstond er een schietpartij tussen de gijzelnemers en de Russen. Uiteindelijk kwamen er bij de gehele aanslag 334 mensen om het leven, waaronder 186 kinderen.⁷²

Na ‘Beslan’ bleven de rebellen strijden voor een onafhankelijk Tsjetsjenië. De aanslagen gingen door. De contraterroristische operaties van de Russische eenheden echter ook. De speciale troepen van de FSB slaagden erin de rebellenleiders Maskhadov en Abdoel-Chalim Saidoelajev, zijn opvolger, te doden. Ook Shamil Basayev, ondertussen de meest gezochte terrorist van Rusland, werd in 2006 in een speciale operatie van het Russische leger vermoord.⁷³ De spiraal van geweld bleef niettemin intact. De meest recente grote aanslag was de operatie op 10 maart 2010, toen twee vrouwen bommen lieten afgaan in de metro in Moskou. Hierbij kwamen 39 mensen om het leven. De Tsjetsjeense rebellenleider Doku Umarov nam de verantwoordelijkheid voor deze actie op zich.

Inmiddels, eind 2010, hebben de meeste Tsjetsjenen zich van het terrorisme en het wahabisme afgewend. Toch hebben de Wahabisten nog veel volgelingen. Ze spelen met actieve propaganda in op oorlogstrauma's. Ook door angst en indoctrinatie lukte het ze om toch nog vele Tsjetsjenen in het terrorisme te lokken. Voor de meeste Wahhabistische terroristische organisaties in Tsjetsjenië geldt: Als je er eenmaal in zit, kom je er alleen dood weer uit.

Organisatie van het Tsjetsjeense terrorisme

Geldzaken

Voor wapens, bommen, reiskosten en trainingskampen is er geld nodig. Daarnaast is er geld

nodig voor het betalen van de Jihadisten, bijvoorbeeld rebellen uit het buitenland. Ook werkloze Tsjetsjeense mannen die zich aansluiten bij de rebellen worden vaak betaald. Niet alle terroristen zijn namelijk betrokken bij het terrorisme op puur ideologische basis.⁷⁴ Waar komt het geld voor het Tsjetsjeense terrorisme vandaan?

Ten eerste zijn heel veel van de rebellen betrokken bij maffiose handelingen. Zo wordt er vaak geld geïnd van (kleine) bedrijven in ruil voor het 'met rust laten' van de bedrijven. Dit wordt meestal uitgevoerd in Tsjetsjenië, maar ook in de Russische steden dicht bij Tsjetsjenië. Dit zijn niet de enige criminele handelingen die worden uitgevoerd door Tsjetsjeense rebellen. Andere voorbeelden waar nog meer geld vandaan komt is het ondergrondse handelen in heroïne, het beroven van banken, kidnapping en het stelen en illegaal verkopen van aardolie. Zo is er in 1998 maar 400.000 ton olie illegaal gewonnen en verkocht voor \$ 20 miljoen.⁷⁵

Een nog grotere bron van inkomsten kwam en komt jarenlang uit het Midden-Oosten. Zo wordt er beweerd door de Russische overheid dat Al Qaida 25 miljoen dollar doneerde aan de Tsjetsjeense rebellen en trainingskampen voor hen in Afghanistan organiseerde.⁷⁶ Daarnaast verkregen de rebellen hun wapens en bommen van oude militaire Sovjet depots in Tsjetsjenië en werden er wapens vanuit Rusland, mede door Russische burgers en soldaten, Tsjetsjenië binnengesmokkeld en verkocht aan de terroristen.⁷⁷

Strategie

Sinds het einde van de Tweede Tsjetsjeense oorlog in 2002, maar ook al tijdens de oorlog heeft zich een verandering voltrokken in de strategie van de rebellen in hun strijd tegen de Russische overheid. De focus ligt nu voornamelijk op het plegen van terroristische aanslagen, en dan in het bijzonder het zelfmoordterrorisme, en veel minder op guerrillastrijd. Dit had als reden dat het moeilijker werd om aan genoeg wapens en vechters te komen tegen de daar verblijvende Russische troepen. Ze konden er niet tegen op. Terrorisme op zich is goedkoper en trekt meer (internationale) aandacht. Echter, hiervoor had er al een verandering plaatsgevonden in de Tsjetsjeense onafhankelijkheidsbeweging, lijkend op de verandering die plaatsvond in de Palestijnse gebieden in 1987, tijdens de Eerste Intifada. De oude nationalistische elementen uit de verzetsbeweging werden ingeruild voor Islamitische leiders en een jonge groep van militante Tsjetsjenen die hen steunden. Dit gebeurde onder invloed van Jihadistische ideeën die gepropagandeerd werden in Tsjetsjenië, waarbij internationale Wahabistische bewegingen invloed uitoefenden op de Tsjetsjeense strijders door middel van

financiering, indoctrinatie van ideologische en theologische ideeën en het opzetten van trainingskampen.⁷⁸

De Tsjetsjeense rebellen putten sindsdien inspiratie uit internationale Jihadistische netwerken en hebben hun strategie hierop aangepast. Er worden onder andere mensen, materialen, tactieken en ervaringen uitgewisseld. Een voorbeeld hiervan is de gijzeling van het Dubrovkatheater in Moskou in 2002. De terroristen stuurden een videoboodschap naar de al-Jazeera televisie stations waarbij ze de gijzeling lieten zien. De video liet gesluierde vrouwen en de Arabische woorden ‘Allahu akhbar’ (God is geweldig) zien. Ook werd tijdens de gehele video, de slogan van Osama Bin Laden herhaald: ‘We desire dead even more than you desire life.’. Er is dus te zien dat organisaties zoals Al Qaida, met de bijbehorende strategieën, als model dienen voor de Tsjetsjeense terroristische organisaties.

Leiderschap en structuur

De Tsjetsjeense Jihadistische verzetsbeweging houdt de in 1991 door Dudayev uitgeroepen Tsjetsjeense republiek Itsjkerië aan als de officiële Tsjetsjeense republiek. Itsjkerië wordt echter door geen enkel land erkend. In juli-augustus 2002 vond de Jihadisering van de niet erkende Tsjetsjeense republiek Itsjkerië plaats. Toen kwamen president Maskhadov, Basayev, andere guerrillaleiders en verschillende buitenlandse Jihadistische leiders bij elkaar. Bij deze ontmoeting werd besloten om een op de sharia gebaseerde orde binnen Itsjkerië te vestigen en stelden ze als doel op om Islamitische Jihad op de Noordelijke Kaukasus uit te breiden. Er werd een nieuw regeringsapparaat opgesteld naar het Al Qaida model. Dit apparaat had de Arabische naam ‘Shura’ en bestond uit vier afdelingen: Militair, Shariah, Financieel en Informatief. Basayev werd opgesteld als leider van de militaire afdeling en had leiding over alle Tsjetsjeense rebel groepen.⁷⁹

Na de dood van Maskhadov in 2005 werd Sadulayev president van de niet erkende republiek Itsjkerië, waar Tsjetsjeense rebellen aan het hoofd staan. Onder zijn leiding vond er een verdere islamisering van de verzetsbeweging en Itsjkerië plaats. Op dit moment is Doku Umarov president van Itsjkerië. Hij is tevens een Tsjetsjeense rebel en heeft verantwoording genomen voor de bomaanslagen in de Moskouse metro die plaatsvonden op 31 maart 2010. Momenteel wordt hij gezocht door de Russische overheid. Hij wordt beschuldigd van kidnapping, moord en landverraad.⁸⁰

De niet erkende republiek Itsjkerië heeft sinds de Tweede Tsjetsjeense oorlog Jihadistische terroristische leiders aan het hoofd staan. Zo had Basayev de leiding over alle Tsjetsjeense rebelgroepen. Verder werden er verscheidene andere Al Qaida Jihadisten

benoemd in de militaire en politieke top van Itsjkerië.

Het Jihadistische netwerk in de Noordelijke-Kaukasus bestaat voornamelijk uit verschillende commando's die loyaal zijn aan Itsjkerië en gevestigd zijn over de gehele Noordelijke Kaukasus. De commando's worden weer onderverdeeld in sectoren die honderd tot tweehonderd strijders bevatten. Deze sectoren zijn onderverdeeld in afdelingen van tien personen, die elk worden bestuurd door een emir. De emir verdeelt de afdelingen in groepen van drie strijders. Een groep strijders worden ook wel aangeduid met het Arabische woord *Jamaat*, dat staat voor een groep van mensen die samen een activiteit uitvoeren, hoewel deze niet politiek of militair gericht hoeft te zijn. In Tsjetsjenië, echter, wordt met dit woord een militair Jihadistisch sector aangeduid. In 2005, na de reorganisatie van de militaire structuur door Sadulayev zagen de commando's in Tsjetsjenië er als volgt uit:

Commando	Leider
Martelaars Brigade 'Riyadus-Salikhin'	Emir Shamil Basayev (gedood in 2006)
Oostfront onderverdeeld in: - Oosterse deel van Tsjetsjenië - Argun sector - Gudermes sector - Kurchaloev sector	Emir Akhmad Avdorkhanov (gedood door de Russische troepen op 12 september 2005) Emir Akhmed Avdorkhanov Emir Islam Emir Abdul Rashid Emir Khalid
Westfront - Sernovodskiyi Jamaat	Emir Doku Umarov Emir Abdul Salamov
Noordfront	Onbekend
Dzhokarskii (Grozny) front	Emir Abu Omar as-Seif (gedood in Februari 2006)

Het geschatte aantal van Jihadistische strijders in Tsjetsjenië loopt sterk uiteen. De schattingen lopen van 150, geschat door de Tsjetsjeense president Kadyrov, tot 2500

strijders, geschat door Basayev. Waarschijnlijk zijn er rond de 1000-1500 Jihadistische strijders in Tsjetsjenië.⁸¹

De rol van de vrouwelijke terroristes en hun werving

Inmiddels staat het Tsjetsjeense terrorisme synoniem met de inzet van gesluierde ‘zwarte weduwen’, de ‘shahidka’. ‘Shahidka’ is een vervrouwelijking van de religieuze Islamitische term ‘Shahid’, wat staat voor ‘martelaar’. Hiermee worden vaak Jihadistische terroristen mee aangeduid. Zoals we hebben gezien is dat een strategische en tactische koerswisseling die pas sinds het jaar 2000 is ingezet. In deze paragraaf gaan we uitvoeriger in op de achtergronden van de inzet van vrouwen in de terroristische strijd tegen de Russische ‘overheerser’.

De meeste vrouwen komen bij een Jihadistische organisatie terecht via familie of vrienden. Zo trouwden vele rebellenleiders verspreid over Tsjetsjenië en Ingoesjetië om grote familienetwerken op te bouwen. Dit garandeerde hen hulp en een veilig huis wanneer ze dit nodig hadden. In Tsjetsjenië zijn familiebanden zeer belangrijk en wordt er altijd hulp verleend aan familieleden. Over de redenen waarom vrouwen zich aansluiten bij een terroristische organisatie en hun redenen tot radicalisering bestaan verschillende en zeer uiteenlopende theorieën. Aangezien wij zelf daar onderzoek naar doen, zullen we dit verder belichten in hoofdstuk 4, de portretten, en in hoofdstuk 5, het vergelijkingshoofdstuk. In dit hoofdstuk focussen wij ons meer op de structuur en de rol/positie van de vrouw binnen een dergelijke organisatie.

Allereerst moet worden onderstreept dat het een bewuste keuze was van de terroristische leiders om in 2000 gebruik te gaan maken van vrouwelijke zelfmoordterroristen. Zoals gezegd was dat een strategische koerswisseling, ingegeven door ervaringen en invloeden opgedaan door Al Qaida en Palestijnse zelfmoordbrigades in het Midden Oosten. De Tsjetsjeense leider Basayev stond in 2002 aan het hoofd van een brigade van Tsjetsjeense martelaars die vrouwelijke zelfmoordterroristen aan het trainen was om mee te doen aan de Nord-Ost theater gijzeling. Door het Russische Openbare Ministerie werd er beweerd dat ene Sadulayev, die in 2004 als zijn vicepresident was benoemd door Maskhadov, aan het hoofd stond van de Tsjetsjeense Wahabistische beweging in 2001 en daarbij zich bezig hield met de organisatie van de Shahidka's. Het is dus een recente ontwikkeling. Niettemin is die ontwikkeling ingebed in kernmerken van de Tsjetsjeense cultuur.

Om de opkomst van de Zwarte Weduwen vanaf 2000 te begrijpen, is het belangrijk om de positie van de Tsjetsjeense vrouw te onderzoeken. Net zoals in de rest van de

Noordelijke Kaukasus, zijn Tsjetsjeense families hiërarchisch opgebouwd. Zo staan de ouderen hoger en heeft de schoonmoeder veel te zeggen over haar schoondochter.⁸² De vrouw vervult alle taken binnen het gezin. Het huwelijk is de stap van haar eigen familie naar de familie van haar man. Over het algemeen is de man de baas in huis en hebben vrouwen niets te zeggen, zowel tegenover hun vader als tegenover hun echtgenoot en broer.

Vrouwen in Tsjetsjenië zijn toch geëmancipeerder dan in vele andere Islamitische landen. Ondanks dat ze thuis overwegend de meeste huishoudelijke taken uitvoeren hadden ze in de Sovjet-Unie de mogelijkheid om onderwijs te volgen en ook te werken. De oorlog heeft echter een ontwrichtend effect op de rol van de vrouw gehad. Door de oorlog kon ze niet meer studeren. Maar omdat één op de vijf vrouwen inmiddels weduwe is, moeten veel vrouwen nu toch buitenshuis werken om hun familie te onderhouden. Ook zijn vrouwen veel functies die eerder alleen mannen uitvoerden, gaan overnemen. Toch geldt deze emancipatie lang niet voor alle vrouwen en wordt het sterk geremd door de president van het land, Ramzan Kadyrov.

Steeds vaker komen er uit Tsjetsjenië berichten van vrouwen die mishandeld worden omdat ze niet voldoen aan 'de wetten van de Islam'. Zo meldde Reuters bijvoorbeeld dat vrouwen die geen hoofddoek droegen tijdens de Ramadan, op straat in elkaar werden geslagen en werden bekogeld met verfkogels.⁸³ Deze trend van de afgelopen jaren wordt vooral gesteund door de politiek van de president Kadyrov. Hij heeft al eerdere malen aan journalisten aangegeven dat hij steun betuigt aan eerwraak, polygamie en andere in het westen onacceptabele 'uitingsvormen' van de Islam. Volgens hem moet Tsjetsjenië strikt de islamitische lijnen volgen en in zijn ogen betekent dat voor vrouwen dat zij hun haar moeten bedekken en als eigendom van hun man mogen worden beschouwd. Helaas gaan vele mannen mee met deze ideeën.

Tsjetsjenië moet zich houden aan de Russische constitutie en de Russische rechtspraak. Alle eerder genoemde ideeën van de Kadyrov gaan tegen de Russische rechtspraak in. Toch heeft Kadyrov hierin vrij spel. Hij wordt in het zadel gehouden door Rusland onder voorwaarde dat hij de rebellen in het land in de hand weet te houden en niet tegen Rusland in gaat. In de praktijk hebben de vrouwen ook veel te maken met de Sharia, de islamitische wetgeving, en de Adat, het ongeschreven islamitische gewoonterecht.

Verkrachte of alleenstaande vrouwen in Tsjetsjenië hebben vrijwel geen status en krijgen nauwelijks bescherming. Zo moet volgens het adatrecht, dat in vele gezinnen nog van kracht is, een vrouw die haar man verloren heeft, haar kinderen achterlaten bij de familie van

de man. Zelf moet ze zonder geld terugkeren naar haar eigen familie.⁸⁴ Daardoor hebben vele vrouwen die in de oorlog hun echtgenoot hebben verloren, geen vooruitzicht meer op een zelfstandig leven.

Tegen deze achtergrond is het verklaarbaar waarom steeds meer vrouwen zich gedwongen zien om de druk oftewel lokroep van Tsjetsjeense terroristische groepen te volgen. Hoe gaat dat in zijn werk? Uit een onderzoek van Anne Speckhard blijkt dat 27 procent van de door haar onderzochte terroristen samenwerkten met andere familieleden bij het uitvoeren van de uitslag. Ook bleek dat 27 procent van de terroristes getrouwd was met een Wahabist of familiebanden hadden met Wahabisten. Het feit dat ze al eerder in aanraking waren gekomen met terroristen of banden hadden met terroristen bleek van groot belang bij het aansluiten bij een terroristische organisatie.⁸⁵

Uit hetzelfde onderzoek blijkt ook dat de meeste vrouwen twee weken voor de aanslag hun huis verlieten, waarschijnlijk om een training te volgen in een terroristisch trainingskamp. Echter, niet bij alle vrouwen was dit het geval en sommige verbleven er een kortere of langere periode. Ook is het moeilijk om te achterhalen wat er precies gebeurde in de tijd dat de vrouwen hun huis verlieten en voordat ze een aanslag pleegden.

Hoewel vrouwen wel actief worden gebruikt als zelfmoordterroristes, ligt het leiderschap in de Jihadistische organisaties voornamelijk bij de mannen. Vrouwen hebben meer een traditionele vrouwelijke rol zoals koken, opruimen of verzorgen van gewonden voordat zij de Jihadistische missie gaan uitvoeren. De mannen plannen en nemen besluiten en de vrouwen volgen hen hierin. Je zou zelfs kunnen zeggen dat de vrouwen in sommige opzichten achteruit gaan op het gebied van emancipatie. Vele vrouwen hadden de mogelijkheid om onderwijs te volgen en te werken totdat de oorlog hun plannen doorbrak. Toen ze zich aansloten bij een Jihadistische organisatie namen ze echter een meer traditionele rol van de Islamitische vrouw op zich, waarbij ze bijvoorbeeld gekleed gingen in een hijab. Het feit dat ze een aanslag gingen uitvoeren, staat daar weer recht tegenover, aangezien Jihad uitvoeren oorspronkelijk geen vrouwelijke taak is.

Tijdens de Nord-Ost gijzeling bestormden de Russen het theater waarbij de mannelijke terroristen de zaal verlieten om te vechten. De vrouwen met bommen bleven over maar ze hadden niet het bevel om ze te laten afgaan en wisten niet wat ze moesten doen. Het is onbekend of ze de bommen zouden laten afgaan aangezien ze die mogelijkheid verloren wanneer het gas de zaal binnen werd gelaten en ze bewusteloos raakten. Je ziet hier dat het bevel overduidelijk bij de mannen lag. Ook is het zo dat wanneer Tsjetsjeense vrouwen naar

een plek toe reizen om een aanslag uit te voeren, ze vaak samen reizen met een oudere vrouw of een andere geschikte begeleider. De vrouw wordt dus wel ingezet als wapen, maar mag zelf de trekker niet overhalen.⁸⁶

Tsjetsjeense rebellen gebruiken waarschijnlijk vrouwen als terroristen vanwege de grotere emotionele impact die ze teweegbrengen, hun beschikbaarheid en volgens sommige theorieën ook hun bereidheid om een aanslag uit te voeren. In zekere zin zorgen vrouwelijke terroristen voor een grotere angst. Men ziet vrouwen immers toch nog vaak als zachtere, vreedzamere wezens dan mannen, en als zij een aanslag uitvoeren is de shock nog groter. Dan lijkt niemand meer te vertrouwen.

Conclusie

Onze conclusies vallen net als de indeling van dit hoofdstuk in drie groepen: allereerst hoe de ontwikkeling van het Tsjetsjeense terrorisme is verlopen, daarnaast hoe dit terrorisme is georganiseerd en gefinancierd en tot slot vanaf wanneer en waarom vrouwen worden ingezet bij het terrorisme.

In het begin van de jaren negentig werd er na de uiteenval van de Sovjet-Unie direct terrorisme toegepast in de strijd tegen de Russische overheersers. In die tijd, en dan spreken we over de jaren 1991 t/m 1994, had het terrorisme echter nog geen Jihadistisch karakter.

Tsjetsjenië werd na de uiteenval van de Sovjet-Unie toegankelijker voor verschillende invloeden van buitenaf. Hier maakten Wahabistische bewegingen gebruik van. Vooral verzetsbewegingen werden door de tijd heen doorspekt met Jihadistische invloeden van buitenaf. Zo raakte de verzetstrijder Shamil Basayev al snel in contact met Jihadistische groeperingen buiten Tsjetsjenië. Hij introduceerde Arabische terroristen zoals Khattab in het Tsjetsjeense terrorisme en reflecteerde de Islamitische ideologie steeds meer op zijn rebellen. Na afloop van de Eerste Tsjetsjeense Oorlog kregen Jihadistische invloeden vrij spel in Tsjetsjenië tot de Tweede Tsjetsjeense Oorlog. Na afloop van de oorlog en al tijdens de oorlog moesten de rebellen ondergronds te werk en werden er nieuwe tactieken geïntroduceerd. Keuze voor de tactiek van zelfmoordterrorisme werd ten eerste uit praktische overwegingen gemaakt. De rebellen hadden niet meer de nodige middelen en manschappen om zich in een guerillastrijd tegen de Russische troepen te blijven verzetten. Ten tweede vestigde (zelfmoord)terrorisme grotere (internationale) aandacht op zich.

De rebellen financieren het terrorisme door middel van criminele handelingen zoals afpersing van geld, het stelen van olie en kidnapping maar het terrorisme wordt vooral

gefinancierd vanuit verschillende Jihadistische organisaties wereldwijd.

De top van de rebellenbeweging is gevestigd in de regering van de niet erkende republiek Itsjkerië. Tot zijn dood in 2006 was Shamil Basayev een van belangrijkste rebellenleiders. Momenteel staat Doku Umarov aan het hoofd van de Tsjetsjeense rebellenbeweging en hij is tevens president van Itsjkerië.

Vrouwen zijn over het algemeen niet geëmancipeerd in Tsetsjenië en worden in de emancipatie sterk geremd door de huidige president Ramzan Kadyrov. Het uitvoeren van de Jihad is geen rol voor de vrouw. Echter, in Tsjetsjenië worden toch veel vrouwen gebruikt als zelfmoordterroristes. In 2000 werd de eerste zelfmoordaanslag door twee Shahidka's of Zwarte Weduwen uitgevoerd.

De belangrijkste verklaringen voor het kiezen van vrouwen als zelfmoordterroristen zijn hun beschikbaarheid en grote emotionele impact. Vrouwen als terroristen brengen immers op een bepaalde manier een grotere schok teweeg dan mannen; ze staan eerder bekend als de vreedzamere en zachtere wezens. Daarnaast wordt de bereidheid van vrouwen tot het uitvoeren van aanslagen als een andere verklaring gezien.

Vrouwen hebben over het algemeen passievere rollen in Tsjetsjeense rebellenbewegingen. De mannen nemen besluiten en de vrouwen gehoorzamen hen. De redenen waarom vrouwen zich aansluiten bij terroristische organisaties en hoe precies hun proces van radicalisering verloopt zijn vanzelfsprekend uiteenlopend en in ons onderzoek zullen wij een aantal hiervan nader toelichten. Wij zullen dit doen in het hoofdstuk dat hierop volgt, de kern van ons onderzoek, waarbij wij de portretten van drie Zwarte Weduwen zullen reconstrueren en daarmee hun radicalisatietraject nader zullen bepalen.

Hoofdstuk 4

Portretten van drie Zwarte Weduwen

Introductie

In dit deel van ons onderzoek focussen we ons op het reconstrueren van portretten van drie vrouwelijke terroristen en hun radicaliseringstrajecten. We hebben hierbij gekozen voor achtereenvolgens Zarema Muzhakhoyeva (Tsjetsjenië, 9 februari 1980 – Moskou, 9 juli 2003), Roza Nagayeva (Kirov-Yurt, 1974 – Beslan, 1 september 2004) en Amnat Nagayeva (Kirov-Yurt, 1977 – Tula Oblast, 24 augustus 2004).

Zarema Muzhakhoyeva had in 2003 aanvankelijk als doel om zich op te blazen in een café in de Russische hoofdstad Moskou, zag hier op het laatste moment vanaf. Vervolgens is ze gearresteerd en veroordeeld tot een gevangenisstraf van twintig jaar. Wij hebben haar gekozen omdat zij de enige Shahidka tot nu toe is die in leven is gebleven en daarom haar verhaal aan de media kon vertellen. Haar leven hebben we geconstrueerd aan de hand van interviews met haar en andere artikelen die in de internationale media zijn verschenen. Natuurlijk moeten we hierbij rekening houden met het feit dat niet alles wat Zarema in haar interviews zegt op waarheid berust, vooral aangezien zij zijn verschenen in Russische kranten, en die erom bekend staan gecensureerd en gecontroleerd te worden door de Russische overheid. Vervolgens hebben we aan de hand van haar biografie een radicaliseringstraject van Zarema proberen op te stellen. Wij hebben hierbij gebruik gemaakt van het bergmodel van F.J. Buijs en F. Demant en de radicaliseringmotieven van Klandermans & Mayer, nader beschreven in het eerste hoofdstuk.

Roza en Amnat Nagayeva, zussen, waren betrokken bij een reeks aanslagen die plaatsvonden in augustus en september 2004. Amnat heeft een bom laten afgaan in een vliegtuig op 24 augustus 2004 en Roza was betrokken bij de gijzeling van de school in Beslan van 1 tot 3 september in datzelfde jaar. Voor het reconstrueren van de portretten van deze twee vrouwen hebben wij tevens gebruikt van de media, waarbij voornamelijk Engelse en Russische kranten. Helaas is het reconstrueren van de radicaliseringstrajecten van Roza en Amnat een ingewikkelde en lastige zaak. Tot nu toe is het namelijk nog steeds niet bekend hoe deze terroristen precies betrokken zijn geraakt bij de terroristische acties. Desalniettemin

hebben wij geprobeerd om aan de hand van de informatie die we konden vinden een radicaliseringstraject op te stellen, wederom aan de hand van het bergmodel en de motieven van Klandermans & Mayer. Tevens hebben wij ervoor gekozen om de portretten, dus zowel biografie als analyse, van beide vrouwen samen te voegen aangezien wij niet duidelijke verschillen in hun leven hebben kunnen vinden die zouden kunnen leiden tot verschillende radicaliseringmotieven.

Zarema Muzhakhoyeva

Op 9 juli 2003 probeerde Zarema Muzhakhoyeva op 22-jarige leeftijd in een café in de Tverskaya Straat een hoofdstraat in het centrum van Moskou, zich op te blazen. Dit is mislukt, waarna Zarema gevangen werd genomen. Doordat ze als één van de weinige Shahidka's in leven is gebleven, is over haar uitzonderlijk veel bekend. Uitzonderlijk veel betekent hier echter ook uitzonderlijk veel tegenstrijdige informatie; we hebben dan ook de bedoeling in ons portret haar leven van zoveel mogelijk kanten te belichten en dingen die elkaar tegenspreken op kritische wijze te noemen.

Biografie

Jeugd en huwelijk

Zarema werd geboren op 9 februari 1980 in een gezin van Tsjetsjeens-Ingoesjetische afkomst. Toen ze 8 maanden was, scheidde haar ouders. Tien maanden na haar geboorte verliet haar moeder haar, en toen Zarema zeven jaar was, overleed haar vader, waardoor ze de rest van haar jeugd opgevoed zou worden door haar grootouders.⁸⁷ Zarema's jeugd verliep in de turbulente jaren negentig in Tsjetsjenië, waarin ze werd opgevoed door haar grootouders. De plek waar ze opgroeide, de regio Achkoi-Martan, is tijdens de Eerste Tsjetsjeense Oorlog

grotendeels vernietigd door de troepen van Boris Yeltsin.⁸⁸ In het begin van deze oorlog verhuisde het gezin naar Ingoesjetië, maar na de oorlog keerden ze weer terug naar Tsjetsjenië.

Tussen haar zevende en vijftiende jaar ging ze naar school. Sommige bronnen melden dat ze school verliet omdat ze zwanger werd op haar vijftiende.⁸⁹ Zelf zegt ze in haar interview met de Russische krant *Izvestia* dat ze op 19-jarige leeftijd trouwde met een Ingusjeet, die twintig jaar ouder was dan Zarema. Wel had hij een BMW in bezit, wat hem tot een goede huwelijkskandidaat maakte. Ze raakte bijna meteen zwanger, maar twee maanden later werd haar man doodgeschoten; volgens sommige bronnen is hij gestorven terwijl hij voor Tsjetsjeense onafhankelijkheid vocht⁹⁰, terwijl een andere krant verklaart dat hij is gedood door business concurrenten.⁹¹

Achtergronden van haar radicalisering

Toen ze haar kindje kreeg, ging ze volgens Tsjetsjeense tradities bij de ouders van haar man wonen. Hierbij werd ze naar eigen zeggen behandeld als een slavin.⁹² Nadat Zarema klaar was met borstvoeding geven, pakten de ouders van haar man haar kind af en gaven het aan haar zwager, die geen kinderen had. Zarema werd teruggestuurd naar haar opa en oma. Dit is iets wat weduwen in Tsjetsjenië vaak overkomt. Volgens de Tsjetsjeense traditie heeft immers de familie van de man het voor het zeggen. De vrouw en haar dochter worden gezien als ‘eigendom’ van de familie van haar man.

Zarema wilde het hier niet bij laten en was van plan haar dochttertje terug te stelen. Hiervoor stal zij de sieraden uit het kistje van haar oma en verkocht die voor weinig geld op de markt. Hierna ging zij naar de familie van haar man toe en zei dat ze even wilde gaan wandelen met haar kind. Vervolgens ging ze met haar kind naar het vliegveld, vanwaar ze van plan was naar haar tante in Moskou te vluchten. Echter, op het vliegveld wachtten zes van haar tantes, die Zarema naar huis brachten en haar kind weer naar het huis van de ouders van haar man. Zarema besepte zich nu dat ze nooit de voogd over haar dochttertje zou kunnen krijgen.⁹³

Van Zarema werd nu grote schande gesproken door haar hele familie. Haar familie had berekend dat ze voor 800 dollar aan sieraden had gestolen. Zarema kon dat niet terugbetalen, aangezien ze het voor veel minder had verkocht. Hierbij zeiden diverse familieleden tegen haar dat ze evengoed dood kon gaan. Ze bleef lenen en stelen om aan geld te komen. Uiteindelijk werden haar schulden zo groot dat een groep mannen van wie ze geld

had geleend, haar voor het feit stelden dat ze geen andere keuze had, dan hen terug te betalen door haar leven op te offeren. Haar schulden zouden dan zijn afgelost en haar familie zou geld ontvangen. Daarnaast werd haar voorgespiegeld dat haar leven opofferen door een zelfmoordactie haar zou verlossen van haar zonden en ze het paradijs in zou kunnen gaan als maagd.

Aansluiting bij rebellen

Vervolgens ging Zarema naar Raisa Ganiyev, een vrouw van wie iedereen wist dat ze in contact stond met Tsjetsjeense rebellen. Het was Zarema inmiddels bekend dat als een meisje zich zou opblazen, haar familie hiervoor 1000 dollar zou krijgen. Raisa liet haar vervolgens kennis maken met haar broer Rustam Ganiyev, een Tsjetsjeense rebel die verantwoordelijk was voor het trainen van de Zwarte Weduwen in de unit van Shamil Basayev.⁹⁴

Voor Zarema was er geen weg meer terug. Zij had zich overal ten schande gemaakt en ze zei zelf in een interview met de *Izvestia* dat er voor haar geen andere toekomst zou zijn dan als tweede of derde vrouw van een oude man. Haar dochtertje was officieel geadopteerd door haar zwager dus die zou ze ook niet meer zien en van haar familie kreeg ze continu verwijten. Niets kon haar dus meer schelen.

Daarom verhuisde ze in maart 2003 naar een rebellenkamp in de Tsjetsjeense bergen, waar ze een maand leefde.⁹⁵ Naar haar eigen woorden zag ze daar dikwijls Sjamil Basayev. Volgens Zarema nodigde Basayev haar uit voor een privé gesprek waarin hij haar voorstelde te trouwen met een rebel uit het kamp, wat ze zou hebben geweigerd.

Later heeft Zarema aan ondervragers verteld dat ze door de rebellen als een “virtual slave” werd behandeld, en dat haar werd verteld dat het haar religieuze plicht was naar Moskou te gaan om daar een bomaanslag te plegen.⁹⁶

In april 2003 werd Zarema naar Noord-Ossetië gebracht, waar Rustam een appartement in Mozdok voor haar huurde, ze een telefoon en geld van hem kreeg⁹⁷ en waar ze een aanslag moest gaan plegen. Ze meldde toen dat ze dat niet aankon en toen al begreep dat ze het nooit zou kunnen doen. De reden waarom ze niet gestraft werd is omdat ze ziek werd en tijdelijk in een ziekenhuis terecht kwam. Haar bedoelde aanslag is toen in Mozdok gepleegd door Lidia Khaldykharyeva.⁹⁸

De aanslag

Aanloop

Nadat ze klaargestoomd was voor haar missie werd ze naar Moskou gestuurd. Ze nam het vliegtuig vanuit Ingusjetië en moest in Moskou de taxi nemen naar een café. Daar wachtte Ruslan Gelayev, een Tsjetsjeense rebel, op haar. Vervolgens is ze door hem naar een huis in de omgeving van Moskou gebracht. Daar bracht ze de nacht door in gezelschap van de 19-jarige Zulikhan Yelikhadzhiyeva en de 26-jarige Zinaida Aliyeva. Deze twee vrouwen pleegden de volgende dag, op 5 juli 2003 een aanslag tijdens een rockmuziekfestival in Moskou. Op 7 juli ging Zarema met Ruslan en een andere rebel door Moskou rijden. Ze lieten Zarema het café zien waar zij zich moest opblazen en zouden haar verder voorbereiden voor haar aanslag.

Oorspronkelijk heeft Zarema beweerd dat ze door iemand anders naar het huis vlakbij Moskou is gebracht.⁹⁹ Van deze vrouw, die zij ‘Lyuba Black Fatima’ noemde en die als een beruchte rekruteerder van Zwarte Weduwen werd gezien, is echter later gebleken dat ze slechts een verzinsel was. Deze Black Fatima, een oudere vrouw met een grote haakneus en gekleed in zwart bont, die jonge vrouwen zou rekruteren en trainen voor zelfmoordacties, is een populaire mythe in Tsjetsjenie.¹⁰⁰ Experts hebben later gesuggereerd dat deze Black Fatima door de Russische regering is verzonnen. Deze ‘vrouw’ fungeert hierdoor als handige verklaring voor het stijgende aantal Zwarte Weduwen en kunnen sociale factoren als armoede en het verlies van familie door Russische ‘verdwijningen’ worden ontweken.¹⁰¹ Mede dankzij Zarema is Black Fatima een bekend fenomeen geworden in Rusland.

Zarema heeft de politie en haar advocaat verteld dat deze Black Fatima haar in de daaropvolgende week regelmatig in dit huis bezocht. Zij scheen Zarema daar vaak een soort sinaasappelsap gegeven te hebben, wat ervoor zorgde dat ze duizelig werd en hoofdpijn kreeg. Op de laatste dag in het huis zou ze van Lyuba nog meer sap gekregen hebben en werd haar een rugzak die een bom bevatte overhandigd, waarbij Black Fatima uitlegde hoe ze deze af zou moeten laten gaan.¹⁰²

Een mogelijke oorzaak voor haar valse verklaringen is het feit dat Zarema na haar arrestatie een advocaat toegewezen heeft gekregen, waarvan zij dacht dat hij door de Tsjetsjeense rebellen was gestuurd. Ruslan had haar immers beloofd een advocaat voor haar te regelen als ze zou worden gearresteerd. Bang om de rebellen aan deze advocaat te verraden, heeft ze allerlei details verdraaid en Black Fatima verzonnen. Toen ze erachter kwam dat haar

advocaat niet door de rebellen was gestuurd, heeft ze toegegeven dat dit niet klopte.¹⁰³ In een interview vanuit de gevangenis, gepubliceerd in de *Izvestia*, heeft Zarema verklaard dat het niet Black Fatima, maar de twee eerder genoemde Tsjetsjeense mannen waren die haar het café lieten zien en haar verder voorbereidden op haar taak.¹⁰⁴

De aanslag

Op 8 juli gaf Ruslan Zarema een burka die ze moest aandoen en een papiertje met een afscheidstekst. Hij filmde toen de videoboodschap die Zarema voor haar aanslag achterliet, die ze ongemerkt van dit briefje oplas. Ruslan zei haar dat deze boodschap bedoeld was voor de jongens en meisjes die haar zouden opvolgen. Deze daad zou van haar een heldin maken. Zarema wilde graag dat haar familie de boodschap zou zien, zodat ze van haar schande zou worden verlost. Voordat ze ging slapen las ze naar eigen zeggen in een Jihadistisch boek dat ze in Tsjetsjenië had gekregen.¹⁰⁵

De volgende dag, 9 juli, was de dag van de geplande aanslag. Ze kreeg de 1,5 kilo wegende bom van Ruslan in een grote zwarte schoudertas¹⁰⁶ en kreeg uitgelegd hoe ze de bom moest besturen. Om de bom af te laten gaan moest Zarema het knopje 'On' indrukken. Zarema moest met haar gezicht naar het café gaan staan op het terras en haar tas op haar borst hangen zodat de bom zoveel mogelijk op de bezoekers van het café zou worden gericht. Zarema kreeg onopvallende westerse kleding en werd in een taxi naar het café gebracht.

Uit het interview met Zarema later meldt ze zelf dat ze geen intenties had om de bom te laten afgaan. Ze wilde het niet meer. Ze was echter bang om te vluchten, omdat Ruslan zei dat het huis waar ze zat ook van buiten werd bewaakt. Zarema was bang om gepakt te worden en te worden vermoord. Toen de recherche haar vroeg hoe het kon dat zij, een terrorist, bang was om te sterven als zij zich ging opblazen antwoordde ze dat dit een andere dood zou zijn. Als zij zich zou opblazen zou zij een heldin zijn, ze zou in de hemel komen. Als ze echter gepakt zou worden tijdens haar vlucht en dan vermoord worden zou ze nog meer een schande zijn voor haar familie, en het is onbekend hoe wreed ze zou worden vermoord.¹⁰⁷

Ze ging voor het café staan en probeerde de aandacht te trekken van de bezoekers van het café. Ze trok zelfs gezichten naar de obers.¹⁰⁸ Ze was bang om dit alles te opvallend te doen, aangezien ze dacht dat de bom van een afstand ook kon worden opgeblazen door Rustam, wat later niet zo bleek te zijn.¹⁰⁹ Uiteindelijk trok ze de aandacht van drie mannen, die naar buiten kwamen en haar vroegen wat ze hier deed en wat ze in die tas had liggen. Ze antwoordde dat het een bom was, maar zij geloofden haar niet. Ze opende toen haar tas zodat

zij het zouden kunnen zien en deed een stap in hun richting, waarna zij aan stap terug deden. Een man zei tegen haar dat ze weg moest gaan van het café. Zarema keerde zich om en liep in de tegenovergestelde richting weg. Bang dat Rustam de bom van een afstand kon laten opblazen, liep ze over straat. “I was walking along, waiting for death,” zei ze.¹¹⁰

Twee mannen volgden haar en de derde belde de politie. Uiteindelijk werd ze door beveiligingsagenten aangehouden, die haar beval om haar tas neer te leggen. “I carried out the command and stepped away from this terrible bag,” verklaarde ze. Later werd ze gearresteerd door de politie en overgeleverd aan de Federale veiligheidsdienst.

Bij de ontmijning van de bom later is deze per ongeluk afgegaan en is een FSB-agent, Majoor Georgy Trofimov, tijdens het onschadelijk maken overleden¹¹¹, wat volgens verslagen van de politie Zarema erg van slag heeft gemaakt.¹¹²

Nasleep

De eerste dagen werd er in de media veel gespeculeerd over de mislukte aanslag. Deels kwam dat door de leugens die Zarema de eerste dagen over de Black Fatima vertelde. De onduidelijkheid over de waarheid zorgde voor verwarring: door haar angst voor de advocaat en de rebellen zelf heeft ze aanvankelijk een totaal andere versie van haar verhaal verteld, waarin ze verklaart dat ze de bom meerdere keren heeft geprobeerd af te laten gaan. Later heeft ze toegegeven dat dit ook niet klopte.

Op 5 april 2004 werd Zarema, na onder andere een pleidooi van de moeder van de overleden FSB-agent¹¹³, door een jury tot schuldig bevonden voor de schending van de volgende wetten: terrorisme, poging tot moord en illegaal bezit en vervoer van explosieven. Op 8 april 2004 kreeg ze een gevangenisstraf van twintig jaar opgelegd.

Volgens verscheidene media riep Muzhakhoyeva toen ze dit hoorde uit dat ze tot nu toe hen (de Russen) niet haatte, maar hen vertrouwde en dachten dat ze goed waren, maar dat ze hen nu wel haat en begreep waarom iedereen hen haatte. Hieraan voegde ze toe dat ze iedereen zal opblazen wanneer ze terug zou keren.¹¹⁴ Haar advocaat, Natalia Yevlapova, verdedigde dit door te zeggen dat de uitslag haar choqueerde en dat de jury niet haar actieve hulp aan het proces in rekening had gebracht. Aan Zarema was volgens Yevlapova immers een verkorte gevangenisstraf beloofd, als ze informatie over de rebellen waarmee ze in contact was geweest zou verstrekken. Haar informatie heeft ervoor gezorgd dat een bomfabriek in Moskou is ontdekt en zeven verdachten zijn gearresteerd.¹¹⁵ Na hoger beroep in augustus 2004 bleef de uitspraak echter geldig.

In 2009 kwam er bericht dat Muzhakhoyeva beroep deed op vervroegde invrijheidsstelling wegens goed gedrag bij de Russische president Dmitry Medvedev, maar dit werd noch door de administratie van de gevangenis, noch door de commissie van vroegere vrijlating bij het Moskouse parlement gesteund.¹¹⁶ Verscheidene lokale media meenden dat deze strenge straf het de Russen in de toekomst onmogelijk zou maken twijfelende Zwarte Weduwen over te halen af te zien van een aanslag.¹¹⁷

Roddels

Over Zarema's leven en rol in de aanslag deden verschillende verhalen en versies de ronde in de Russische media. De *Moskovski Komsomolets* beweerde dat ze een slaaf was van haar familie en dat ze in de gevangenis voor Poetin stemde, omdat hij volgens haar de enige was die het terrorisme zou kunnen stoppen.¹¹⁸ Het laatste is een duidelijk voorbeeld van sterke Russische pro-Putin propaganda, waarbij niets staat geschreven over de leed van de burgers in de Tsjetsjeense oorlog, maar alleen over hoe zwaar Zarema het had in haar familie met alle islamitische normen en waarden.

Een andere krant, de *Izvestia*, had een interview met een zogenaamde kamergenote van Zarema. Zij beweerde dat zij in dienst van de FSB de waarheid uit Zarema probeerde te krijgen. Volgens haar was Zarema de 'Black Fatima' die andere meisjes tot aanslagen voorbereidde.¹¹⁹

Zo staan er nog vele theorieën op het internet waarvan waarschijnlijk het grootste deel niet op de waarheid berust. Het lijkt ons sterk dat een FSB-agente een interview aan een krant zou geven. In de rechtzaal is deze versie dan ook niet ter sprake gekomen. Rekening houdend met de censuur, propaganda, sensatiezucht van verscheidene media en een te grote factor van onwaarschijnlijkheid hebben wij daarom besloten enkele versies te laten liggen in de reconstructie van het portret.

Radicaliseringstraject Zarema Muzhakhoyeva

Met behulp van de hiervoor beschreven levensloop van Zarema wagen we nu een poging haar radicaliseringstraject te construeren. We zullen dit doen met behulp van het bergmodel van F.J. Buijs en F. Demant met bijbehorende radicaliseringmotieven van Klandermans & Mayer.

Aangezien Zarema op den duur heeft besloten dat ze toch geen aanslag wilde plegen, kunnen we concluderen dat haar radicalisering niet compleet is 'geslaagd'. Zaak is dus om te kijken wat er precies miste in haar radicaliseringproces. Bevond zij zich wel in het laatste

stadium van radicalisering, de legitimiteitscrisis, en in welke mate zijn de motieven van Klandermans & Mayer aanwezig? We zullen beginnen met een opsomming van factoren die volgens ons een rol hebben gespeeld in het al dan niet radicaliseren van Zarema, waarbij we deze proberen te vertalen in mogelijke motieven zoals die van Klandermans & Mayer. Vervolgens zullen we deze informatie in het bergmodel omzetten.

Algemene factoren die tot radicalisering hebben geleid

Er zijn omstandigheden te noemen die radicalisering kunnen stimuleren en die voor de gehele Tsjetsjeense bevolking gelden. In beide Tsjetsjeense oorlogen, maar ook tijdens de periode hiervoor van Russische overheersing (de tijden van tsaristisch Rusland en de Sovjet-Unie), hebben de Tsjetsjenen altijd gestreefd naar onafhankelijkheid. Naar deze wensen is nooit geluisterd en de kleine beetjes hoop, verzameld in bijvoorbeeld de Tweede Wereldoorlog, zijn telkens de grond in geboord. De onophoudelijke bemoeienis van Rusland met Tsjetsjenië uit zich in zowel het niet vervullen van de onafhankelijkheidswens als in gruwelijkheden zoals deportaties na de Tweede Wereldoorlog van Stalin, of de moordpartijen in Grozny tijdens de Eerste Tsjetsjeense Oorlog. Hierdoor is een diep wantrouwen of zelfs afkeer ontstaan van de Tsjetsjenen ten opzichte van de Russische regering en de gehele Russische Federatie.

Over de algehele houding en sfeer in Tsjetsjenië jegens de Russen en het terrorisme in het algemeen valt wel een kanttekening aan te brengen. Ook al zijn Wahabistische groepen in de Tsjetsjeense samenleving doorgedrongen, veel mensen steunen hun gedachtegoed en daden op geen enkele wijze, wijzen oorlog en terrorisme af en willen slechts hun normale leven terug.¹²⁰ In Tsjetsjenië is geen ‘martelaarscultus’ ontstaan, zoals men bijvoorbeeld in de Palestijnse gebieden kan vinden, waar meer dan 50 procent van de bevolking het terrorisme goedkeurt. Uit onderzoek van terrorisme-experts Anne Speckhard en Khapta Ahkmedova blijkt dat geen enkel Tsjetsjeens familielid toegaf trots te zijn op de terroristische acties van zijn zoon of dochter. Van de dertig personen, vrienden/buren en familieleden, die zij ondervroegen hadden er vijf medelijden met de terroristes, acht hadden begrip voor hun acties, dertien personen vonden dat de vrouwen gebruikt werden door de terroristische organisaties en vier hadden kritiek op de vrouwen, maar dat waren vrienden/buren. Er waren echter geen directe familieleden die de acties van de vrouwen sterk afkeurden.¹²¹

Persoonlijke factoren die tot radicalisering hebben geleid

Hoewel Zarema van Tsjetsjeens-Ingoesjetische afkomst was, is ze geboren in Tsjetsjenië en verhuisde ze pas tijdens de Eerste Tsjetsjeense oorlog naar Ingoesjetië. Voor hun vlucht naar Ingoesjetië dook het gezin onder in hun kelder.¹²² Zarema heeft dus geruime tijd in haar door oorlog geteisterde thuisland doorgebracht, waarvan deels ook nog ondergedoken. Ons afvragend in hoeverre de hierboven geschreven algemene aversie tegen de Russische regering aanwezig was in het gezin waarin Zarema opgroeide, is dit dus waarschijnlijk in aanzienlijke mate het geval.

Ellendige aspecten uit de jeugd van Zarema blijven niet beperkt tot het meemaken van oorlog: al jong raakt ze beide ouders kwijt en brengt ze het grootste deel van haar jeugd bij haar Tsjetsjeense opa en oma door, die in armoede leefden.

De invloed die deze ingrijpende gebeurtenissen op een jong, en als kind erg nog beïnvloedbaar, meisje hebben, komen voor ons voor het eerst naar voren bij de vroege leeftijd waarop Zarema met school stopt. De specifieke redenen hiervoor zijn voor ons niet duidelijk – de zwangerschap, die sommige bronnen als reden aanduiden, lijkt ons niet waarschijnlijk.

De volgende tegenslag voor Zarema is het overlijden van haar man. Naast het feit dat dit voor Zarema hoogstwaarschijnlijk een groot verlies is en daarbij ook nog de opmaat zal vormen voor een heleboel meer ellende, wordt door media vaak beweerd dat haar man, vechtend voor Tsjetsjeense onafhankelijkheid, door Russen om het leven is gebracht. Vanzelfsprekend zal dit bij Zarema, als dit het geval was, een grote afkeer voor de Russen opwekken.

De ellende voor Zarema die op de dood van haar man zal volgen komt grotendeels voort uit de culturele en deels islamitische gebruiken van het gebied in de Noordelijke Kaukasus. Hierdoor had zij na de dood van haar man geen invloed meer op haar leven. Ze ging weer terug naar de hoede van haar opa en oma en haar kind werd ongevraagd aan haar zwager gegeven. Toen ze zich hier niet bij neerlegde maar probeerde haar kind terug te stelen, en hiervoor de juwelen van haar oma stal, werd ze zo de schande van haar hele familie. Hoewel het tot de Tsjetsjeense traditie behoort om schandalen niet buiten het gezin te laten vloeien, worden deze binnen het gezin wel uitgebreid besproken. Zarema werd dikwijls door haar tantes bekritiseerd en er werden zelfs verwijten naar haar kant geroepen dat het beter was als ze dood zou zijn.¹²³

Zarema had dus de schande van de familie over haar uitgeroepen en wilde dat goedmaken. Ze had echter geen geld om haar familie datgene wat gestolen was terug te betalen. Wel was het algemeen bekend dat de families, waar een meisje een zelfmoordactie zou plegen, 1000 dollar zou ontvangen. Voor Zarema was deze weg als een vlucht en tegelijkertijd een reiniging. Kennelijk vond haar familie het minder erg dat zij een martelaarskleindochter zouden krijgen. Zoals al bleek uit het onderzoek van Speckhard en Ahkmedova is martelaar zijn niet iets wat verweten wordt in Tsjetsjeense gezinnen.

We zouden deze wens om niet meer de schande van haar familie te hoeven zijn tot een *identiteitsmotief* kunnen rekenen. Blijkbaar ontleent zij haar identiteit voor een groot deel aan het bewust behoren tot en geaccepteerd worden door een groep mensen. Zarema vluchtte weg van een plek waar zij niet meer welkom was naar een plek waar zij meer dan welkom was en waar ook nog eens 1000 dollar voor haar zou worden betaald. Zarema vond het dan ook prettig in haar nieuwe groep, de rebellen, te worden opgenomen. Zoals ze zelf meldde in het interview met de *Izvestia*, bouwde ze een goede band op met Rustam. Ze kon dikwijls met hem lachen en hij deed aardig tegen haar. Ze werd dus ergens geaccepteerd.

Een ander aspect van de situatie waarin Zarema zich na het afpakken van haar kind bevond was de uitzichtloosheid van haar bestaan. Dit lijkt eveneens een belangrijke beweegreden van Zarema om zich tot de rebellen gekeerd te hebben. Na alle schande zou ze slechts nog tweede of derde vrouw kunnen worden of een vrouw van een oude man. Ook haar dochter zou ze niet terug krijgen, die was al officieel geadopteerd door haar zwager. Begrijpelijk is dat deze gebeurtenissen bij haar woede opwekte.

Hier zou men derhalve van een *instrumenteel motief* kunnen spreken, als een reactie op het jegens haar begane onrecht. Haar tegenreactie was echter dan niet gericht op degenen die deze oneerlijkheden veroorzaakten, zoals haar familie of de familie van haar overleden man, om zo deze omgeving te veranderen. Hiervoor zou ze te veel sociale taboes in Tsjetsjenië moeten doorbreken. In plaats daarvan heeft ze zich gericht tot een terroristische organisatie, wat het een soort 'krom' instrumenteel motief maakt. Dit zou mede als oorzaak kunnen hebben dat ze haar opgekropte woede ergens kwijt moest.

De uitzichtloosheid en de bepalende normen en waarden kregen een tegenreactie van Zarema, maar dat uitte zich op een manier die concreet niet erg logisch en effectief, maar door omstandigheden voor haar op dat moment het meest voor de hand lag.

In de ethologie wordt bij dieren dit soort gedrag, waarbij ze hun woede niet kunnen afreageren op hun tegenstander en dat dus op een ander voorwerp/individu doen, omgericht gedrag genoemd. Wij denken dat deze term ook toegepast zou kunnen worden op Zarema.¹²⁴

Belandend bij het derde motief, het *ideologische motief*, kunnen we concluderen dat we deze het minst bij Zarema zien terugkomen. Toch is dit in zekere mate aanwezig: Zarema wist vanzelfsprekend door eigen ervaringen, haar jeugd en omgeving maar al te goed hoe de Tsjetsjenen leden onder de Russen. Daarnaast werd zij door de rebellen opgeleid met hun ideologie en dit zou completer worden als zij naar een kamp van de rebellen zou gaan. Daarnaast kreeg ze van Raisa een boek dat over heilige opoffering ging. Maar de omarming van geweld tegen onschuldige burgers bleek voor haar toch een stap te ver tussen ideologie en praktijk.

Factoren die radicalisering tegengingen

Hoewel we al verscheidene factoren en motieven voor radicalisatie in het leven van Zarema hebben gevonden, bevinden zich ook gaten in haar radicaliseringproces, die verklaren waarom ze uiteindelijk heeft besloten niet haar leven te geven. Haar motivatie bleek daarvoor niet sterk genoeg. Wanneer we Zarema's levensloop vergelijken met de motieven zoals Klandermans en Meyer die formuleren, zien we wel enkele aangrijpingspunten, maar blijkbaar waren die toch niet sterk genoeg. Het meest is bij haar nog het identiteitsmotief aanwezig, omdat Zarema sociaal zo goed als geïsoleerd was en wenste weer door 'de groep' geaccepteerd te worden.

Als we kijken naar de begrippen van het ideologische motief en instrumentele motief zijn deze duidelijk niet sterk genoeg aanwezig. Nergens uit haar interview of verklaringen blijkt dat zij de missie inging met diepe overtuiging dat zij Jihad uitvoerde en dat zij overtuigd was van de zaak. Ook is het gevoel bij haar dat zij haar omgeving door middel van de terroristische actie positief zou kunnen veranderen niet aanwezig. Ze meldt nergens dat het gericht is tegen de Russische overheersers, maar meer om zich juist te bevrijden van de schande die ze haar familie heeft aangedaan.

Daarnaast is het waarschijnlijk dat het dwingende karakter van de rebellen vrouwen als Zarema wel tot veel kunnen verplichten, maar een uiteindelijke 'ideologische dwang' niet mogelijk is. Voorbeelden hiervan zijn het feit dat Zarema heeft verklaard door de rebellen te zijn behandeld als een 'virtual slave'.¹²⁵ De mannelijke leiders peperden haar in dat het haar

religieuze plicht was een bomaanslag te plegen, maar bij haar eerste opdracht, in Noord-Ossetië, heeft ze geweigerd dit te doen.

Een ander voorbeeld van de dwang van de rebellen, is Raisa Ganiyev, de vrouw die Zarema via haar broer Rustam met rebellen in contact heeft gebracht. Deze Raisa Ganiyev heeft zichzelf later aangegeven bij de lokale Tsjetsjeense politie, zodat die haar in bescherming kon nemen tegen haar broer Rustam. Hieruit blijkt duidelijk dat Raisa tijdens haar terroristische of rekruterende activiteiten onder druk heeft gestaan van haar broer, en hoogstwaarschijnlijk niet geheel uit vrije wil en overtuiging handelde.

Stadia van radicalisering

In dit stuk zouden wij de radicaliseringfactoren en de aanwezigheid van de motieven van Klandermans & Mayer bij Zarema willen toepassen op de stadia van radicalisering van Buijs en Demant.

Zarema en haar familie hebben een direct conflict met de Russische regering ervaren. Afgezien van het feit of dit voortgekomen is uit een verschil van mening tussen Zarema en haar familie en de Russische regering, is in elk geval vast te stellen dat het vertrouwen in de Russische regering tijdens deze oorlog ook bij is verdwenen en in plaats daarvan een argwaan of wantrouwen ten opzichte van deze regering is ontstaan. Bij vele Tsjetsjenen wordt ook de legitimiteit van de Russische regering sterk in twijfel gezet en wordt er gestreden voor de onafhankelijkheid. Je zou dus kunnen zeggen dat een grote groep Tsjetsjenen zich dus in het stadium van ‘legitimiteitconflict’ bevinden.¹²⁶

Echter, we weten niet met zekerheid of dit ook zo in Zarema’s familie was en in hoeverre zij voor de Tsjetsjeense onafhankelijkheid waren. We kunnen in ieder geval suggereren dat Zarema zich door de oorlog vanaf haar jeugd in het stadium van ‘vertrouwensbreuk’ met de Russische regering bevond, de eerste fase van het bergmodel van de radicalisering. Het zou ook kunnen dat zij zich toen al in de fase legitimiteitsconflict bevond, maar het kan ook zo zijn dat ze dat stadium pas bereikte toen ze in contact kwam met verzetsstrijders.

Als we kijken naar haar radicaliseringstraject, zien we dat zij zich eerder bij een groepering aansloot door haar uitzichtloze sociale situatie, die met de oorlog in Tsjetsjenië niet zo veel te maken had, dan op grond van ideologische motieven. Er was dus wel bij haar een identiteitsmotief aanwezig, maar de ideologische en instrumentele motieven waren overduidelijk niet sterk genoeg aanwezig, aangezien zij er niet diep van overtuigd was dat zij

Jihad ging uitvoeren en ze nergens vermeldde dat zij een aanslag ging plegen omdat zij vond dat een dergelijke aanslag de situatie in Tsjetsjenië zou kunnen veranderen, hoewel we er rekening mee moeten houden dat dit gedeelte van informatie gecensureerd kon zijn door de Russische overheid.

Het is wel waarschijnlijk dat toen Zarema in contact kwam met de terroristen zij meer radicaliseerde. Zij ging Jihadistische literatuur lezen en voerde gesprekken met Jihadisten. Toch zijn wij van mening dat ook dit niet genoeg was om Zarema volledig te laten radicaliseren.

Als we Zarema's radicaliseringstraject vergelijken met het bergmodel, kan er gezegd worden dat ze niet de legitimiteitscrisis bereikte. Zarema gaf aan tijdens haar interview dat ze gedurende de voorbereiding helemaal niet nadacht over de mensen die ze ging opblazen. Ze zag het alleen als een opoffering van zichzelf. Later, tijdens de eerste zelfmoordpoging voor Moskou kon ze zichzelf niet opblazen. Er kwam bij haar het besef dat ze mensen ging vermoorden en daarbij ook zichzelf en dat kon ze niet opbrengen. In Moskou kon ze dit evenmin. Een andere illustratie hiervan is het bericht dat Zarema erg van slag is geraakt toen ze op de hoogte werd gebracht van het overlijden van de FSB-agent tijdens het onschadelijk maken van de bom.¹²⁷

Het ontmenselijken van personen is juist een belangrijk criteria in het stadium van de legitimiteitscrisis. Aangezien bij Zarema dit niet aanwezig was, concluderen wij dat ze zich niet in de legitimiteitscrisis bevond. Dit heeft er mee te maken dat de motieven bij haar niet sterk genoeg aanwezig waren.

Het is natuurlijk ook mogelijk dat Zarema zich eerst wel in de legitimiteitscrisis bevond, bijvoorbeeld op het moment dat zij zich aansloot bij de terroristen en later in het bergmodel afdaalde. Wij denken echter dat dit niet waarschijnlijk is, aangezien op geen moment van het radicaliseringstraject naar onze mening de motieven bij haar sterk genoeg waren. Ook zou de verwachting zijn dat Zarema na het lezen van Jihadistische literatuur juist zou opklimmen in het bergmodel, maar dit vond niet bij haar plaats.

Een kleine aantekening bij deze analyse is wel op zijn plaats. De hoeveelheid informatie die we hebben van Zarema en in hoeverre dit beïnvloed kan zijn ten gunste van de Russische overheid is cruciaal voor ons onderzoek. Vanzelfsprekend moeten we er rekeningen mee houden alles wat Zarema tegen de pers heeft gezegd en in de rechtszaal heeft verklaard, gecensureerd kan zijn en beïnvloed door de overheid of haar advocate. We sluiten het immers zeker niet uit dat de Russische overheid bij het construeren van de radicalisering

van Zwarte Weduwen als Zarema graag de nadruk legt op de ellende door de islamitische waarden in het gebied, in plaats van op de politieke situatie.

In het geval van dit onderzoek behoort het rechtstreeks spreken tot Zarema niet tot een mogelijkheid en moeten wij het doen met de informatie die beschikbaar is via de media en wetenschappelijke boeken.

Amnat en Roza Nagayeva

Amnat, ook wel Amanta of Amanat genoemd, is een zelfmoordterroriste die op 24 augustus 2004 samen met Satsita Dzherbikhanova een dubbele aanslag pleegde door zich beiden, vijf minuten na elkaar, in een vliegtuig op te blazen. Amnat was aan boord van een Tupolev 134 vliegtuig, die van Domodedovo Airport in Moskou naar Volgograd vloog. In het vliegtuig bevonden zich 35 passagiers en 8 bemanningsleden.¹²⁸ In totaal zijn bij beide aanslagen 90 mensen om het leven gekomen. Roza Nagayeva was Amnat's oudere zus, die betrokken was bij de gijzeling van de school in Beslan, op 1 september 2004.¹²⁹

Amnat Nagayeva

Roza Nagayeva

Biografie

Jeugd

Amnat werd in 1977 geboren in het Tsjetsjeense dorpje Kirov-Yurt in het Vedensky district, als jonger zusje van Roza Nagayeva die in 1974 het licht zag. Het Vedensky district is één van de 15 'municipal raions', gemeentelijke districten binnen de Russische Federatie die bestaan uit een groep van steden en dorpen, die meestal binnen een bestaand administratief district liggen. Het Vedensky district is een klein district met ruim 23,000 inwoners die allen in kleine dorpjes wonen. In één van deze kleine dorpjes, Dyshne-Vedeno, is Shamil Basayev geboren.

De regio wordt gekenmerkt door grote gezondheidsproblemen, die worden veroorzaakt door de heersende kritieke sociaaleconomische situatie. Door de constante militaire activiteiten in dit gebied en de aanwezigheid van zowel Tsjetsjeense als Russische troepen, is de toegang tot gezondheidszorg beperkt.¹³⁰

De familie verhuisde door de armoede in de regio naar de Russische stad Rostov aan de Don. Daar woonden ze op de boerderij waar hun vader werkte. Hun vader overleed op 53-jarige leeftijd aan een hartaanval en haar moeder bleef achter met 11 kinderen. Roza en Amnat gingen in Rostov naar school, maar nadat Amnat op 15-jarige leeftijd stopte met school, volgde Roza al snel haar voorbeeld. Vanaf 17-jarige leeftijd had Roza veel last van aanvallen. Er werd geen diagnose gesteld, maar haar familieleden dachten aan epilepsie. In Rostov kreeg ze bepaalde medicijnen die het probleem verhielpen.

De familie keerde begin jaren negentig terug naar Tsjetsjenië, waarna Roza weer last kreeg van dezelfde problemen. Ze dachten dat Tsjetsjenië na de uiteenval van de Sovjet Unie onafhankelijk zou worden. Ze kwamen echter terug in een complete chaos.

Terug in Tsjetsjenië

In de Eerste en Tweede Tsjetsjeense oorlog werd Kirov-Yurt, het dorp waar ze woonden, hevig gebombardeerd door de Russische militairen. Hierbij kwamen vele burgers om. Ook in de familie van zusjes waren er verliezen.

De Tweede Tsjetsjeense oorlog werd gekenmerkt door ‘zachistki’ ofwel ‘opruimoperaties’, waarbij mannen met connecties met onafhankelijkheidsbewegingen of überhaupt mannen van strijdbare leeftijd door Russische militairen werden meegenomen waarbij ze werden ondervraagd, in elkaar geslagen of soms zelfs geëxecuteerd. De ‘zachistki’ begonnen in Tevzani in het jaar 2000. Troepen omringden het dorp en soldaten gingen van huis tot huis waarbij ze goud, geld, wapens en de mannen meenamen. De vrouwen lieten ze met rust.

Verlies van broer

Op 27 april 2001 namen de Russische soldaten Uvais Nagayeva, de broer van Roza en Amnat, en zijn vriend Zaur Dagayev mee naar hun barakken. Volgens een rapport van mensenrechtenorganisatie Memorial Human Rights Center werden de twee vrienden op 27 april naar de begraafplaats van het dorp geleid en moesten ze daar tussen de grafstenen gaan liggen. Vervolgens werd er op hen geschoten door de soldaten, waarbij Zaur direct omkwam.

Nagayeva deed daarbij net of hij dood was. De volgende ochtend ging hij gewond naar het huis van Zaur. Vier dagen later werd hij daar door soldaten opgehaald. Ze bonden zijn handen samen en voerden hem weg, waarna nooit meer iets van hem is vernomen.¹³¹

Daarnaast heeft Satsita, waarmee Amnat de aanslagen heeft gepleegd, haar jongeren broert in 1998 verloren door strijd met de Russen.¹³² Hij was een islamitische rechter onder president Aslan Maskhadov.¹³³

Leven in Grozny

Roza en Amnat Nagaeva zijn allebei gescheiden van hun man, omdat ze geen kinderen konden krijgen tijdens hun huwelijk. Volgens Tsjetsjeense tradities is dit iets schandelijks. Satsita was ook gescheiden van haar man.¹³⁴ Nadat ze beiden gescheiden waren, verhuisden de zusjes in 2003 naar het door de oorlog vernietigde Grozny, waar ze samen met Maryam Taburova en Satsisa Dzeherbikhanova sinds 2003 een krap en somber appartement hadden. Roza en Maryam waren een week na de vliegtuigaanslagen van Amnat en Satsita betrokken bij de gijzeling in de school in Beslan.

Ze deelden dit appartement met de moeder en tante van Maryam, waarmee ze de huur van 30 dollar per maand verdeelden. Het appartement bevond zich op de vierde verdieping van een gebouw aan de 'Ulitsa Mira', wat ironisch genoeg de 'Straat van de Vrede' betekent. Ze leefden hier in twee slaapkamers, ingericht met bedden die meestal uit niet meer dan dekens op een stapel dozen bestonden. De verdieping boven hen was verwoest door Russische troepen toen in 1999 de Tweede Tsjetsjeense Oorlog uitbrak, waardoor van de muren en het dak van het gebouw weinig over was. Naast het gebrek aan echte dakpannen (zoals overigens bij veel gebouwen in Grozny het geval was), waren de ramen bedekt met plastic folie en bevond het gebouw zich tegenover een smerige binnenplaats, bedekt door afval en een pijp waar modderig water uitkwam; de enige bron van water voor het hele huizenblok.¹³⁵

Vanuit hun appartement in Grozny werkten zij alle vier op de markt in het centrum van Grozny, waar ze kinderkleding en andere goederen verkochten, die ze door maandelijkse tripjes naar Bakoe, de hoofdstad van Azerbeidzjan, invoerden.¹³⁶ Het huren van een stal op de markt kostte hen 30 cent per dag.¹³⁷

Bij de burens stonden de vier vrouwen bekend als beschaafde mensen die ervan maakten wat ze konden in een leven vol armoede. Veel nabestaanden konden niet geloven dat ze bij deze acties betrokken waren, en hebben daarom allerlei roddels laten rondwaren, bijvoorbeeld dat de vrouwen ontvoerd, of gearresteerd waren.¹³⁸ Mensen die bij hen op de

markt werkten, konden niet geloven dat deze vrouwen bij de aanslagen betrokken waren. Volgens hen uitten ze openlijk niet meer gevoelens van bitterheid of angst dan anderen. Een buurvrouw heeft verklaard: “They talked about war, about life, about cosmetics, like all normal women.” Ze waren wel religieus, maar niet extreem: ze droegen wel een hoofddoek, maar geen echte sluier, en droegen geen streng orthodoxe kleding.

Ook verdwenen ze niet om onduidelijke redenen voor bepaalde periodes, zoals vaak bij vrouwen voorkwam die bij rebellen in de bergen introkken en later een zelfmoordaanslag pleegden.¹³⁹

Eerste aanslag: vliegtuigaanslagen 24 augustus 2004

Aanloop

De vier vrouwen zijn voor het laatst gesignaleerd toen ze op 22 augustus, twee dagen voor de vliegtuigaanslagen, samen de stad verlieten, aan de burens verklarend dat ze naar Azerbeidzjan gingen. Met burens en collega's waren nog allerlei afspraken gemaakt: Satsita zou kinderkleren en –schoenen voor een vrouw op de markt inslaan, aangezien het begin van het nieuwe schooljaar op 1 september er aankwam, en Maryam was volgens een andere buurvrouw van plan om cadeautjes voor haar zus te kopen die binnenkort zou trouwen.¹⁴⁰

In werkelijkheid namen ze een bus, waarvan over de richting verschillende verhalen bekend zijn. Volgens sommigen vertrokken ze richting Dagestan en van daaruit naar een onbekende locatie.¹⁴¹ Op 24 augustus, de dag van de aanslag, namen Amnat en haar kamergenoot Satsita de bus naar Khasavyurt, een dorpje in Dagestan, vanwaar ze op een vlucht naar Moskou stapten. Anderen beweren dat ze daadwerkelijk naar Azerbeidzjan gegaan zijn en vanuit de hoofdstad Bakoe later naar Moskou zijn gevlogen.¹⁴²

In Moskou aangekomen, werden ze door de politieman Mikhail Artamonov aangehouden, die vond dat ze er verdacht uitzagen. Hoewel hij hun tickets innam, heeft hij over hen niets aan zijn superieuren doorgegeven. Later verklaarde hij dat hij geen reden had dit te doen, omdat de paspoorten van de vrouwen klopten.¹⁴³

Volgens de toenmalige procureur-generaal van Rusland, Vladimir Ustinov, zijn de twee vrouwen op het Domodedovo Airport met de twee Tsjetsjeense mannen die hen tijdens hun vorige vlucht naar Moskou hadden begeleid tijdelijk aangehouden door de vliegveldpolitie. Volgens de Russische media heeft de politie hen toegestaan zonder enige papier- of bagagechecks door te gaan. Hoewel de namen van de agenten onbekend zijn, heeft

één van de agenten in de Russische krant *Kommersant* verklaard dat hij geen redenen had de vrouwen te mogen aanhouden of fouilleren.¹⁴⁴

Nadat de vrouwen weer vrijgelaten waren, heeft, volgens Ustinov, Armen Arutyunov aan beide vrouwen vliegtickets voor de vluchten verkocht voor 5000 roebel (gelijk aan 170 dollar). Arutyunov was een man die aanvankelijk bij een vliegtuigmaatschappij op Domodedovo Airport werkte maar daar op een gegeven moment ontslag nam, waarna hij wel het vliegveld regelmatig bleef bezoeken om een centje bij te verdienen door als taxi-chaffeur te werken en bij de terminal tickets te verkopen.¹⁴⁵

Omdat het boarden van de vliegtuigen eigenlijk al niet meer kon, heeft Arutyunov een vliegtuigmedewerker die voor de VIP klanten van Siberia Airline werkte, Nikolai Korenkoy, voor 1000 roebel omgekocht waardoor de vrouwen alsnog aan boord konden gaan.

Beide mannen zijn na de aanslag opgepakt en beschuldigd voor commerciële omkoping, clause 204 van de Russian Criminal Code¹⁴⁶ en hulp aan terroristen, maar Sibir Airlines, de vliegtuigmaatschappij waar Korenkoy werkte (en Arutyunov naar zeggen van Ustinov ook heeft gewerkt), heeft Korenkoy verdedigd door te zeggen dat de procedure normaal was voor late passagiers en dat de betaling legaal was.¹⁴⁷

De aanslag

Amnat ging aan boord van de Volga-Avia Express Flight 1303, van Domodedovo naar Volgograd. Satsita ging aan boord van een Tupolev 154 vliegtuig richting Sochi, een dorpje in het zuid-westen aan de rand van Rusland.¹⁴⁸ De twee vliegtuigen vertrokken binnen twintig minuten van elkaar.¹⁴⁹

Het vliegtuig waar Satsita zich bevond verdween van de radar om 10.53 pm en ontplofte zes minuten later, boven de stad Glubokoye¹⁵⁰, waarbij 38 passagiers en 8 bemanningsleden om het leven kwamen. Het andere vliegtuig, waar Amnat in zat, verloor om 10.56 pm radarcontact, waarna het iets later boven de stad Tula Oblast, zo'n 180 kilometer ten zuidoosten van Moskou¹⁵¹, ontplofte en alle inzittenden om het leven kwamen.¹⁵² De vliegtuigen werden bijna tegelijkertijd opgeblazen – een goed-gecoördineerde aanslag dus.

Volgens Russische autoriteiten zijn beide vliegtuigen opgeblazen door een 'improvised explosive device' (IED).¹⁵³ Onderzoekers stelden later vast dat dit een explosief was, cyclotrimethyleentrinitramine genoemd, ook wel bekend als RDX (Research Department Explosive), dat in beide vliegtuigen was gevonden. Volgens de Russische krant *Moskovski*

Komsomolets bevonden beide vrouwen zich achterin het vliegtuig toen het explosief afging. Dit zou het plotselinge controleverlies van het vliegtuig na de explosie veroorzaken.¹⁵⁴

Satsita had haar burens en collega's op de markt verteld dat tijdens een vorige trip naar Azerbeidzjan haar spullen, inclusief haar paspoort, waren gestolen. Hierdoor was het voor hen duidelijk dat niet zij, maar iemand met haar gestolen paspoort het vliegtuig op zou hebben geblazen. Een buurman verklaarde echter dat ze op de foto's van de vrouwen die op staatstelevisie werden uitgezonden wel herkenbaar waren.¹⁵⁵ Daarnaast wekten ze wantrouwen omdat ze de enige slachtoffers waren van wie na de crash geen enkel familielid had geïnformeerd of ze nog leefden, en omdat ze last minute tickets geboekt hadden.¹⁵⁶

Nasleep

Na deze aanslag werd de jacht geopend op Roza Nagayeva en Maryam Taburova. Het was namelijk bekend dat de vrouwen met z'n vieren waren vertrokken en er was angst dat de overgebleven twee vrouwen ook een aanslag zouden plegen in Moskou.¹⁵⁷

Op 31 augustus 2004 volgde er inderdaad nog een aanslag net buiten het de Moskouse metrostation Ryzhskaya waarbij tien mensen om het leven kwamen.¹⁵⁸ Naar aanleiding van DNA-testen werd aanvankelijk door de overheid gemeld dat Roza Nagayeva verantwoordelijk was voor deze aanslag. Dit werd echter later weer verworpen.¹⁵⁹

Verantwoordelijkheid voor de aanslag en banden van de vrouwen met terroristische organisaties

Eenzijds is na de aanslagen de verantwoordelijkheid opgeëist door de 'Islambouli Brigades of Al-Qaeda', een terroristische organisatie waarvan het tot die tijd niet bekend was dat ze in Rusland opereerden. Op het internet hebben zij drie dagen na de aanslag een bericht achter gelaten, waarin ze de verantwoordelijkheid voor de aanslag claimden. Hierbij waarschuwde ze dat ze meerdere Tsjetsjeense rebellen steunden en dat dit slechts het begin van een serie aanslagen zou zijn.¹⁶⁰ Een deel van hun verklaring luidt als volgt: "Russia's slaughter of Muslims is still continuing and will not stop except for a bloody war.... Our mujahideen were able with God's help to deal a first strike, which will be followed by other operations in a campaign aimed at helping our Muslim brothers in Chechnya and other Muslim countries enduring Russia's atheism."

Hoe betrouwbaar dit bericht is, is onduidelijk en nagenoeg onmogelijk om te achterhalen. Verwarrend is bijvoorbeeld dat ze in hun verklaring over kapingen praten, en niet over bommen.¹⁶¹ Aan hun claim werd al gauw getwijfeld.

Een maand later nam Shamil Basayev de verantwoordelijkheid op zich.¹⁶² In een open brief aan websites van Tsjetsjeense separatisten heeft hij dit verklaard, waarbij hij meldde dat de organisatie van deze aanslag hem ongeveer 4000 dollar heeft gekost; weinig geld voor een aanslag met een dergelijk aantal slachtoffers.¹⁶³

Anderzijds claimen familieleden van zowel de zusjes Nagayeva als van Miryam en Satsita dat de vrouwen niet politiek actief waren en dat ze het zich niet konden voorstellen dat ze bij terrorisme betrokken konden raken.¹⁶⁴ Ook de Russische krant Izvestia verklaart dat familieleden van de vrouwen niet van enige banden met rebellen of terroristen op de hoogte waren. De moeder van Amanta zei zelfs dat haar dochter nog nooit in een vliegtuig had gevlogen. Bovendien heeft een medewerker van het Tsjetsjeense ministerie van Binnenlandse Zaken verklaard dat zowel Amanta als Satsita geen banden hadden met rebellen.

Tweede aanslag: gijzeling school in Beslan, 1 tot 3 september 2004

Gijzeling

Op 1 september 2004 gijzelden terroristen meer dan 1200 mensen op een school op de eerste schooldag in Beslan, een stad in Noord-Ossetie. Deze gijzeling, die de dodelijkste gijzeling in de geschiedenis zou zijn, werd uitgevoerd door de brigades van Shamil Basayev. Shamil' s eisen waren het stopzetten van de oorlog en totale Tsjetsjeense onafhankelijkheid van Rusland. Met deze eisen werd niet ingestemd. De gijzeling duurde in totaal drie dagen, waarbij de omstandigheden verschrikkelijk waren. Op de eerste dag werden er 21 gijzelaars, de meeste mannen, vermoord. Op de tweede dag werden 26 gijzelaars vrijgelaten, maar de terroristen stemden niet in met toevoer van water, voedsel en medicamenten. De gegijzelden, waaronder heel veel kinderen waren, kregen geen eten of drinken en in de gymzaal, waar de gijzelaars verbleven, was het ontzettend heet. Het gebouw was gedurende deze drie dagen omringd door speciale Russische commando's. Op 3 september werd een eind aan de gijzeling gemaakt door de Russische troepen. Om 13.00 uur kregen hulpverleners toestemming om lichamen van het schoolplein te halen. Echter, de gijzelaars begonnen toen op de hulpverleners te schieten waarbij er twee omkwamen. Vervolgens gingen twee bommen in de school af en begonnen de partijen te schieten. Hierna bestormden de Russische

militairen de school.¹⁶⁵

Bij de gijzeling kwamen in totaal 331 onschuldige mensen om, waarvan meer dan de helft kinderen waren. Na de gijzeling was er veel kritiek op het handelen van de Russische vertegenwoordigers en commando's tijdens het bevrijden van de school. Ook was er veel kritiek op de Russische overheid in verband met censuur, het niet toe laten van journalisten tot Beslan en het blokkeren van onderzoeken naar fouten die plaats vonden aan de kant van de Russische vertegenwoordigers tijdens de gijzeling en de bevrijdingsoperatie.¹⁶⁶

Rol van Roza en Maryam

Het was al snel bekend dat er bij de gijzeling twee vrouwelijke terroristen waren betrokken, maar de vrouwen waren aanvankelijk nog niet geïdentificeerd. Pas in april 2005 werden Roza Nagayeva en Maryam Taburova geïdentificeerd als de vrouwen die betrokken waren bij de gijzeling van de school. Sergei Prokopov, de woordvoerder van één van de substituut-aanklagers Nikolai Shepel, die het onderzoek naar de gijzeling in Beslan leidde, gaf toen absolute zekerheid dat Roza en Amnat familie van elkaar waren. Hun DNA had hun identiteit en familierelatie voor 90 procent bevestigd.¹⁶⁷

Uit interviews met gegijzelden bleek dat zij op de eerste dag van de gijzeling een ruzie hadden gehoord die tussen de terroristen en hun leider plaatsvond, waarbij voornamelijk de twee vrouwelijke terroristen, Roza en Maryam, klaagden over het feit dat er kinderen werden gegijzeld. Echter, andere getuigen verklaarden dat de vrouwen de gijzelaars bedreigden om vier mensen, waaronder iemand die gebruik had gemaakt van een mobiele telefoon, dood te schieten.

In het verloop van de eerste dag blies Roza Nagayeva zich op, waarbij ze vijf mannelijke gijzelaars doodde. Het is niet duidelijk of dit een deel was van de terroristische actie en of ze zelfmoord pleegde of dat ze gedwongen was dit te doen.¹⁶⁸

Banden met terroristische organisaties

Sergei Prokopov verklaarde dat de enige levende Beslaanse gijzelnemer, Nurpashi Kulayev, getuigde dat twee vrouwen zich bij de strijders hadden gevoegd op hun trainingskamp in de bossen in de buurt van het Ingushetische dorpje van Psedakh de dag voor dat de school was gegijzeld. De vrouwen waren in het zwart gekleed en gesluierd. De aanklagers zeiden dat dit Roza Nagayeva en Maryam Taburova waren.¹⁶⁹

Radicaliseringstraject Roza en Amnat Nagayeva

Het bepalen van het radicaliseringstraject van Roza en Amnat Nagayeva is geen eenvoudige taak. De precieze omstandigheden waarin de twee zussen zich aansloten bij een terroristische organisatie zullen voor ons waarschijnlijk altijd in nevelen gehuld blijven. We kunnen echter aan de hand van de gegevens die we van deze vrouwen hebben gevonden ons best doen om toch een traject te construeren aan de hand van het model van Buijs en Demant en de motieven van Klandermans & Mayer, zoals we ook in het portret van Zarema Muzhakhoyeva hebben gedaan.

We zullen beginnen met een opsomming van factoren die volgens ons een rol hebben gespeeld in het radicaliseren van Roza en Amnat, waarbij we deze proberen te vertalen in mogelijke motieven zoals die van Klandermans & Mayer. Vervolgens zullen we deze informatie in het bergmodel omzetten. Omdat in het voorgaande portret de algemene factoren in Tsjetsjenië die tot radicalisering kunnen hebben geleid reeds uit de doeken zijn gedaan, beginnen we hier direct met de persoonlijke factoren.

Persoonlijke factoren die tot radicalisering hebben geleid

Tijdens de jeugd van Roza en Amnat Nagayeva zien we verschillende omstandigheden die zouden kunnen leiden tot radicalisering. De meisjes zijn geboren en voor een groot deel opgegroeid in een armoedig district, het Vedensky District, dat bekend staat om zijn slechte gezondheidszorg en armoede. Deze omstandigheden worden veroorzaakt door de onophoudelijke aanwezigheid van Russische (en Tsjetsjeense) troepen. De armoede in dit gebied heeft ervoor gezorgd dat de meisjes Nagayeva met hun familie moesten verhuizen. Dit geeft aan dat de omstandigheden in de regio niet naar hun zin waren, en de kans is groot dat de zorgwekkende sociaaleconomische situatie, voor een groot deel veroorzaakt door de interventie van Rusland, bij het gezin een negatieve houding ten opzichte van Rusland heeft gekweekt.

Toen de zussen verhuisden naar de Russische stad Rostov op de Donau, is het waarschijnlijk dat de meisjes daar niet zo goed zijn geaard, aangezien ze beiden hun school daar niet hebben afgemaakt. De oorzaken van hun vroegtijdige schoolverlating is niet bekend, maar kan samenhangen met hun etnische achtergrond.

Het overlijden van hun vader heeft waarschijnlijk een groot effect gehad op Amnat en Roza. Ouders spelen in een Tsjetsjeense familie een zeer grote rol. Zo bleven de zusjes samen

met hun moeder en maar liefst negen andere kinderen over; de kans is dan ook groot dat ze hierdoor relatief weinig aandacht van hun moeder hebben gekregen.

Eén van de weinige aspecten die tot radicalisatie kunnen hebben geleid en die slechts voor één van de twee zusjes geldt, zijn de mysterieuze aanvallen waar Roza in haar jeugd langdurig onder geleden heeft. Hoewel nooit duidelijk is geworden wat de echte oorzaak was, kan men concluderen dat Roza in elk geval lichamelijk, maar misschien ook wel geestelijk in deze tijd instabiel was. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn de problemen waar ze op dat moment mee kampte: haar armoedige leven in Kirov-Yurt, waar ze zich waarschijnlijk niet veilig voelde, het overlijden van haar vader en het moeten overleven in een groot gezin in een Russische stad waar ze, gezien het verlaten van haar school, misschien niet geaccepteerd werd door andere kinderen. Hoewel medicijnen Roza in Rostov tijdelijk geholpen hebben, zijn haar aanvallen teruggekeerd toen ze weer naar Tsjetsjenië terug was verhuisd. Haar gezondheidsproblemen waren dus nog niet over.

Na de dood van hun vader verhuisde de familie na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie weer terug naar Tsjetsjenië. Dit was in de hoop dat na de ineenstorting van het communisme Tsjetsjenië eindelijk onafhankelijk zou worden. Deze verwachting werd echter niet vervuld en de zussen kwamen in plaats daarvan terecht in de chaos en ellende van de Eerste en Tweede Tsjetsjeense Oorlog. Hierbij meldde Amnat dat er bij hen woede ontstond toen zij zagen wat de Russen hun medeburgers aandeden.

De harde klap voor de familie kwam in de Tweede Tsjetsjeense Oorlog, toen de Russische soldaten hun zoon en broer meenamen. Hierbij ontstonden bij de zussen waarschijnlijk wraakgevoelens of tenminste een gevoel dat hen onrecht was aangedaan ten aanzien van de Russen. Volgens verklaringen van familieleden echter hadden zij Roza en Amnat nooit over wraak horen spreken.¹⁷⁰

Toch kan worden geconcludeerd dat de woede over het onrecht dat Tsjetsjenen, en in het bijzonder de broer van de zussen, door de Russen is aangedaan een mogelijk *instrumenteel motief* naar voren brengt. Ze beschouwen hun huidige sociale en politieke omgeving niet als rechtvaardig, en zouden deze willen veranderen.

De twee zussen zijn beiden gescheiden van hun man omdat ze geen kinderen konden krijgen. Dit heeft te maken met de ‘familie-eer’ die volgens Tsjetsjeense gebruiken zo belangrijk is: het was dan ook waarschijnlijk dat de alleenstaande vrouwen zich hiervoor schaamden en zich minder geaccepteerd door de samenleving voelden. Waarschijnlijk wensend weer tot een groep te kunnen behoren en hun identiteit binnen groep terug te kunnen

vinden, lijkt het ons goed mogelijk dat hier een belangrijk *identiteitsmotief* ontstaat, die door verloop van tijd door de uitzichtloosheid van hun bestaan vermoedelijk versterkt zijn.

Toen Amnat en Roza naar Grozny verhuisden om daar te gaan werken, gingen ze samenwonen met nog twee dames, hun burens op de markt. Hun bestaan hier was armoedig en bood geen perspectief op iets beters: het is daarom goed mogelijk dat hier hun al opgebouwde woede, frustraties en verdriet versterkt werden door hun leefomstandigheden en de constante onrustige politieke situatie in Grozny. Zowel het instrumentele als het identiteitsmotief blijven hier logische motieven: de vrouwen voelden zich afgezonderd van een normaal bestaan, wilden tot een groep behoren en wilden iets aan het politieke onrecht doen dat hen omringde.

Het feit dat de vrouwen constant met z'n vieren waren, draagt bij aan het 'groeps-effect' van de radicalisering: zoals Buijs en Demant in hun model verklaren, vindt radicalisering vaak plaats in een groep, waarbij motieven onderling worden uitgewisseld en versterkt.

Een aantal factoren hebben vermoedelijk aan deze onderlinge versterking bijgedragen. Allereerst waren alle vier de vrouwen allemaal alleenstaand: de zussen Nagayeva en Satsita Dzherbikhanova waren allen gescheiden en Maryam Taburova was nooit gehuwd geweest. Hierdoor zou men kunnen concluderen dat geen van allen gebonden was aan een man of gezin en daardoor makkelijker zouden kunnen radicaliseren.

Hier komt bij dat eveneens Satsita in haar jeugd haar broer heeft verloren; ook zij heeft dus dit grote verdriet ervaren. Bovendien is ook haar broer hoogstwaarschijnlijk door de Russen omgebracht: bij haar is dus ook een duidelijke afkeer voor de Russen te vinden. De kans dat dit tot een wens om de politieke en sociale situatie te verbeteren en dus een sterk instrumenteel motief bij Satsita heeft geleid, is erg groot. Het is dus aannemelijk dat de zussen Nagayeva hierdoor zijn beïnvloed en aangespoord.

Onduidelijkheden

Het *ideologische motief* is iets dat gedurende het hele leven van Roza en Amnat afwezig lijkt. Nergens bleek uit hun activiteiten of verhalen van anderen dat ze zich bezighielden met een bepaalde zingeving of radicale denkbeelden. Nergens zijn er tekens dat de vrouwen de laatste jaren of maanden van haar leven interesse begonnen te tonen voor de ideologie van het Wahabisme. Burens en familieleden spreken van geen verschil met anderen in gedrag, geen gesprekken over bepaalde ideologieën en geen extreme religiositeit, zowel in hun gedrag als in hun kleding.

De moeder van Maryam Tabura meldde in een interview met de krant *Izvestia* op 1 september 2004 dat zij samen met de vier vrouwen in de flat woonde. Zij zei daarbij dat ze niets verdachts aan de vier vrouwen heeft gemerkt. Ze namen volgens haar geen wahabistische boeken mee naar huis en er kwamen geen verdachte mensen bij hen thuis. Dit zeggen ook de andere familieleden van de overige vrouwen. Echter, het is niet bekend in hoeverre deze informatie kan worden vertrouwd. Stel dat deze moeder ook ergens bij betrokken is, dan zou zij natuurlijk geen informatie vrijgeven. De burens zeggen alleen ook niets opmerkelijks te hebben opgemerkt.¹⁷¹

Iets ontdekken in het leven van de twee vrouwen dat met contact met terroristische organisaties te maken heeft, of sowieso met radicale denkbeelden, is dus nagenoeg onmogelijk. Wel is er een theorie in de *Izvestia* geweest, die zegt dat het mogelijk is dat de vrouwen Jihadistische contacten hadden in Azerbeidzjan, waar ze geregeld heengingen om marktaankopen te doen. Zij zouden daar dan getraind worden in een Jihadistisch kamp onder Baku.¹⁷² Dat er überhaupt Jihadistische kampen in Azerbeidzjan zijn, wordt ontkent door het desbetreffende land. Daarnaast is deze theorie niet waarschijnlijk, aangezien familieleden melden dat de terroristen maar vier of vijf dagen per keer naar Baku gingen per bus, ze verbleven er nooit een langere tijd.

Het claimen van de verantwoordelijkheid van de vliegtuigaanslagen helpt ons ook niet uit te vinden hoe de vrouwen met terroristische organisaties in aanraking zijn gekomen. Er zijn immers twee verschillende claims op internet verschenen, van de Islambouli Brigades en van Shamil Basayev, die beide in feite niet te verifiëren zijn. Het enige concrete bewijs van contact met terroristen is de verklaring van Nurpashi Kulayev, de enige overlevende Beslaanse gijzelnemer, waarin staat dat Roza en Maryam zich één dag voor de gijzeling bij de rebellen in hun trainingskamp hadden gevoegd.¹⁷³

Stadia van radicalisering

In principe kunnen we suggereren dat Roza en Amnat zich allebei vanaf hun jeugd in het stadium ‘vertrouwensbreuk’ bevonden. Hun familie hoopte bij de terugkeer in Tsjetsjenië dat het land onafhankelijkheid zou krijgen. Vanzelfsprekend wordt dit ook geprojecteerd op de kinderen. Aangezien de familie voor Tsjetsjeense onafhankelijkheid was, wat betekent tegen de Russische overheersers, is het goed mogelijk dat de familie zich daarbovenop in het stadium ‘legitimiteitsconflict’ bevond. Daarbij komt dat kinderen meestal het standpunt van

hun ouders innemen, hier vooral ook omdat Roza en Amnat met eigen ogen de gruwelen van de oorlog zagen.

Een reden tot verdere radicalisering en daarbij opklimming in het bergmodel is het verdwijnen van de broer van Roza en Amnat die door het Russische leger is meegenomen en hoogstwaarschijnlijk is vermoord. Dit gebeurde zonder enige vorm van proces en roept natuurlijk een zeer grote reactie van onrecht op en zou kunnen leiden tot het nog meer afzetten tegen de Russische overheersers. Het verlies van hun broer was een traumatische ervaring voor de zussen.

Daarbij kwam de troosteloosheid van hun bestaan: hun leven bestond uit werken, eten en soms tv kijken en in de toekomst was er ook niet veel beters te verwachten. Het oplopen van een trauma, uitzichtloosheid, scheiding en de mogelijkheid om in een groep met vrouwen die gelijksoortige ellende mee hebben gemaakt te radicaliseren zouden uiteindelijk kunnen leiden tot het laatste stadium van het bergmodel, de 'legitimitieitscrisis'. De sociale eenheid die de vier vrouwen vormen vormt zich als een beweging, geïsoleerd van de buitenwereld. Wij denken dat het identiteitsmotief en het instrumenteel motief in zulke sterke mate bij de zussen aanwezig waren, dat de afwezigheid van het ideologisch motief hierdoor gecompenseerd werd.

Wel moet er rekening worden gehouden met het feit dat we alsnog niet precies weten hoe de vrouwen bij de terroristische organisatie terecht zijn gekomen. Verscheidene theorieën zoals kidnapping of dat het de vrouwen helemaal niet waren maar anderen die gebruik hebben gemaakt van hun paspoort, hebben wij niet in overweging genomen om de simpele redenen dat dat nergens door feiten wordt onderbouwd. Wij zijn uitgegaan van feitelijke gegevens en hebben geprobeerd op basis daarvan het radicaliseringstraject te construeren.

Hoofdstuk 5

Een vergelijking van de portretten

Introductie

Het radicalisingsproces van de Zwarte Weduwen voltrok niet in een vacuüm, maar werd beïnvloed door vier belangrijke omgevingsfactoren. Om de processen van beide portretten te kunnen vergelijken, zullen we in dit hoofdstuk gebruik maken van vier factoren, die bij alle beschreven vrouwen een rol speelden. Zo kunnen we hun individuele radicaliseringstrajecten beter met elkaar in verband brengen. Deze vier factoren zijn achtereenvolgens: de bestuurlijke verhoudingen in Rusland, de economische situatie, culturele gebruiken en sociale verhoudingen.

Tot slot zullen we ons richten op het tweede deel van onze hoofdvraag en ingaan op de betekenis van de Islam in het radicaliseringproces.

Bij het vergelijken zullen we bij de zusjes Nagayeva uitgaan van één portret, aangezien wij hun analyses hebben samengevoegd. In dit hoofdstuk zullen wij dus twee portretten met elkaar vergelijken, die van de zusjes Nagayeva en van Zarema Muzhakhoyeva.

Aangezien we de al eerder genoemde informatie zullen analyseren en dus geen nieuwe informatie zullen toevoegen, zal dit hoofdstuk nauwelijks eindnoten bevatten.

Factoren

De bestuurlijke verhoudingen

Ervaring van persoonlijk leed, veroorzaakt door de Russische autoriteiten

Onder het abstracte begrip ‘bestuurlijke verhoudingen’ vatten wij zeer concrete zaken samen, in het bijzonder de repressieve kant van de Russische politiek in Tsjetsjenië en het optreden van de Tsjetsjeense marionettenregering in de eigen provincie. Die levens van de drie beschreven vrouwen werden hier zwaar door getekend. Voor allen geldt dat ze in hun jeugd de Tsjetsjeense oorlogen hebben meegemaakt. Hun woonplaats werd zodanig door de oorlog geteisterd, dat hun families zich gedwongen zagen tijdelijk te verhuizen naar andere gebieden. We kunnen vaststellen dat de armoedige staat van het gebied waar de zusjes Nagayeva

oorspronkelijk woonden was veroorzaakt door de onophoudelijke aanwezigheid van Russische troepen. De Russen en hun oorlogvoering droegen dus bij aan de erbarmelijke staat waarin de zusjes moesten opgroeien.

Een verschil tussen de twee portretten is de invloed die de Russische regering heeft gehad op de persoonlijke situatie tijdens de jeugd van de vrouwen. De zusjes Nagayeva hebben door de Russische troepen hun broer verloren. Een dergelijk verlies in de familie dat te wijten valt aan de Russische regering is bij Zarema niet het geval. Het Russische en Tsjetsjeense bewind heeft dus bij de zusjes Nagayeva al in een vroeg stadium ingrijpende invloed gehad. Ook voor Zarema gold dat ze later in haar leven haar man verloor. Hoewel er tegenstrijdige opvattingen bestaan over de oorzaak hiervan, is er een kans dat de Russische regering hier een aandeel in heeft gehad. Ook bij haar hebben ‘de Russen’ waarschijnlijk dus voor een groot verlies gezorgd, alleen wat later in haar leven.

De verliezen voor de zusjes Nagayeva bleven niet beperkt tot de naaste familie; de zusjes Nagayeva verloren naast hun broer veel andere familie in zowel de Eerste als de Tweede Tsjetsjeense Oorlog. Bij Zarema was dit niet het geval – ze heeft haar ouders wel verloren, maar dit was niet door toedoen van de Russische regering.

Economische situatie

Armoede

De economische situatie waarin mensen leven kan van groot belang zijn voor hun kijk op het leven en voor hun algehele gemoedstoestand. Voor zowel Zarema als de zusjes Nagayeva gold dat het hen na hun jeugd economisch niet voor de wind is gegaan.

Zarema is door haar pogingen haar kindje terug te krijgen diep in de schulden geraakt. Het leek onmogelijk deze nog terug te kunnen betalen, omdat ze de spullen die ze gestolen had voor een veel lagere prijs had verkocht. Hierdoor kwam ze in een vicieuze cirkel terecht, omdat ze moest blijven stelen en lenen om aan geld te komen, zodat haar schulden uiteindelijk zo opliepen dat geldschietters haar vertelden dat ze alleen nog maar aan genoeg geld kon komen door zichzelf op te offeren. In dit geval is deze uitzichtloze economische situatie zodoende een hele belangrijke en misschien zelfs doorslaggevende factor geweest in het besluit van Zarema tot het aansluiten bij de rebellen.

Hoewel het bij de zusjes Nagayeva iets lastiger wordt om de economische situatie net zo nijpend en doorslaggevend te noemen, is het evident dat de omstandigheden waarin de

vrouwen hebben geleefd zeer armoedig en uitzichtloos waren. Al vanaf hun jeugd groeiden ze op in armoede en daardoor ook zonder toegang tot goede gezondheidszorg. Om de armoede te ontsnappen zijn ze verhuisd, maar bij terugkomst in Tsjetsjenië kwamen ze weer in een enorme chaos terecht.

Na de scheiding van hun echtgenoten hebben de vrouwen een armoedig leven in Grozny geleid. De woonomstandigheden waren ronduit slecht, de buurt was hygiënisch in slechte staat en het werk dat de vrouwen deden leverde hen maar weinig geld op. Daarbij komt dat de vrouwen in deze situatie geen enkele kans of vooruitzicht op een beter leven hadden. Het is dus goed voor te stellen dat de optelsom van deze omstandigheden voor een grote frustratie, wanhoop en moedeloosheid kan zorgen. Bovendien is de kans groot dat de vrouwen dit de Russen zouden hebben verweten, omdat de erbarmelijke omstandigheden in Grozny veroorzaakt werden door de constante strijd die daar tussen de Russen en Tsjetsjenen werd geleverd.

Culturele gebruiken

Wraak

Wraak is in de Tsjetsjeense familie een belangrijk element. Als er een familielid vermoord wordt, moet deze gewraakt worden door een ander familielid. Wel is het zo dat dit uitgevoerd moet worden door een mannelijk familielid. Omdat er door de oorlog vele Tsjetsjeense mannen zijn omgekomen, zijn die rolpatronen in sommige gevallen omgedraaid. Bij Zarema is er niet echt een element van wraak te vinden. Haar man is hoogst waarschijnlijk vermoord door business concurrenten, hoewel er ook bronnen zijn die melden dat hij in de strijd tegen de Russen is vermoord. In dat geval zou er zeker een wraakelement aanwezig kunnen zijn. Wij hebben dit echter niet meegenomen in onze analyse aangezien Zarema hier niets over meldt in haar interview.

Bij de zusjes Nagayeva is absoluut een wraakmotief te vinden. Hun broer is namelijk bruut vermoord door Russische soldaten en dat heeft hoogstwaarschijnlijk wraakgevoelens opgewekt. De familie van de zusjes zet echter vraagtekens bij deze theorie, aangezien de zussen nog een broer hadden die de wraakactie kon uitvoeren. Hij was het echter niet van plan, maar had ook niet gehoord dat de zussen spraken over wraak. Toch zou juist het feit dat de broer van de zussen niet van plan was wraak te nemen van invloed kunnen zijn op het wraakmotief van de zussen.

Sociale verhoudingen

Burgerlijke staat

Zowel Zarema als de zusjes Nagayeva waren op het moment van de aanslag alleenstaand. Zij hadden geen man of familie die hen had kunnen remmen in hun radicaliseringproces. Sterker nog, de afwezigheid van een echtgenoot die voor hen zorgde, was juist een radicaliserend element in hun biografie. Zarema had dan wel een kind, maar die was geadopteerd door haar zwager en de kans dat zij weer samen zouden zijn was niet groot. De zusjes Nagayeva waren beiden gescheiden omdat ze geen kinderen konden krijgen. In Tsjetsjenië is dit een schande. De vrouwen hadden daardoor eigenlijk geen kans meer om nog eens te hertrouwen. Alle drie de vrouwen hadden op dit gebied weinig hoop meer. Zij konden hooguit vrouw worden van een oude man of een tweede of derde vrouw. Hoogstwaarschijnlijk zouden zij helemaal niet meer zijn hertrouwd.

Familierelaties

Zarema wilde deels een aanslag plegen om de schuld in te lossen die zij bij haar familie had uitstaan. Zij was een schande van haar familie geworden doordat zij haar kind terug had willen stelen van haar voormalige schoonouders. De hele familie van Zarema wist hiervan en herinnerde haar er continu aan. Het belang van de familierelaties wordt hier ook onderstreept. In Tsjetsjeense families worden vooral meisjes zeer streng gecontroleerd en beoordeeld, indien iets wordt gedaan dat volgens de tradities niet goed is.

In de familie van Zarema's man waren de traditionele verhoudingen ook belangrijk. Zo zien we hier culturele aspecten van het Adat-recht, het traditionele Tsjetsjeense recht. Volgens het Adat-recht wordt het kind na scheiding of dood van de man gegeven aan de familie van de man en moet de vrouw weer terug naar haar eigen familie. Dit is ook te zien in Zarema's situatie. De uitzichtloosheid van haar situatie heeft Zarema, volgens haar eigen woorden, doen radicaliseren.

In de familie van de zusjes Nagayeva is er niet veel bekend over de familierelaties en daarom kunnen we ook niet oordelen in hoeverre deze hebben meegespeeld in het radicaliseringproces. Wat wij wel bij zowel de zusjes Nagayeva als bij Zarema zien, is dat zij uit 'incomplete' gezinnen komen. Zo is Zarema opgevoed door haar grootouders en hebben de zusjes Nagayeva op jonge leeftijd hun vader verloren. Hun jeugd, waarin zij zulke

tegenslagen hebben meegemaakt, heeft natuurlijk een rol kunnen spelen op hun radicalisering die later in hun leven plaatsvond.

De rol van de vrouw in de Tsjetsjeense maatschappij

Als we kijken naar de rol van de vrouw in de Islam en de Tsjetsjeense cultuur, is het eigenlijk helemaal niet iets voor de vrouw om strijd te voeren en aanslagen te plegen. Oorspronkelijk zijn dit taken van de man. Ondanks het feit dat de vrouw zeker nog niet geëmancipeerd zijn en dit ook geremd wordt door de huidige president Kadyrov, kan men toch zeggen dat de vrouwen geëmancipeerder zijn dan in de meeste Islamitische landen, vooral op het gebied van werk en onderwijs. Die hoge graad van geletterdheid van vrouwen ten opzichte van vrouwen in andere patriarchale, islamitische gebieden, stamt uit de tijd van de Sovjet-Unie. Als we kijken naar de vrouwen die wij onderzocht hebben, zien wij dat de zusjes Nagayeva bijvoorbeeld wel de kans hadden om onderwijs te volgen maar voortijdig stopten met school. Wel gingen zij werken op de markt om hun familie financieel te helpen. Zij waren toch in bepaalde mate beperkt aangezien zij vrouwen waren. Je ziet bijvoorbeeld dat zij moesten scheiden van hun man en met twee oudere vrouwen samenleefden.

Zarema werkte daarentegen niet en werd wel beperkt in haar doen en laten omdat zij een vrouw was. Haar kind werd immers van haar afgepakt. Echter, alle drie de vrouwen behoorden niet tot een conservatieve stroming van de Islam.

De stap om zich aan te sluiten bij een terroristische organisatie betekende voor de vrouwen op het gebied van emancipatie iets anders. Men zou kunnen zeggen dat het voor Zarema, hoe cru het ook klinkt, een stap vooruit was. Zarema is zo ontkomen aan de drukkende banden van haar familie, ondanks het feit dat ze zich onderdompelde in een omgeving van de conservatieve Islam. Zij ging nu daarnaast een meer mannelijke taak uitvoeren, de Jihad.

De zusjes Nagayeva werkten wel en waren ook niet conservatief Islamitisch. Aansluiten bij een terroristische organisatie betekende voor hen wel het zich keren tot een veel conservatievere vorm van de Islam.

Rol van de islam

Invloed Islam op de Zwarte Weduwen

Wij komen hier toe aan het tweede deel van de hoofdvraag van ons onderzoek: hoe groot was de rol van de Islam in het radicaliseringproces van de drie onderzochte vrouwen?

Om te beginnen kunnen we vaststellen dat de vrouwen alle drie niet de indruk gaven conservatief islamitisch te zijn of tot de Wahabistische stroming van de Islam te behoren. Bij Zarema was enige vorm van religie gedurende haar hele leven niet merkbaar. Ook toen ze reeds bij een terroristische organisatie zat, bleef het *ideologische motief* bij haar het minst aanwezig.

Ze las wel wat Wahabistische literatuur die zij kreeg van de terroristen, maar er is niet echt te merken dat dit iets was wat grote indruk op haar maakte. Uiteindelijk is ze immers toch niet (genoeg) geradicaliseerd, omdat ze besloten had de aanslag niet te willen plegen. Wel heeft ze verklaard dat ze een tijd lang geloofde dat ze in de hemel zou komen als ze Jihad zou uitvoeren. Dat was dan ook één van de redenen die ze aangaf waarom ze bang was om te vluchten van de terroristen. Als zij door hen vermoord zou worden, zou zij namelijk een nog grotere schande voor haar familie worden dan als ze bij een aanslag zou omkomen. Dan zou ze tenminste nog in de hemel komen.

De ideologie van de islam is dus nog wel in zekere mate aanwezig. Toch is gebleken dat dit ideologische gedachtegoed niet sterk genoeg bij haar aanwezig was. Het lijkt er meer op dat ze voor een tijd, misschien om zichzelf gerust te stellen, aannam wat de rebellen tegen haar zeiden.

Ook bij de zusjes Nagayeva is de rol van de Islam niet duidelijk te bemerken in hun radicaliseringproces. Hun ouders en andere familielieden hebben niets gemerkt van nieuwe ideologische of religieuze ideeën die de zussen gehad zouden kunnen hebben. Ze lazen geen literatuur, praatten niet met Wahabistische imams en verkondigden geen Wahabistische ideeën.

Het is zeer waarschijnlijk dat het ‘wraakmotief’ een rol heeft gespeeld bij de radicalisering van de zussen. De meningen (van theologen) zijn verdeeld over in hoeverre ‘wraak’ hoort bij de Islam. Weliswaar is het zo dat (eer)wraak veel voorkomt in Islamitische landen, toch is dit vaak zo nauw verweven met de culturen van deze landen dat het moeilijk is om te achterhalen in hoeverre dit hoort bij de Islam. Ook bij de zusjes Nagayeva is het moeilijk te bepalen of het element van wraak bij hen beïnvloedt werd door de Islam of meer door de Tsjetsjeense cultuur. Uiteindelijk zorgde de radicale Islam waarschijnlijk wel voor een ondersteuning van het wraakmotief, maar het motief is al voor het aansluiten bij de Jihadistische rebellen ontstaan. Wij denken dat deze nauwe verwevenheid tussen religie en cultuur en daardoor onduidelijkheid over de oorsprong van het wraakmotief ook in Tsjetsjenië

het geval is. ‘Wraak’ is uiteindelijk ook bij minder strenggelovigen een cultuurbegrip geworden.

Natuurlijk kunnen we nooit exact reconstrueren wat zich precies heeft afgespeeld tijdens hun levens en hoe ze precies zijn geradicaliseerd. De dochters gingen wel regelmatig naar Azerbeidzjan. Het zou daarom mogelijk kunnen zijn dat ze daar Islamitisch gedachtegoed hebben opgepikt. Daarbij komt dat bij de zusjes Nagayeva de motieven onduidelijker zijn dan die van Zarema; in hun doen en laten valt er immers niets radicaals of verdachts te ontdekken en er is in hun latere leven geen directe aanleiding tot enorme woede te traceren. Er is dus een kans dat een ‘verborgen’ motief de islam is, wat wij helaas niet kunnen achterhalen.

Het blijft echter niet zo waarschijnlijk dat hun ouders of andere familieleden helemaal niets zouden hebben gemerkt van een complete verandering van gedachtegang bij hun dochters. Het lijkt derhalve zo dat voor deze Zwarte Weduwen de Islam slechts een ondergeschikte rol speelt in hun radicaliseringproces.

Invloed islam op werving van nieuwe leden

De wervingsmethodes van de Itsjkerische Jihadistische organisaties blijven verhuuld in mysteries. Itsjkerische leiders plaatsen vaak oproepen op het internet die de moslims aan hun plicht, de Jihad, moeten herinneren. De Jihad staat hier direct in verbinding met opoffering. Het blijkt dat hun wervingsmethodes veel gelijkenissen vertonen met die van Al Qaida. De leiders en de beste strijders in de organisatie zijn voornamelijk Islamitische vrijwilligers die zich voegen bij de organisatie op hun eigen initiatief.

In de tijd tussen de twee Tsjetsjeense oorlogen vond op grote schaal werving plaats. Wahabistische wervers zochten vooral contact met jonge mensen wiens familieleden gedood, mishandeld of vermist waren geraakt in de Eerste Tsjetsjeense Oorlog. Zij speelden in op hun angst dat de Russen terug zouden komen en wraak zouden nemen. De Wahabisten zouden hen trainen om terug te vechten in de naam van Allah. Zo raakten veel jonge mensen beïnvloed door de Wahabistische ideeën van de wervers en sloten ze zich aan bij een rebellengroep. Als zij zouden worden gedood in de strijd tegen de Russen, wanneer zij Jihad zouden uitvoeren, zouden zij in de hemel komen en eervoller sterven dan wanneer ze door de Russen zouden worden gedood zonder dat zij verzet hadden getoond.

Vaak vond werving plaats in een groep van vrienden of familieleden of via familiebanden, in 68 procent van de gevallen wereldwijd. De wervers waren meestal vrienden

of familieleden die al lid waren van een Jihadistische organisatie. Meestal komen ze bij een Jihadistische organisatie als een groep terecht en zijn ze toegewijde moslims.¹⁷⁴

In de situatie van Zarema is dit ook te zien. Zij ging naar een kennis van haar toe die al in contact stond met een terroristische organisatie. De broer van deze kennis zat hier ook bij.

Ook bij de zusjes Nagayeva is er te zien dat zij in een groep radicaliseerden. Ze woonden immers samen met de twee vrouwen waarmee zij beiden uiteindelijk een aanslag hebben gepleegd.

Uit de voorafgaande gegevens blijkt dat initieel vooral toegewijde moslims zich bij het Jihadistische netwerk aansluiten, maar dat er tussen de twee oorlogen in ook volop strijders werden geworven door in te spelen op angst van de bevolking. Strijders van niet Tsjetsjeense afkomst sluiten zich aan bij zo'n organisatie vooral uit ideologische overwegingen. Het Jihadiseren van een terroristische organisatie heeft als gevolg dat het meer strijders aantrekt en ook veel Islamitische strijders uit het buitenland.

Invloed Islam op Tsjetsjeense terroristische organisaties

In eerste instantie zien wij dat de Jihadistische invloed bij de Tsjetsjeense terroristengroeperingen redelijk groot is: aanslagen vertonen gelijkenissen met die uit het Midden-Oosten en soms worden Arabische boodschappen verkondigd. Toch kunnen valt het ons meer op dat de Islam meer als rechtvaardiging achter en als instrument wordt ingezet in de strijd voor onafhankelijkheid tegen de Russen. De Jihadistische ideologie bevat namelijk verantwoording voor terroristische acties en belooft ook 'het paradijs' als men sterft in de strijd tegen de 'ongelovigen'. Het terrorisme na de Tweede Tsjetsjeense oorlog vormt daarbij een veel praktischere oplossing dan de guerrillastrijd in de jaren daarvoor. Het was namelijk goedkoper en men had ondertussen niet zoveel mankrachten over om door te gaan met de guerrillastrijd tegen de Russische troepen. Terrorisme trok tevens de aandacht van een groter publiek. Dit opkomen van het terrorisme gebeurde onder Jihadistische invloed, die van internationale Wahabistische organisaties kwam.

Verder is het gebruik van het wereldwijde Jihadistische netwerk heel handig voor de Tsjetsjeense rebellen. Zo krijgen zij financiële hulp, middelen en worden er wereldwijd strijders en ideeën uitgewisseld. Ook de manier van aanpak van verschillende aanslagen zijn overgenomen van Jihadistische organisaties zoals Al Qaida.

Men kan echter ook zeggen dat die ideologie juist meer werd ingezet ter rechtvaardiging van de strijdmethode die steeds meer werd toegepast: het

(zelfmoord)terrorisme. Door de strijd tegen de Russen nog meer een ideologische basis te geven, werden er zo ook meer strijders aangetrokken en rechtvaardigden de rebellen hun methoden. De ideologie neemt dus wel degelijk een plek in het ‘collectieve’ radicaliseringproces van de Tsjetsjeense rebellen.

Een andere reden die de islam als ‘rechtvaardiging’ waarschijnlijk maakt is het feit dat president Kadyrov, die redelijk conservatief Islamitisch is, desondanks wordt bestreden en hem wordt verweten dat hij met de Russen heult. Uiteindelijk is dan de strijd tegen de Russen voor de onafhankelijkheid belangrijker.

Toch kan bij dit ‘gebruik’ van de islam een kanttekening geplaatst worden. Leaders van Itsjkerië en de commando’s die aan hen verbonden waren, strijden niet alleen voor de onafhankelijkheid van Tsjetsjenië, maar uiteindelijk ook voor een Pan-Islamitische staat die zich uitstrekt over de gehele Noordelijke Kaukasus, en waar de Sharia gevestigd is als rechtsstelsel. Basayev had het zelfs in een interview uit 2005 aan het Kavkaz Center (een Tsjetsjeens internationaal nieuwsagentschap dat tegenwoordig vooral als spreekbuis van de Tsjetsjeense rebellen wordt gebruikt) over jihadistische fronten in Moskou, aan de Volga en in het Oeralgebergte. Daarnaast pleiten de Itsjkerische leaders ervoor dat alle Islamitische staten op Russisch grondgebied bevrijd worden.¹⁷⁵

Hier merkt men dus wel een duidelijke Jihadistische ideologie van het verspreiden van de Islam en het bestrijden van alle ongelovigen op.¹⁷⁶ Alsnog blijft echter de vraag of de wil om een grotere staat te vestigen niet meer afhangt van machtkwesties dan van ideologieën.

De Itsjkeriërs zelf hebben niet letterlijk een globale jihad uitgeroepen, maar op de website van de Itsjkerische internet-nieuwsagentschap Kavkaz-Tsentr (Kavkaz Center) spreken ze zich wel erg negatief over de VS en andere westerse landen uit.¹⁷⁷

Conclusie invloed Islam op vrouwen en op organisatie in het algemeen

De rol van de Islam kunnen we in drie onderdelen verdelen: de Islam die als culturele achtergrond bij de vrouwen heeft meegespeeld, de Islam als motor van de Jihadistische bewegingen waarin de vrouwen terecht zijn gekomen en de Islam als uiteindelijke rechtvaardiging van de aanslagen.

Als wij terugkeren naar de Shahidka’s en hun Islamitische achtergrond zien we vooral dat andere motieven dan de Islam een grotere rol hebben gespeeld bij de radicaliseringprocessen. Alle drie de vrouwen zijn niet in een conservatief Islamitische achtergrond opgegroeid. Bij Zarema valt zelfs zo goed als geen religieuze invloed in haar leven te bekennen. De zusjes

Nagayeva waren daarentegen wel Islamitisch en droegen een hoofddoek, maar hebben zich volgens familie en andere omstanders nooit orthodox islamitisch gedragen of radicale gedachtes geuit. Het wraakmotief is wel bij de zussen aanwezig maar wij vermoeden dat dit meer uit culturele tradities dan uit religieuze motieven tot stand is gekomen, hoewel de radicale Islam later het wraakmotief wel kon ondersteunen en (nog meer) rechtvaardigen.

Een opmerking die hierbij gemaakt kan worden is dat er een mate van onduidelijkheid over deze zusjes bestaat: hun regelmatige bezoeken aan Azerbeidzjan en het ontbreken van één duidelijke aanleiding later in hun leven tot radicalisering zorgen dat we op bepaalde punten slechts kunnen speculeren over de invulling van de rol van de Islam hierin. Wel is het aan de andere kant zo dat het niet waarschijnlijk is dat een eventueel orthodox en radicaal geloof bij de zussen volkomen onopgemerkt blijft bij hun familie.

Concluderend kunnen we derhalve vaststellen dat de Islam als *ideologisch motief* slechts in kleine mate aanwezig bij de drie vrouwen is geweest en dus een ondergeschikte rol in het radicaliseringproces heeft gespeeld.

Een heel ander perspectief voor de rol van de Islam is de plek die deze godsdienst inneemt voor de Jihadistische bewegingen in Tsjetsjenië. Binnen de werving van leden voor een dergelijke rebellengroep is de Islam een belangrijk middel om mensen bij een organisatie te betrekken: men wordt veelal opgeroepen met als reden de plicht tot Jihad, opoffering. Met name tussen de twee Tsjetsjeense oorlogen in wordt de Islam veel gebruikt om in te kunnen spelen op de angst van Tsjetsjenen, vooral deze die bijvoorbeeld familieleden hadden verloren, waardoor veel mensen beïnvloed raakten door de Wahabistische ideeën.

Tot slot een derde manier om naar de rol van de Islam te kijken: de Islam is door zowel individuen als de organisaties zelf gebruikt als rechtvaardiging voor de aanslagen. Het gedachtegoed van de Islam geeft de vrouwen een vooruitzicht op een waardig leven na de dood, het eindigen in de hemel als ‘maagd’. Zarema bijvoorbeeld heeft zelf verklaard dat dit een reden is geweest om voor haar (tijdelijk althans) in haar aanslag te geloven. De Islam geeft zin aan het opofferen van jezelf, doet het zelfs als een plicht voorkomen en maakt het tot iets om naar uit te kijken, als vooruitzicht op het leven na de dood. Voor organisaties is het dus een belangrijke manier om hun acties te legitimeren. Belangrijk om hierbij niet te vergeten is dat deze rechtvaardigingsrol iets is wat pas is gaan spelen na de al plaatsgevonden radicalisering en dus niet de oorzaak van dit proces was.

Hoofdstuk 6

Conclusie

Na diepgravend onderzoek in boeken, krantenartikelen en interviews hebben we geprobeerd een eenduidig antwoord op onze hoofdvraag te vinden: *“Hoe worden de radicaliseringstrajecten van drie Zwarte Weduwen verklaard en wat is de rol van de Islam hierbij?”* We zullen deze vraag achtereenvolgens voor Zarema en de zusjes Nagayeva beantwoorden, om vervolgens te kijken of en wat er uit dat geheel kan worden geconcludeerd.

Zarema Muzhakhoyeva

Zarema Muzhakhoyeva werd op 8 juli 2003 gearresteerd op grond van poging tot het plegen van een terroristische aanslag.

Het radicaliseringstraject van Zarema Muzhakhoyeva beoordelend, kunnen we concluderen dat zij niet het stadium van de ‘legitimiteitscrisis’ in het bergmodel van radicalisering van Buijs en Demant heeft bereikt. De drie radicaliseringmotieven van Klandermans & Mayer waren daarnaast niet sterk genoeg aanwezig bij haar. De vier factoren bestuurlijke verhoudingen in Rusland, de economische situatie, de culturele gebruiken en sociale verhoudingen in acht nemend, zien we op meerdere plekken mogelijke aanleidingen tot radicalisering ontbreken. Tot slot is de rol die de Islam in haar radicalisering heeft gespeeld beperkt.

Al deze waarnemingen zullen we in voorgaande volgorde bespreken en uitleggen.

Er zijn verschillende oorzaken aan te wijzen die de radicalisering en opklimming in het bergmodel van Zarema verklaren, maar ook oorzaken die deze radicalisering juist tegengingen.

De ellende van de Eerste en Tweede Tsjetsjeense Oorlogen, die Zarema beide grotendeels heeft meegemaakt, en voor een deel zelfs ondergedoken, hebben hoogstwaarschijnlijk voor Zarema voor een stap naar het eerste stadium van het bergmodel gezorgd, de ‘vertrouwensbreuk’ met de Russische regering. Andere factoren die tot verdere afkeer van de Russische regering, en daarmee opklimming in het bergmodel, hebben geleid,

zijn het verlies van haar ouders in haar jeugd, het overlijden van haar man, al dan niet door de Russische regering, het afpakken van haar kind, de schande door de poging tot afpakken en tot slot de schulden waarmee Zarema geconfronteerd werd, die ze zelf nooit zou kunnen aflossen.

Zarema voerde de aanslag echter niet uit. Wij zien bij haar een belangrijk gemis dat hoort bij het stadium van de ‘legitimitieitscrisis’. Er kwam bij haar het besef dat ze mensen ging vermoorden en daarbij ook zichzelf en dat kon ze niet opbrengen. Het ontmenselijken van je ‘tegenstanders’ is juist een belangrijk criterium dat hoort bij het stadium van de ‘legitimitieitscrisis’. Zarema is derhalve dus niet in de top van het bergmodel terechtgekomen.

De schande van haar familie en de uitzichtloosheid van haar situatie zijn de belangrijkste aanleidingen voor het *identiteitsmotief* van de drie radicaliseringmotieven. Hierbij komt dus dit motief sterk naar voren. Zarema vluchtte weg van een plek waar zij niet meer welkom was naar een plek waar zij meer dan welkom was en waar ook nog eens 1000 dollar voor haar zou worden betaald.

Echter, een *ideologisch motief* is veel moeilijker bij Zarema te vinden. Nergens blijkt dat zij vol van overtuiging was dat zij Jihad ging uitvoeren en doorspekt was met Wahabistische invloeden.

Tevens is het ook ingewikkeld om het *instrumenteel motief* te vinden in Zarema’s leven. Natuurlijk maakte Zarema ook de oorlog in Tsjetsjenië mee. We kunnen echter nergens uit concluderen dat ze zich aansloot bij een terroristische organisatie als reactie op onrecht en dat ze vond dat ze hiermee de situatie kon verbeteren. Hierbij moeten we wel rekening houden met het feit dat de informatie die wij hebben van Zarema gecensureerd zou kunnen zijn door de Russische overheid, die liever niet kritiek op de Russische overheid als motief naar buiten ziet komen.

Kortom is slechts één van de drie motieven in aanzienlijke mate bij Zarema aanwezig. Het gemis van het *instrumentele*, maar misschien zelfs nog meer het *ideologische motief* heeft er voor gezorgd dat Zarema niet genoeg radicaliseerde en daarom de aanslag uiteindelijk niet uitvoerde.

Bij alle vier de factoren valt een duidelijke invulling te geven van redenen tot radicalisering van Zarema. Toch valt er bij een aantal factoren ook een gemis van redenen op te merken.

De invloed van de bestuurlijke verhoudingen in Rusland uit zich vanzelfsprekend in de oorlogen waarin Zarema is opgegroeid, en deze invloed is dan ook aanzienlijk. Daarnaast

is het echter wel zo dat Zarema in haar jeugd geen ingrijpend verlies door de Russische regering heeft gehad, ‘slechts’ de oorlogen zelf heeft meegemaakt.

De economische factor die bijdroeg aan Zarema’s radicalisering is vanzelfsprekend het feit dat zij een grote schuld had en geen middelen had om die terug te betalen. In dat geval bood het aansluiten bij een terroristische organisatie haar een oplossing.

Deze persoonlijke factor van radicalisering kunnen wij verder trekken tot de algemenere factor sociale verhoudingen. Doordat ze haar man verloor kwam ze terecht in een min of meer uitzichtloze situatie. Wij zien hierbij de verhoudingen tussen schoonfamilie en schoondochter en positie van vrouw binnen een familie zeer duidelijk naar voren komen.

Ook cultuur zou je hierbij kunnen betrekken, zo is het recht van de schoonouders om het kind van hun schoondochter af te pakken ontleend aan het traditionele Tsjetsjeense Adatrecht.

Tot slot kunnen we concluderen dat de Islam in haar radicaliseringproces slechts een kleine rol speelde. De organisatie waar zij zich bij aansloot was weliswaar Jihadistisch, toch zien we weinig het *ideologische motief* bij Zarema terugkeren. Het is zo dat Zarema, toen zij al bij een terroristische organisatie zat, Jihadistische literatuur te lezen kreeg. Toch zien wij niet dat dit ervoor zorgde dat ze hierdoor meer overtuigd raakte en meer radicaliseerde.

Ook in de werving van Zarema zien wij niet veel elementen die erop duiden dat de werving van Zarema plaatsvond met gebruik van Jihadistische propaganda. Zarema sloot zich bij de organisatie aan vanuit het idee dat haar familie 1000 dollar zou ontvangen. Er zijn weliswaar een aantal Jihadistische elementen in de werving te vinden die Zarema ertoe hebben gebracht zich aan te sluiten bij de terroristische organisatie: naast de 1000 dollar werd haar ook voorgespiegeld dat ze van haar zonden bevrijd zou worden en na haar opoffering als ‘maagd’ het paradijs in zou gaan, iets zeer eervols binnen de Islam, en de eerder genoemde Jihadistische literatuur die ze sporadisch onder ogen kreeg. Desondanks is uit de informatie over en verklaringen van Zarema niet gebleken dat deze een belangrijke rol voor haar hebben gespeeld: het overtuigend werven kan dus als onbrekende schakel in het radicaliseringproces worden gezien.

Een rol die de Islam wel voor Zarema tijdelijk heeft vervuld is die van rechtvaardiging van haar geplande aanslag. Zarema geloofde in eerste instantie wel dat zij in de hemel zou komen als zij de aanslag zou uitvoeren, maar wij denken dat dit ook meer een bemoediging van haar zelf was voor haar daden en dat zij hier gewoonweg aannam wat de Jihadisten tegen haar zeiden.

Amnat en Roza Nagayeva

Amnat Nagayeva pleegde op 24 augustus 2004 een zelfmoordaanslag in een vliegtuig dat van Moskou naar Volgograd vloog. Haar zus, Roza Nagayeva, was zes dagen later op 1 september betrokken bij de driedaagse gijzeling van school No. 1 in Beslan en blies zichzelf al op 1 september op, waarbij ze vijf mannelijke gijzelaars doodde.

Het radicaliseringstraject van Amnat en Roza beoordelend, kunnen we concluderen dat zij beiden het stadium van de ‘legitimiteitscrisis’ in het bergmodel van radicalisering van Buijs en Demant hebben bereikt. Twee van de drie radicaliseringmotieven van Klandermans & Mayer waren daarnaast duidelijk aanwezig. Er blijven echter onduidelijkheden en onbeantwoorde vragen over delen van hun leven en radicalisering bestaan, die ervoor zorgen dat de invulling van het *ideologische motief* onduidelijk blijft.

De vier factoren bestuurlijke verhoudingen in Rusland, de economische situatie, de culturele gebruiken en sociale verhoudingen in acht nemend, zien we op meerdere plekken mogelijke aanleidingen tot radicalisering. Ook hier blijft echter het probleem van lacunes in informatie en onduidelijkheden spelen. Tot slot is ook bij de zusjes de rol die de Islam in hun radicalisering heeft gespeeld een beperkte.

Al deze waarnemingen zullen we wederom in voorgaande volgorde bespreken en uitleggen.

Er zijn verschillende oorzaken aan te wijzen die de radicalisering en opklimming in het bergmodel van de zusjes verklaren.

Eén van de belangrijkste factoren die bijdroeg aan de radicalisering van de zusjes Nagayeva is het wanbestuur en wreedheid aan de kant van de Russische overheid in de Tweede Tsjetsjeense Oorlog, waarbij de Russische troepen de broer van de zussen Nagayeva bruto vermoordden. Naast het verlies van hun broer hebben de oorlogen, in het bijzonder de Tweede Tsjetsjeense Oorlog, ook hun hoop op onafhankelijkheid van Tsjetsjenië de grond in gestampt. Hierdoor valt aan te nemen dat niet alleen maar het beleid van de Russische regering, maar de legitimiteit van de regering zelf door hen in twijfel is getrokken.

Daarnaast zijn er verscheidene andere factoren die verdere opklimming in het bergmodel waarschijnlijk maken: opgroeien in een arme regio, waarbij de gezondheidszorg dusdanig slecht was dat Roza niet kon worden geholpen aan haar mysterieuze aanvallen, het overlijden van hun vader en als misschien wel belangrijkste oorzaak later in hun leven: de uitzichtloze situatie van de zussen. De zussen waren gescheiden omdat ze geen kinderen konden krijgen en hadden geen uitzicht om weer een man te vinden. Daarnaast leefden ze in

een armoedige omgeving, waarin ze weinig anders deden dan werken, slapen, eten en tv kijken. Ook hier was geen enkel perspectief op verbetering.

Het samenzijn met de andere twee vrouwen, die in hetzelfde schuitje zaten, heeft ook bijgedragen aan verdere radicalisering. Zoals in het bergmodel wordt verklaard, vindt radicalisering vaak plaats in een groep, waarbij onderling motieven door elkaar worden versterkt.

Dit geïsoleerde en uitzichtloze bestaan is de ideale basis voor de zogenaamde ‘legitimitieitscrisis’, de laatste fase van het bergmodel. Beide vrouwen zijn hierin terecht gekomen, aangezien zij een aanslag hebben gepleegd. In de afgesloten groep waarin de vier vrouwen leefden, is het goed mogelijk dat zij een eigen realiteit en morele codes hebben ontwikkeld, die volgens hen gebiedend opgelegd horen te worden. De plek van de vrouwen in het laatste stadium van het bergmodel is dan ook evident.

Zowel het *identiteitsmotief* als het *instrumentele motief* kunnen beiden worden gevonden bij Amnat en Roza.

De moord op de broer en andere onrechtvaardigheden die ze in de oorlogen hebben meegemaakt, kunnen geleid hebben tot een woede hierover en een streven naar het veranderen van hun sociale en politieke omgeving. Deze mogelijke reactie op onrecht is dus een sterk *instrumenteel motief*.

De al beschreven uitzichtloosheid en geïsoleerdheid van hun bestaan zijn een zeer logische verklaring voor een streven om bij een groep te horen en daar wel geaccepteerd te worden. Dit sociaal-culturele *identiteitsmotief* heeft waarschijnlijk in grote mate meegespeeld en ervoor gezorgd dat ze bij de twee andere vrouwen, en misschien ook wel eventuele terroristische organisaties waarmee ze contact hadden, aansluiting zochten en vonden.

Hier komen we echter wel aan bij een blijvende onduidelijkheid over de twee zusjes: hun contact met terroristische organisaties. Het staat vast dat dit op één of andere manier gebeurd moet zijn; Roza heeft zich immers samen met Maryam Taburova aangesloten bij de gijzelaars van de school in Beslan.

Wel kunnen we vaststellen dat de ‘groep’ waarin de zusjes zich constant in het appartement bevonden een motiverende factor is geweest voor de radicalisering en dus het *identiteitsmotief* aangesterkt heeft.

We missen echter een duidelijk *ideologisch motief*, aangezien hun familieleden en burens niets merkten van enige Jihadisering van de vrouwen. Nergens in hun leven hebben de

vrouwen blijk gegeven van enige radicale denkbeelden of interesse in de ideologie van het Wahabisme.

Het kan echter zijn dat de vrouwen heimelijk in Azerbeidzjan in aanraking zijn gekomen met terroristische organisaties, maar dit blijft niet bevestigde informatie. Bij de invulling van het *ideologische motief* blijft het door onduidelijkheid dus helaas bij speculeren.

Wij concluderen dat het *identiteitsmotief* en het *instrumentele motief* zodanig bij de zussen aanwezig waren, dat zij het ideologische motief compenseerden en dat dit hen deed radicaliseren.

Bij het analyseren van de vier factoren komen de conclusies hierover erg overeen met de al hiervoor beschreven factoren en conclusies over het radicaliseringstraject van de twee vrouwen.

De bestuurlijke verhoudingen in Rusland hebben de zussen al vanaf hun jeugd zwaar getekend, met als dieptepunt het verlies van hun broer en andere familieleden.

De economische situatie als factor tot radicalisering is absoluut aanwezig, gezien hun armoedige bestaan zonder perspectief op enige verbetering, maar lijkt niet doorslaggevend. De zussen waren immers zeker geen uitzondering in Grozny en de rest van Tsjetsjenië.

Door culturele tradities en sociale verhoudingen waren de zusjes als gescheiden vrouwen gebonden om te leven met twee oudere vrouwen in een appartement. Het enige dat zij deden was werken, eten, slapen en tv kijken. Volgens Tsjetjseense tradities is het een schande om geen kinderen te kunnen krijgen en gescheiden te zijn. De kans is dan ook groot dat ze zich schaamden of 'mislukt' voelden. Daarnaast konden de vier vrouwen elkaar op deze manier in hun radicalisering versterken.

Een ander cultureel gebruik dat heeft bijgedragen aan de radicalisering is het element van wraak binnen een Tsjetsjeense familie; op de vraag of dit door de invloed van de Islam of door andere culturele gebruiken komt, wordt verderop in de conclusie over de rol van de Islam ingegaan.

Hoewel zoals eerder uitgelegd over de rol van de Islam in de radicalisering van de zussen Nagayeva onduidelijkheden bestaan, kunnen we op basis van de informatie die we hebben concluderen dat deze niet groot is. De zussen vertoonden bijna geen kenmerken van enige Jihadistische invloeden. Het lijkt ons niet waarschijnlijk dat zij niets zouden laten merken aan hun omgeving als zij een gehele nieuwe levensvisie zouden aannemen. Vanzelfsprekend bestaat de mogelijkheid dat dit wel het geval is en dit in het geheim is gegaan. Toch blijft het onwaarschijnlijk dat, aangezien hun familieleden aangaven dat zij

niets merkten van enige verandering in gedachtengoed bij de twee zussen, ze beiden gerekruteerd zouden zijn met voornamelijke Jihadistische motieven.

Wel blijft een andere rol van de Islam, namelijk die als rechtvaardiging van de aanslagen en als vooruitzicht op een glorieus leven na de dood, één waarvan we de waarde en omvang bij de zussen Nagayeva niet in kunnen schatten. Tevens zijn er net zulke onduidelijkheden over de rol van de Islam in het wervingsproces van de vrouwen. In hoeverre werd de Islam als middel tot werving gebruikt door de Jihadistische organisaties en in hoeverre werden de vrouwen daardoor beïnvloed? Omdat we over geen enkele informatie beschikken die ons iets verteld over enig contact met een terroristische organisatie, valt er op deze vraag geen antwoord te geven. Het lijkt waarschijnlijk gezien het ontbreken van radicale denkbeelden in hun leven deze rol slechts een kleine plaats toe te kennen, maar hier huiveren wij toch voor: door de eerder beschreven onduidelijkheden en hiaten in informatie over contact met terroristische organisaties kunnen we hier geen eenduidige conclusie over trekken.

“Hoe worden de radicaliseringstrajecten van drie Zwarte Weduwen verklaard en wat is de rol van de Islam hierbij?”

Ofschoon het niet gemakkelijk is om uit twee verhalen, aan de ene kant uiteenlopend maar aan de andere kant grote gelijkenissen vertonend, een concreet en ondubbelzinnig antwoord op onze hoofdvraag te formuleren, kunnen we een aantal dingen met zekerheid vaststellen.

Een groot deel en in elk geval de basis van de radicalisering is bij alle drie de Zwarte Weduwen gelegd door de Russische invloed, aanwezigheid en misdaden in Tsjetsjenië. Dit begin van een wantrouwen richting de Russische regering is vervolgens door verschillende soorten factoren versterkt. Zowel economische als culturele factoren hebben hierin meegespeeld: armoede, schulden, slechte hygiëne en andere woonomstandigheden, maar ook het verstoten door familie, het verliezen van een kind, het scheiden van een man.

Hoewel dit een analyse van officieel Jihadistische terroristen is, kunnen we voor het tweede deel van onze hoofdvraag concluderen dat de rol van de Islam in het radicaliseringstraject van de vrouwen zich vooral uit in zijn rechtvaardiging van de zelfmoordacties. Dit is echter meer iets dat na het (al dan niet voltooide) proces tevoorschijn komt.

De rol die de Islam bij de werving van de terroristen heeft gespeeld is een andere manier waarin de Islam naar voren komt. Bij Zarema kunnen wij concluderen dat die rol niet

groot was. Zij radicaliseerde voornamelijk door haar uitzichtloze situatie; wij zien in haar werving nauwelijks elementen die erop duiden dat deze werving plaatsvond door het gebruik van Jihadistische argumenten. Bij de zussen Nagayeva weten wij helaas te weinig van hun werving af om duidelijke conclusies te trekken. Echter, aangezien hun familieleden aangaven dat zij niets merkten van enige verandering in gedachtengoed bij de twee zussen lijkt het ons niet sterk waarschijnlijk dat zij gerekruteerd zijn met Jihadistische motieven. Bijgevolg moeten wij concluderen dat de concrete rol van de Islam beperkter is dan in eerste instantie waarschijnlijk lijkt.

Al deze factoren die tot radicalisering hebben geleid samen kunnen volgens ons het beste worden samengevat in de schrijvende conclusie dat hoewel de neiging tot specifieke verbetering in politieke of sociale zin ook een aanzienlijke rol heeft gespeeld, de radicalisering van de drie Zwarte Weduwen toch vooral een actie was uit wanhoop, door de uitzichtloosheid van het bestaan van deze vrouwen.

Desiderata

Bij het schrijven van het verslag van ons onderzoek zijn er bij ons verschillende vragen omtrent het radicaliseringsmodel die wij hebben gebruikt ontstaan. Uit de resultaten van ons onderzoek bleek dat de Islam nauwelijks een rol heeft gespeeld bij het radicaliseringsproces van de drie vrouwen die wij hebben onderzocht. De radicaliseringstrajecten hebben wij opgesteld aan de hand van het bergmodel, de drie eerder beschreven motieven en de vier tevens eerder beschreven factoren. Er zijn echter verschillende kanttekeningen te plaatsen in ons onderzoek. In hoeverre zijn deze vrouwen representatief voor de overige ‘Zwarte Weduwen’? Belicht het model dat wij hebben gebruikt de radicaliseringstrajecten van onze Shahidka’s genoeg of is het nodig om een nieuw model op te stellen dat beter aan de specifieke eigenschappen van de vrouwelijke Tsjetsjeense terroristes voldoet?

De reden waarom wij ervoor gekozen hadden om ook de vier factoren te belichten is omdat zij de situatie specifieker schetsen en het ons gemakkelijker maakten de radicaliseringstrajecten van de vrouwen met elkaar te vergelijken. Het zou echter wat ons betreft wenselijk zijn een gecombineerd model voor Tsjetsjeense vrouwelijke terroristen op te zetten. Dat houdt een model in dat duidelijker de verschillen belicht tussen culturele en religieuze tradities, iets wat in de drie door ons gekozen motieven niet sterk wordt belicht. Wij hebben dit weliswaar benadrukt door nog een vergelijking te trekken met de sociale en culturele factoren en apart aandacht geven aan de invloed van de Islam, maar het zou wenselijk zijn motieven op te stellen die zich ook daar meteen aan meten. Dit zou voor ons makkelijker zijn bij het beantwoorden van de hoofdvraag.

Het bergmodel is een goede lijn voor de opzet van de radicaliseringstrajecten. Echter, voor ons was het vaak wel moeilijk om vooral het verschil tussen de *vertrouwensbreuk* en de fase van het *legitimizeitsconflict* te onderscheiden. Ook was het moeilijk voor ons te bepalen wanneer precies de vrouwen in de fase van de *legitimizeitscrisis* terecht kwamen. Rekening houdend met de hiaten die er zijn in informatie over de vrouwen zou het handig zijn om een model op te stellen die de overlopen vloeiender maakt.

Dankwoord

Wij zouden graag onze dank willen richten tot onze begeleidster Beatrice de Graaf, die ons van begin tot eind constructief heeft geholpen en met haar professionele commentaar ons onderzoek in goede banen heeft geleid.

Noten

H 1: Inleiding

¹ Anne Speckhard & Khapta Ahkmedova, 'Black Widows: The Chechen Female Suicide Terrorists', *Yoram Schweitzer ed. Female Suicide Terrorists Jaffe Center Publication*, Tel Aviv, 2006, blz. 3.

² F.J. Buijs en F. Demant, 'Extremisme en radicalisering', *Terrorisme : studies over terrorisme en terrorismebestrijding* 2008, blz. 169-191

H 2: Brandhaard Kaukasus: voorgeschiedenis Tsjetsjenië

³ Bas van der Plas, *Kavkaz. Bebloede schoonheid aan de Russische zuidgrens*, Breda: Papieren Tijger, 2003, blz. 9.

⁴ *Ibid.*, blz. 9.

⁵ Galina M. Yemelianova, *Russia and Islam. A Historical Survey*, New York, 2002, blz. 47.

⁶ D. Makarov, *Ofitsial'nii i Neofitsial'nii Islam v Dagestane*, Moskou, 2000, blz. 25.

⁷ John B. Dunlop, *Russia Confronts Chechnya*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998 blz. 6.

⁸ J.F. Baddeley, *The Russian Conquest of the Caucasus*, Longmans Green & Co., 1908, blz. 25.

⁹ G.M Yemelianova, *Russia and Islam A Historical Survey*, New York: Palgrave, 2002, blz.48.

¹⁰ John B. Dunlop, *Russia Confronts Chechnya*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998 blz. 12.

¹¹ *Ibid.*, 13.

¹² J.F. Baddeley, *The Russian Conquest of the Caucasus*, Longmans Green & Co., 1908, blz.52.

¹³ John B. Dunlop, *Russia Confronts Chechnya*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, blz.16.

¹⁴ *Ibid.*, blz. 35, 36.

¹⁵ *Ibid.*, blz 38.

¹⁶ Avtorkhanov, *Chechens and Ingush*, München: Free Kavkaz, 1952, blz. 157.

¹⁷ John B. Dunlop, *Russia Confronts Chechnya*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, blz.48, 49.

¹⁸ Nekrich, *Punished Peoples*, Moskou: Chronika, 1978, blz.43.

¹⁹ *Ibid.*, blz.46.

-
- ²⁰ John B. Dunlop, *Russia Confronts Chechnya*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, blz 54, 55.
- ²¹ G.M Yemelianova, *Russia and Islam A Historical Survey*, blz. 122.
- ²² John B. Dunlop, *Russia Confronts Chechnya*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, blz 64,65.
- ²³ Anatol Lieven, *Chechnya the Tombstone of Russian Power*, New Haven and London: Yale University Press, 1998, blz. 321.
- ²⁴ John B. Dunlop, *Russia Confronts Chechnya*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, blz.78.
- ²⁵ G.M Yemelianova, *Russia and Islam A Historical Survey*, New York: Palgrave, 2002, blz. 130.
- ²⁶ Gordon M. Hahn, *Russia's Islamic Threat*, New Haven & London: Yale University Press 2007, blz. 2.
- ²⁷ G.M Yemelianova, *Russia and Islam A Historical Survey*, New York: Palgrave, 2002, blz. 132.
- ²⁸ Ibid., blz. 133.
- ²⁹ Ibid., blz. 137.
- ³⁰ Ibid., blz. 138.
- ³¹ Bas van der Plas, *Kavkaz. Bebloede schoonheid aan de Russische zuidgrens*, Breda: Papieren Tijger, 2003, blz. 76.
- ³² Ibid., blz. 73.
- ³³ R. Dzjabarov, 'Extremisten contra traditionalisten', *Nezavisimaja Gazeta*, 20 oktober 1999.
- ³⁴ *Nezavisimaja Gazeta*, 29 juli 1998.
- ³⁵ Bas van der Plas, *Kavkaz. Bebloede schoonheid aan de Russische zuidgrens*, Breda: Papieren Tijger, 2003, blz. 70.
- ³⁶ Muhammad Iqbal Khan, *The Muslims of Chechnya – Struggle for Independence*, Islamic Foundation, 2005, blz. 9.
- ³⁷ Gordon M. Hahn, *Russia's Islamic Threat*, New Haven & London: Yale University Press, 2007, blz. 31.
- ³⁸ Gordon M. Hahn, *Russia's Islamic Threat*, New Haven & London: Yale University Press, 2007, blz. 32.
- ³⁹ 'Tsjetsjenië onder vuur', *Tegenlicht*, VPRO, juni 2003.
- ⁴⁰ Anatol Lieven, *Chechnya the Tombstone of Russian Power*, New Haven and London: Yale University Press, 1998.

⁴¹ ‘Vredesoverleg tussen Russen en Tsjetsjenen na drie uur afgebroken’, *Trouw*, 26 mei 1995.

⁴² ‘Tsjetsjenië – drie jaren van vrede’, *Wikipedia*, wikipedia.org.

⁴³ E. Sokirianskaia, *Chechnya: Ideology and conflict*, Ethno-Nationalism, Islam and the State in the Caucasus, 2008, blz. 119-120.

⁴⁴ I. Mukhina, 'Islamic Terrorism and the Question of National Liberation, or Problems of Contemporary Chechen Terrorism', *Studies in Conflict & Terrorism* 2005, blz. 515 - 532.

⁴⁵ Gordon M. Hahn, *Russia's Islamic Threat*, New Haven & London: Yale University Press, 2007, blz. 33.

⁴⁶ Gordon M. Hahn, *Russia's Islamic Threat*, New Haven & London: Yale University Press, 2007, blz. 34.

⁴⁷ ‘Chechnya: unemployment still high (2009)’, *Internal Displacement Monitoring Centre*, internal-displacement.org.

⁴⁸ ‘Moskou legt alle macht bij Ramzan ‘Grozny’’, *Trouw*, 6 april 2007.

⁴⁹ Megan K. Stack, ‘Chechen Tiger Without a Chain’, *Los Angeles Times*, 17 juni 2008.

H 3: De ontwikkeling van het Tsjetsjeense terrorisme, met in het bijzonder de rol van vrouwen

⁵⁰ Charlotte Hille, *State Building and Conflict Resolution in the Caucasus*, Leiden: Brill, 2010, blz. 331.

⁵¹ Paul Murphy, *The Wolves of Islam, Russia and the face of terror*, Washington DC, Photomac Books, 2004, blz. 16.

⁵² Emma Gilligan, *Terror in Chechnya: Russia and the tragedy of civilians in war*, Princeton: Princeton University Press, 2009, blz. 123.

⁵³ Paul Murphy, *The Wolves of Islam, Russia and the face of terror*, Washington DC: Photomac Books, 2004, blz. 24.

⁵⁴ *Ibid.*, blz.16-19.

⁵⁵ Emma Gilligan, *Terror in Chechnya: Russia and the tragedy of civilians in war*, Princeton: Princeton University Press, 2009, blz.124.

⁵⁶ *Ibid.*, blz.125.

⁵⁷ Speckhard, Anne & Akhmedova, Khapta: ‘The New Chechen Jiahd: Militant Wahhabism as a Radical Movement and a Source of Suicide Terrorism In Post-War Chechen Society’, *Democracy & Security* 2006, blz. 4.

-
- ⁵⁸ Paul Murphy, *The Wolves of Islam, Russia and the face of terror*, Washington DC: Photomac Books, 2004, blz. 13.
- ⁵⁹ Ibid., blz. 23.
- ⁶⁰ '350 doden bij Tsjetsjeense gijzelingsacties', *Het Nieuwsblad*, 2 september 2004.
- ⁶¹ Speckhard, Anne & Akhmedova, Khapta: 'The New Chechen Jiahd: Militant Wahhabism as a Radical Movement and a Source of Suicide Terrorism In Post-War Chechen Society', *Democracy & Security* 2006, blz. 6.
- ⁶² Ibid., blz. 7.
- ⁶³ Tijdljn conflict in Tsjetsjenië, mediatheek.thinkquest.nl.
- ⁶⁴ Coen van Zwol, 'De flatgebouwen van 1999', *NRC Handelsblad*, 24 april 2006.
- ⁶⁵ Speckhard, Anne & Akhmedova, Khapta: 'The New Chechen Jiahd: Militant Wahhabism as a Radical Movement and a Source of Suicide Terrorism In Post-War Chechen Society', *Democracy & Security* 2006, blz. 9.
- ⁶⁶ Ibid., blz. 10.
- ⁶⁷ Richard Donk, 'Tsjetsjenië broeiest van terreur', *Reformatorisch Dagblad*, 30 maart 2010.
- ⁶⁸ 'Chronologie van het conflict', *de Volkskrant*, 25 oktober 2002.
- ⁶⁹ 'Hostages speak of storming terror', *BBC News*, 26 October 2002.
- ⁷⁰ Emma Gilligan, *Terror in Chechnya: Russia and the tragedy of civilians in war*, Princeton: Princeton University Press, 2009, blz.133.
- ⁷¹ Overzicht aanslagen van Tsjetsjeense rebellen, mediatheek.thinkquest.nl.
- ⁷² Arnout Brouwers, 'In Beslan slapen de overlevenden nog met licht aan', *de Volkskrant*, 1 september 2009.
- ⁷³ Tijdljn conflict in Tsjetsjenië, mediatheek.thinkquest.nl.
- ⁷⁴ Dmitry Shlapentokh, 'North Caucasus terrorism and the search for funding', *Prague Watchdog*, 27 mei 2010.
- ⁷⁵ I. Mukhina, 'Islamic Terrorism and the Question of National Liberation, or Problems of Contemporary Chechen Terrorism', *Studies in Conflict & Terrorism* 2005, afl. 6, 515 – 532.
- ⁷⁶ Gordon M. Hahn, *Russia's Islamic Threat*, New Haven and London: Yale University Press, 2007, blz. 37.
- ⁷⁷ I. Mukhina, 'Islamic Terrorism and the Question of National Liberation, or Problems of Contemporary Chechen Terrorism', *Studies in Conflict & Terrorism* 2005, afl. 6, 515 – 532.

⁷⁸ Gordon M. Hahn, *Russia's Islamic Threat*, New Haven and London: Yale University Press, 2007, blz. 37.

⁷⁹ Ibid., blz.40.

⁸⁰ *Profile: 'Caucasus emir' Doku Umarov*, BBC News, 1 april 2010.

⁸¹ Gordon M. Hahn, *Russia's Islamic Threat*, New Haven and London: Yale University Press, 2007, blz. 60-68.

⁸² Feride Acar & Ayse Günes-Ayata, *Gender and Identity Construction, Women of Central Asia, the Caucasus and Turkey*, London: Commonwealth Secretariat, 2004, blz. 312.

⁸³ Amie Ferris-Rotman, *RPT-Women without headscarves targeted in Muslim Chechnya*, Reuters , 20 august 2010.

⁸⁴ Volkskrant, *Oude tradities herleven in Tsjetsjenië*, Arnout Brouwers, 6 januari 2010.

⁸⁵ Speckhard, Anne & Akhmedova, Khapta : *Black Widows: The Chechen Female Suicide Terrorists*, Yoram Schweitzer ed. Female Suicide Terrorists Jaffe Center Publication, Tel Aviv, Israel, 2006, blz. 10.

⁸⁶ Ibid., blz. 11.

H 4: Portretten van drie Zwarte Weduwen

⁸⁷ Paul Murphy, *The Wolves of Islam, Russia and the face of terror*, Washington DC: Photomac Books, 2004, p. 228

⁸⁸ Viv Groskop, 'Chechnya's deadly "Black Widows"', *New Statesman*, 6 september 2004.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Dmitri Bikov, Не везет мне в смерти, *Ogonek*, 23 janurai 2004.

⁹² Irina Lagunina, 'Russia: Nord-Ost Anniversary Recalls Ascent Of Female Suicide Bomber', *Radio Free Europe Radio Liberty*, 27 oktober 2006.

⁹³ Vadim Rechkalov, "Я догадывалась, что должна совершить теракт путем самоубийства", *Izvestia*, 2 februari 2004.

⁹⁴ Zaur Farniyev, 'Basayev asked me, how my sisters got into the Nord-Ost', *Kommersant*, 29 december 2004 .

⁹⁵ Viv Groskop, 'Chechnya's deadly "Black Widows"', *New Statesman*, 6 september 2004.

⁹⁶ Kim Murphy, "Black Widows Caught in Web of Chechen War," *LA Times*, 7 februari 2004.

⁹⁷ Zaur Farniyev, 'Basayev asked me, how my sisters got into the Nord-Ost', *Kommersant*, 29 december 2004.

-
- ⁹⁸ Ibid.
- ⁹⁹ Kim Murphy, "Black Widows Caught in Web of Chechen War," *LA Times*, 7 februari 2004.
- ¹⁰⁰ R. Kim Cragin and Sara A. Daly, *Women as Terrorists – Mothers, Recruiters and Martyrs*, Santa Barbara, California: ABC-CLIO 2009, blz. 44.
- ¹⁰¹ Ibid.
- ¹⁰² Kim Murphy, "Black Widows Caught in Web of Chechen War," *LA Times*, 7 februari 2004.
- ¹⁰³ Vadim Rechkalov, "Я догадывалась, что должна совершить теракт путем самоубийства", *Izvestia*, 2 februari 2004.
- ¹⁰⁴ Kim Murphy, "Black Widows Caught in Web of Chechen War," *LA Times*, 7 februari 2004.
- ¹⁰⁵ Vadim Rechkalov, "Я догадывалась, что должна совершить теракт путем самоубийства", *Izvestia*, 2 februari 2004.
- ¹⁰⁶ Viv Groskop, 'Chechnya's deadly "Black Widows"', *New Statesman*, 6 september 2004.
- ¹⁰⁷ Vadim Rechkalov, "Я догадывалась, что должна совершить теракт путем самоубийства", *Izvestia*, 2 februari 2004.
- ¹⁰⁸ Julius Strauss, 'Turncoat bomber vows revenge for 20-year jail term', *The Telegraph*, 9 april 2004.
- ¹⁰⁹ Vadim Rechkalov, "Я догадывалась, что должна совершить теракт путем самоубийства", *Izvestia*, 2 februari 2004.
- ¹¹⁰ Vadim Rechkalov, "Я догадывалась, что должна совершить теракт путем самоубийства", *Izvestia*, 2 februari 2004.
- ¹¹¹ *LA Times*, 7 februari 2004, "Black Widows Caught in Web of Chechen War," Kim Murphy.
- ¹¹² Viv Groskop, 'Chechnya's deadly "Black Widows"', *New Statesman*, 6 september 2004.
- ¹¹³ Julius Strauss, 'Turncoat bomber vows revenge for 20-year jail term', *The Telegraph*, 9 april 2004.
- ¹¹⁴ Ibid.
- ¹¹⁵ Ibid.
- ¹¹⁶ Vadim Rechkalov, Шахидка просится на волю, *Moskovski Komsomolets*, 26 juni 2009.
- ¹¹⁷ Julius Strauss, 'Turncoat bomber vows revenge for 20-year jail term', *The Telegraph*, 9 april 2004.
- ¹¹⁸ Ekaterina Sazhneva, Замужем за джихадом, *Moskovski Komsomolets*, 5 oktober 2004.
- ¹¹⁹ Vadim Rechkalov, "Мужахоева и есть та самая Черная Фатима", *Izvestia*, 25 april.
- ¹²⁰ Anne Speckhard & Khapta Ahkmedova, 'The New Chechen Jihad: Militant Wahhabism as a Radical Movement and a Source of Suicide Terrorism in Post-War Chechen Society', *Democracy & Security* 2006, blz. 33

-
- ¹²¹ Anne Speckhard & Khapta Ahkmedova, 'The Making of a Martyr: Chechen Suicide Terrorism', *Studies in conflict and terrorism* 2006, vol. 29 afl. 4, blz. 429-492.
- ¹²² Вадим РЕЧКАЛОВ, "Девушки-дельфины", *Izvestia*, 3 augustus 2003.
- ¹²³ Вадим РЕЧКАЛОВ, "Я догадывалась, что должна совершить теракт путем самоубийства", *Izvestia*, 2 februari 2004 .
- ¹²⁴ M. Nelissen, *Introductie tot de gedragsbiologie*, Leuven-Apeldoorn: Garant, 1997, p. 214.
- ¹²⁵ Kim Murphy, "Black Widows Caught in Web of Chechen War", *LA Times*, 7 februari 2004.
- ¹²⁶ F.J. Buijs, F. Demant, *Extremisme en radicalisering (Terrorisme: studies over terrorisme en terrorismebestrijding)*, Deventer: Kluwer, 2008, p. 174.
- ¹²⁷ Viv Groskop, 'Chechnya's deadly "Black Widows"', *New Statesman*, 6 september 2004.
- ¹²⁸ Nick Paton Walsh, 'Russia blames Chechen sisters for suicide bombings', *The Guardian*, 22 april 2005.
- ¹²⁹ Bahukutumbi Raman, 'A lengthening trail of terror', *Asia Times*, 8 september 2004.
- ¹³⁰ 'Vedensky District', *Wikipedia.nl*.
- ¹³¹ Nick Paton Walsh, *Sisters in arms*, *The Guardian*, 1 september 2005.
- ¹³² 'Moscow fears two suicide bombers at large', *Jihad Watch*, jihadwatch.org, 3 september 2004.
- ¹³³ 'Amanta Nagayeva and Satsita Dzhebirkhanova', *The Scotsman*, 30 augustus 2004.
- ¹³⁴ Steven Lee Myers, 'From Dismal Chechnya, Women Turn to Bombs', *The New York Times*, 10 september 2004.
- ¹³⁵ *Ibid.*
- ¹³⁶ 'Moscow fears two suicide bombers at large', *Jihad Watch*, jihadwatch.org, 3 september 2004.
- ¹³⁷ Steven Lee Myers, 'From Dismal Chechnya, Women Turn to Bombs', *The New York Times*, 10 september 2004.
- ¹³⁸ *Ibid.*
- ¹³⁹ *Ibid.*
- ¹⁴⁰ *Ibid.*
- ¹⁴¹ 'Moscow fears two suicide bombers at large', *Jihad Watch*, jihadwatch.org, 3 september 2004.
- ¹⁴² Steven Lee Myers, 'From Dismal Chechnya, Women Turn to Bombs', *The New York Times*, 10 september 2004.
- ¹⁴³ Globaljihad.net, 28 juli 2007.

-
- ¹⁴⁴ Nabi Abdullaev, 'Suicide bomber bribed way onto Russian plane', *ISN Security Watch* (isn.ethz.ch), 16 september 2004.
- ¹⁴⁵ Vladimir Demchenko, Roman Kirillov and Yury Senatorov, 'Suicide bombers had accomplices at Domodedovo', *Izvestia*, 8 september 2004.
- ¹⁴⁶ 'Court hears case of two men who helped Chechen suicide bombers explode two Russian jetliners', English *Pravda*, english.pravda.ru, 13 april 2005.
- ¹⁴⁷ Nabi Abdullaev, 'Suicide bomber bribed way onto Russian plane', *ISN Security Watch* (isn.ethz.ch), 16 september 2004.
- ¹⁴⁸ Globaljihad.net, 28 juli 2007.
- ¹⁴⁹ Roman Kupchinsky, 'Analysis: Who Downed the Russian Jets?', *Radio Free Europe Radio Liberty*, rferl.org, 30 augustus 2004.
- ¹⁵⁰ 'Vliegcrashen in 2004', InfoNu, auto-en-vervoer.infonu.nl, 26 augustus 2008.
- ¹⁵¹ Ibid.
- ¹⁵² Nick Paton Walsh, 'Russia blames Chechen sisters for suicide bombings', *The Guardian*, 22 april 2005.
- ¹⁵³ Bahukutumbi Raman, 'Terrorism: the Russian Ordeal', *South Asia Analysis Group*, southasiaanalysis.org, 6 september 2004.
- ¹⁵⁴ Roman Kupchinsky, 'Analysis: Who Downed the Russian Jets?', *Radio Free Europe Radio Liberty*, rferl.org, 30 augustus 2004.
- ¹⁵⁵ Steven Lee Myers, 'From Dismal Chechnya, Women Turn to Bombs', *The New York Times*, 10 september 2004.
- ¹⁵⁶ 'Amanta Nagayeva and Satsita Dzhebirkhanova', *The Scotsman*, 30 augustus 2004.
- ¹⁵⁷ Vadim Rechkalov, Другие две шахидки, *Izvestia*, 30 augustus 2004.
- ¹⁵⁸ Steven Lee Myers, 'From Dismal Chechnya, Women Turn to Bombs', *The New York Times*, 10 september 2004.
- ¹⁵⁹ 'Bomb probe hits a snag', *St. Petersburg Times*, 23 november 2004.
- ¹⁶⁰ Maria Danilova, 'Two women suspected in Russian plane blasts', *Mail&Guardian Online*, 30 augustus 2004.
- ¹⁶¹ Steven Lee Myers, 'Explosive suggests Terrorists downed Plane, Russia says', *The New York Times*, 28 augustus 2004.
- ¹⁶² 'Vliegcrashen in 2004', InfoNu, auto-en-vervoer.infonu.nl, 26 augustus 2008.
- ¹⁶³ James J. F. Forest, 'Perspectives on Terrorism – The Modern Terrorist Threat to Aviation Security', *Perspectives on Terrorism*, 2007, Volume I, Issue 6.

¹⁶⁴ ‘Day of the terrorist; In Israel, suicide bombers blast two packed buses within seconds, leaving 16 dead and 100 injured’, *The Daily Mail*, 1 september 2004.

¹⁶⁵ Nick Paton Walsh and Peter Beaumont, When hell came calling at Beslan’s school No. 1, *The Guardian*, 5 september 2004.

¹⁶⁶ Adam Dolnik, The Siege of Beslan’s School no. 1, *Countering Terrorism and Insurgency in the 21st Century International Perspectives*, Volume 3: Lessons from the Fight Against Terrorism, 2007, blz. 176.

¹⁶⁷ Nick Paton Walsh, ‘Russia blames Chechen sisters for suicide bombings’, *The Guardian*, 22 april 2005.

¹⁶⁸ Adam Dolnik, The Siege of Beslan’s School no. 1, *Countering Terrorism and Insurgency in the 21st Century International Perspectives*, 2007, Volume 3: Lessons from the Fight Against Terrorism, blz. 178.

¹⁶⁹ Nick Paton Walsh, Russia blames Chechen sisters for suicide bombings, *The Guardian*, 22 april 2005.

¹⁷⁰ Vadim Rechkalov, Другие две шахидки, *Izvestia*, 30 augustus 2004.

¹⁷¹ Pjotr Inozemtsov, Где готовят шахидок, *Izvestia*, 1 september 2004.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Nick Paton Walsh, Russia blames Chechen sisters for suicide bombings, *The Guardian*, 22 april 2005.

H 5: Een vergelijking van de portretten

¹⁷⁴ Gordon M. Hahn, *Russia’s Islamic Threat*, New Haven and London: Yale University Press, 2007, blz. 74-75.

¹⁷⁵ Ibid., blz. 85.

¹⁷⁶ Ibid., blz. 86-87.

¹⁷⁷ Ibid., blz. 87.